

በቦረና ኦሮሞ የበኩር ልጅ ስም ስያሜ በዓል አከባባር ፎክሎር ዓለም ገፅታ

በ
ደስታ አማራ

አማካሪ
አቶ ዘረሁን አስፋው

የኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ሥነፊልግ ትምህርት ክፍል
የሥነጽሑፍና ፎክሎር ድህረገጽ መርሃ ግብር

አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ

2000

**በቦረና ኦሮሞ የበኩር ልጅ ስም ስያሜ በዓል
አከባባር ፎክሎራዊ ገፅታ**

በ

ደስታ አማረ

አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ

የኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ሥነጽሑፍ ትምህርት ክፍል

የሥነጽሑፍና ፎክሎር ድህረ ምረቃ መርሃ ግብር

የፈተና ቦርድ አባላት ማረጋገጫ

ዘርዘር ክብሩ

አማካሪ

ማግኛ: ሄቦ

ፈታኝ

ፈቃድ ነዘዘ

ፈታኝ

[Handwritten Signature]
[Handwritten Signature]
[Handwritten Signature]

አጠቃሎ

የቦረና ኦሮሞ ክሌሎች አካባቢ ኦሮሞዎች በተሻለ ሁኔታ ጥንታዊ ሃይማኖቱን፣ ባህሉንና የገዳ ሥርዓቱን ጠብቆ እየተገለገለበት ይገኛል። በመሆኑም የብዙ አጥኚዎች የጥናት ርዕሰ ጉዳይ ሆኖ ቆይቷል። የገዳ ሥርዓቱና አንዳንድ የባህል ዘርፎች በዝርዝር የተጠኑ ሲሆኑ አንዳንዶቹ በዘገባ መልክ ተነካክተው አልፏል።

ቦረናዎች ከፍተኛ ቦታ የሚሰጡት፣ የማንነታቸው መገለጫ መሆኑን የሚናገሩለትና የተለያዩ ክዋኔዎችን በውስጡ የያዘው የበኩር ልጅ ስያሜ በዓል በወገ ሳይጠኑ ከታለፉት ጉዳዮች አንዱ ነው። ይህን ጥናት እንዳደርግ ያነሳሳኝ፣ የኦሮሞ የስም ስያሜ ሥርዓት እየተለወጠና እየቀረ ባለበት ሁኔታ በቦረናዎች ዘንድ በተግባር መከወኑ፣ በፎክሎር የበለፀገ መሆኑና እስከዛሬ በጥናታዊ መልክ አለመቅረቡ ነው።

የጥናቱ አቀራረብ ገለጻዊ ትንተና ሲሆን መረጃዎቹን ለመሰብሰብ ቃለመጠይቅና ምልክታ የምርምር ዘዴዎች ተግባራዊ ተደርገዋል።

በቃለመጠይቅ የመረጃ አሰባሰብ ዘዴ አማካይነት የቦረናን ኦሮሞ ባህል ጠንቅቀው ያውቃሉ፣ ጥሩ አድርገው ያስረዳሉ ተብለው ከተመረጡት ቁልፍ የመረጃ አቀባዮች፣ ስለህዝቡ አጠቃላይ ባህልና ስለገቢህ በዓል አከባቢ ዝርዝር ክዋኔዎች መረጃ ተሰብስቧል።

እንዲሁም በ1999 ዓ.ም. በቦረና ኦሮሞዎች ዘንድ ከተከበሩት የገቢህ በዓል መሀከል በቦረና ዞን በደዲ የገጠር ቀበሌ ከሰኔ 14-17 ቀን 1999 ዓ.ም. በተከበረው የአባሩፋ ጃተኒ ልጅ የገቢህ በዓል ላይ በአካል በመገኘትና በመመልከት በቃለመጠይቅ የተገኙትን መረጃዎች በተጨማሪ መቃኘት ተችሏል።

በዚህ መሠረት በቦረናዎች ከፍተኛ ቦታ ተሰጥቶት በጥብቅ ህግ የሚመራው ገቢህ፣ የተለያዩ የፎክሎር ዝርያዎች መከሰቻ መሆኑን ጥናቱ ያሳያል። የተገኙት የፎክሎር ዝርያዎች፣ ቃል ግጥም፣ ቁሳዊ ባህል፣ ሀገረሰባዊ ትውን ጥበባትና ሀገረሰባዊ ልማድ የሚጠቃለሉ ናቸው። እነዚህ የፎክሎር ዝርያዎች የቦረናዎችን የልጅ አያያዝ፣ የመተጋገዝ ባህል የምጣኔ ሐብት አደረጃጀትና የማህበራዊ ደረጃዎች ተዋረድን የሚያሳዩ ናቸው።

መሰል በተግባር ያሉ የተለያዩ የቦረና የባህል ዘርፎች እንዲሁ ቢጠኑ ስለቦረና ኦሮሞ ማህበራዊ ሕይወት የሚያስጨብጡ የፎክሎር አይነቶችን በብዛት ለመቅረስ እገዛ ያደርጋሉ።

ምስጋና

አጠቃሎ

1. መግቢያ 1

1.1 የጥናቱ ዓላማ 3

 1.1.1 ዓቢይ አላማ 3

 1.1.2 ዝርዝር አላማዎች 3

1.2 የጥናቱ አስፈላጊነት 3

1.3 የጥናቱ ገደብ 4

1.4 የጥናቱ ዘዴዎች 5

 1.4.1 ቃለ መጠይቅ 6

 1.4.2 ምልከታ 7

1.5 መቼት 7

1.6 ያጋጠሙ ችግሮች 8

1.7 የተወሰዱ መፍትሔዎች 8

2. የጥናቱ አካባቢና ህዝቡ 10

 2.1. የቦረና ዞን መልክዓምድራዊ ገፅታ፣ መሠረተ ልማትና ማህበራዊ አገልግሎቶች 10

 2.1.1. መልክዓምድራዊ ገፅታ 10

 2.1.2. መሠረተ ልማትና ማህበራዊ አገልግሎቶች 11

 2.2. የህዝቡ ታሪካዊ ዳራ 12

 2.2.1. ቋንቋ 15

 2.2.2. ጋብቻ 15

 2.2.3. ባህላዊ የጊዜ አቆጣጠር 18

 2.2.4. ገዳ 20

 2.2.5. ሃይማኖት 23

 2.2.6. ቃሎ 23

 2.2.7. ምጣኔ ሀብት 24

3.	ክለሳ ድርሳን	25
3.1.	የተዛማጅ ሥራዎች ዳሰሳ	25
3.1.1.	የቦረና አሮሞን ባህል /የፎክሎር ዘሮች/ መነሻ አድርገው የቀረቡ ተዛማጅ ሥራዎች	25
3.1.2.	በስም ስያሜ ላይ የቀረቡ ተዛማጅ ሥራዎች	30
3.2.	ንድፈ ሀሳባዊ ቅኝት	37
3.2.1.	ከፎክሎር ዘርፍ አንፃር	37
3.2.2.	ከስም አንፃር	39
4.	የቦረና የስም ስያሜ ሥርዓትና የፎክሎር መከሰቻ አውድ	42
4.1.	የስም ስያሜ በቦረና	42
4.1.1.	Moggaasaa (ሞጋሳ)	42
4.1.2.	Gubbisaa (ጉቢሳ)	42
4.1.2.1.	Gubbisaa-Dabballee (የደበሌ ጉቢሳ)	42
4.1.2.2.	Gubbisaa Angafaa (የበኩር ልጅ ስም ስያሜ)	44
4.2.	የበኩር ልጅ ስም ስያሜ በዓል ክዋኔዎች ሂደት	47
4.2.1.	Muka muraa (የመጀመሪያው ዕለት-ሙከራ)	49
4.2.2.	Yayyabaa (ሁለተኛው ቀን - የየባ)	54
4.2.3.	Jila Guddaa (Galma afaan goodan) (ሦስተኛው ቀን ጂለ ጉዳ) ..	57
5.	በስም ስያሜ አጋጣሚ የቀረቡ የፎክሎር ዝርያዎች ትንታኔ	69
5.1.	ለበኩር ልጅ የሚወጡ ስሞች	69
5.2.	ቃል ግጥሞች	71
5.2.1.	Iyyaangaloo (ኢያንጎሎ)	71
5.2.2.	Bultumoo bulee (ቡልቴም ቡሌ)	73
5.2.3.	Sagadee Mallayyoo (ሰገዴ መለዮ)	75
5.2.4.	Ashanee Dooyyoo (አሸኔ ዶዮ)	76
5.2.5.	Ilmee Hooyoo (እልሜ ሆዮ)	77
5.2.6.	Alii Aliyoo (አሊ አልዮ)	79
5.2.7.	Kaarilee jila Gubbisaa (ካሪሌ ሴቶች የሚያዘመኑ)	80
5.2.8.	Sirba jaalalaa kuchuu (ኩቹ የሚባሉ ወጣቶች የሚያዘመኑ የፍቅር ዘፈን)	81

5.3.	ቁሳዊ ባህል	82
5.3.1.	አልባሳት	83
5.3.1.1.	Kalloo (ከሎ)	83
5.3.1.2.	Marxoo (መርጦ)	84
5.3.1.3.	Gorfoo (ጎርፎ)	84
5.3.1.4.	Surree ruufaa (ሱሬ ፋፋ) በራስ ላይ የሚጠመጠም..	85
5.3.2.	በእጅ ላይ የሚጠለቁና የሚያዙ ቁሶች	85
5.3.2.1.	Daannisaa (ዳንሲ)	85
5.3.2.2.	Lichoo (ሊቾ)	85
5.3.2.3.	Meedhichaa (ሜዲቻ)	86
5.3.2.4.	Siinqee (ሲንቄ)	86
5.3.2.5.	Saqqaa (ሰቃ)	87
5.3.3.	መስየሚያ ገልግውና በውስጡ የሚካተቱ	87
5.3.3.1.	Galma Jila Gubbisaa (መስየሚያ ገልግ)	87
5.3.3.2.	Waddeessaa (ወዴሳ)	88
5.3.3.3.	Qotii (ቆጊ)	88
5.3.3.4.	Handaraaka (ሀንደራክ)	89
5.3.4.	ሌሎች	89
5.3.4.1.	Gumaata (ጉማተ)	89
5.3.4.2.	Kochee (ኮቼ)	90
5.3.4.3.	Gaadii (ጋዲ)	90
5.4.	መንፈሳዊ ይዘት ያላቸው	
5.4.1.	Bunaqalaa (ቡነ ቀላና)	91
5.4.2.	Buna Dhahaa (ቡነ ደሃ)	91
5.4.3.	Daraaraa (ደራራ)	92
5.4.4.	Eebba (ፆርቃት)	93
6.	ማጠቃለያ	96
	የዋቢዎች ዝርዝር	99
	አባሪ ጽሑፎችና ፎቶዎች	

ሙዳዩ ቃላት

አሮምኛ

የአማርኛ ፍቾች

1. Jila (ጂላ/ ----- በዓል
2. Angafa /አንገፋ / ----- ታላቅ
3. Gubbisa/ገብሥ/ ----- ስምመስየም /ለበኩር ልጅ/
4. Madhaa /መዳ/ ----- ታናሽ
5. Moggaasaa /ሞጋሳ/ ----- ስምስያሜ /ለሴትና ለታናናሽ/
6. Torban jilaa/ቶርበንጂላ/ ---- ሰባቱ የገብሥ በዓል አስፈጻሚ አባላት
7. Qadadduu /ቀደዱ/ ----- የሰባቱ የገብሥ በዓል አስፈጻሚ አባላት መሪ
8. Abbaa jilaa /አባጂላ/ ----- የበዓሉ አባት /ባለጉዳይ/ የተሰየሚው ልጅ
አባት
9. Haadha jilaa /ሃደጂላ/ ----- የበዓሉ እናት /የተሰየሚው ልጅ እናት/
10. Gaarayyuu /ጋረዩ/ ----- ተጨማሪ ፍቅረኛ ረወዳጅ/
11. Faroo /ፈሮ/ ----- ገድ
12. Ayyaantuu /አያንቱ / ----- ልዩ ተስጥኦ ያላቸው፣ የሚገለፁለት
13. Gada /ገዳ/ ----- የመተዳደሪያ ሥርዓት
14. Aduulaa /አዱላ/ ----- የገዳ ሥርዓት አስፈጻሚ ኮሚቴ አባላት
15. Gumii /ጉሚ/ ----- ገብኤ
16. Buusaa /ቡሥ/ ----- መዋጮ
17. Dabballee/ደበሌ / ----- በገዳ ሥርዓት የዕድሜ ክፍፍል የመጀመሪያው
ደረጃ /የገዳ ሥርዓቱ የሥራ አስፈጻሚ አባላት
በመጀመሪያ ደረጃ ውስጥ ያሉ ወንዶች ልጆች

18. Gaammee /ጋሜ/ ----- ሁለተኛ ደረጃ የገዳ ሥርዓቱ የሥራ አስፈጻሚ
ወንዶች ልጆች
19. Kuusaa /ኩሳ/ ----- በገዳ ሥርዓቱ የዕድሜ ክልል ሶስተኛው ደረጃ
20. Gada mojjii /ገደሞጂ/ ----- በገዳ ሥርዓቱ የዕድሜ ክልል የመጨረሻው
ደረጃ
21. Waaqaa/ዋቃ / ----- ፈጣሪ
22. Qaalluu /ቃሉ/ ----- መንፈሳዊ አባት
23. Handhuura/ሀንዱረ/ ----- እምብርት /መነሻ መጀመሪያ/ ስጦታ
24. Gumaata /ጉማተ/ ----- ስጦታ፣ መጠየቂያ
25. galma /ገልመ/ ----- የበዓል ማክበራያ፣ ግብ
26. Odaa /ኦዳ ----- የእንጨት ዓይነት /ዋርካ/፣ መሰብሰቢያ፣ ጥላ
27. Warra jilaa /ወረጂላ/ ----- የበዓሉ ባለጉዳዮች
28. Bitaa /ቢታ/ ----- ከቦረና ቀን አቆጣጠር የአንዱ ወር ስም /ጥሩገድ
የሌለው /ግራ የሆነ/
29. Gidaadaa /ጊዳዳ/ ----- ከወሩ አንድ ቀን /ጥሩ ገድ የሌለው/
30. Kalloo /ካሎ/ ----- ቆዳ /ለጉቢሣ/ የሚዘጋጅና ከወገብ በላይ በልብስ
ላይ የሚደረግ
31. Jila tolchuu /ጂሉቶልቶ/ ----- በዓላት ማዘጋጀት፣ ሁኔታዎች
ማመቻቸት
32. Daraaraa tanboo /ደራራ ተንቦ/ --ለምለም፣ መመረቂያ ማማለጃ
33. Hayyuu /ሀዩ / ----- የገዳን ሥርዓት ህጎች ጠንቅቀው የሚያውቁ
/አዋቂ/፣ ባለሙያ

34. Waddeessa /ወደወ/ ----- የእንጨት አይነት ለስም ስያሜ በዓል
 ማክበርያ ከማቆረጡ እንጨቶች የመጀመሪያው
35. Surree Ruufaa /ሱሬ ሩፋ/ ----- ቀይና ጥቁር ቀለማት ያለው
 በእራስ ላይ የሚጠመጠም የቦረና ኦሮጥዎች መለያ
36. Horooroo /ሆሮሮ/ ----- አባ ገዳ የሚይዘው የሥልጣን በትር
37. Lichoo /ሊኝ/ ----- አለንጋ መሳይ፣ የህግ ማስከበርያ፣ በበዓል ጊዜ
 የሚያዝ
38. Butumee /ቡቴሜ/ ----- የከበት በረት በር አካባቢ የሚቀመጥ፣ ከብቶች
 መኖራቸውን የሚያበስር እንጨት
39. Daannisaa /ዳኒሳ / ----- የእንጨት ዓይነት፣ የበዓል በለጉዳይ
 የሚይዘው በትር የሚሠራበት እንጨት
40. muka muraa /ሙከሙራ / ----- እንጨት ቆረጣ፣ የጉቢሣ በዓል
 የመጀመሪያ ዕለት ክዋኔ
41. Gorfoo /ጎርፎ/ ----- ቀሚስ መሰል ከቆዳ የሚሰራ የሴት ባህላዊ ልብስ
42. Saqqaa /ሰቃ/ ----- የበኩር ልጅ እናት እጅ ላይ የምታጠልቀው
 ከቆዳ የተሠራ ቁስ
43. Siinqee /ሲንቄ/ ----- ሴቶች ከተዳሩበት ቀን ጀምሮ በበዓላት ቀን በእጅ
 የሚይዙት በትር
44. Marxoo /መርጦ/ ----- ሽርጥ /ወንዶች/ በበዓላት ጊዜ የሚለብሱት
45. Handaraaka/ ሀንደራክ/ ----- የእንጨት አይነት -የጉቢሣ በዓል አደራሽ
 ሲሠራ እንደመሠረት መጀመሪያ የሚቀመጥ
46. Kaarilee/ካርሌ / ----- የዘፈን ዓይነት /ሴቶች የሚዘፍኑት/
47. Bishaan Haroo/ቤሻን ሀሮ/ -- የሀይቅ ውሃ /የኩሬ ውሃ/
48. Guutuu /ጉቴ/ ----- መሀል አናት ከሌለው የራስ ሀገር እንዲረዝም ተደረገ

49. Qotii /ቆቲ/ ----- የበዓል እንጨት
50. Wayyoo msuu /ወዮምሱ/ -- ማክበር
51. Buna dhahaa /ቡነ ዳሃ/ ----- የገድ መመልከቻ ቡና
52. Kochee /ኮቺ/ ----- የምግብ ዓይነት፣ ለወጣቶች በገቢህ በዓል
 ላይ የሚዘጋጅ
53. Muudaa/ ሙዳ/ ----- ሥልጣን ማስጠት፣ መሰየም
54. Dibbee /ደቤ / ----- ኮቺ የተባለ የምግብ ዓይነት የሚቀርብበት የወግ
 ዕቃ፣ ክበሮ
55. Meedhicha /ሜዲቻ/ ----- በእጅ ላይ የሚጠለቅ ክቆዳ የሚዘጋጅ የበዓል
 አዘጋጅ ወይም ታደሚነት መግለጫ
- Horii meedhichaa/ሆሪሜዲቻ/ --- ለሜዲቻ ለዕርድ የሚቀርብ ክብት
 /የመመረቂያ ክብት/
56. Areerrii /አሬሪ/ ----- ለሜዲቻ ዕርድ የሚቀረብ ክብት
 የሚመረቅበት ሥርዓት
57. Gaadii /ጋዲ/ ----- ላም ስትታሉብ እግር የሚታሰርበት
58. Afaan goodan /አፋን ጎደን / -- መዝጊያ ማበጀት
59. Kuchuu /ኩቺ/ ----- ዕድሜያቸው ከ16 በላይ የሆኑ ወጣቶች
60. Gulmaa /ጉልማ/ ----- ዛጎል
61. Buna qalaa /ቡነቃላ / ----- ልዩ ባህላዊ የቡና ዝግጅት
62. Baaraa/ባራ/ ----- ከመሬት ተቆፍሮ የሚወጣና የሚበላ
63. Dharraa /ደራ/ ----- ናፍቆት፣ ምኞት
64. Marabbaa /መረባ/ ----- ተመስገን
65. Karra /ካረ/ ----- በር
66. Dhiibuu /ዲቡ/ ----- ሽለቆ፣ ወደ ውስጥ

67. Sageetoo / ሰጌቶ// ----- ጦር /አነሰተኛ ጦር/
68. Ardaa / አርዳ / ----- መንደር /በዓል የሚከበርበት/
69. Curruxxee /ጨፍጤ / ----- ድኸኸ
70. Sifeessuu /ስፊሱ/ ----- መባረክ /መስማማት
71. Daaxxe /ዳጤ / ----- ተንቆጠቆጠ፣ አማረ
72. Cirrii /ጭሪ / ----- የወፍ አይነት፣ ቆንጆ
73. Guntuta /ገንጥተ/ ----- አጎጥጎጤ /ለጡት/ አጎጠጎጤ
74. Lookoo /ሎኮ/ ----- ረዥም፣ ዘንካታ፣ መለሎ

1. መግቢያ

በኢትዮጵያ ብሔረሰቦች መሀከል አሮሞ አንዱ ነው። አሮሞ አንድ ቋንቋ የሚናገር በአሮሚያ 17 ዞኖችና በሀገሪቷ የተለያዩ ክፍሎች የሚኖር ህዝብ ነው። አብዛኛዎቹ አሮሞዎች በተለያዩ ማህበራዊ፣ ኢኮኖሚያዊና ፖለቲካዊ ጉዳዮች ምክንያት ሲደርሱባቸው በቆዩት ተዕዕኖዎችና ከሌሎች አገራት ብሔር ብሔረሰቦች ጋር ባላቸው ግንኙነት የተነሳ ነባር ባህላቸው ከጊዜ ወደ ጊዜ እየተለወጠ ሲሆን የቦረናና የጉጂ አሮሞዎች ግን በተሻለ ሁኔታ ባህላቸውን ይዘው ቆይተዋል።

በውልደት ታላቅ ነው ተብሎ በአሮሞ ህዝብ ዘንድ የሚነገርለት የቦረና አሮሞ የማንነቱ መለዩ የሆኑ የተለያዩ የባህል ገፅታዎች አሉት። እነዚህ ባህላዊ ገፅታዎች በተግባር ያሉ ሆነው በስፋት አልተጠኑም።

እነዚህ ካልተጠኑ የባህል (የፎክሎር) ገፅታዎች መሀከል አንዱ ጉቢሳ (Gubbisaa)፣ የበኩር ልጅ ስም ስያሜ በዓል ነው።

የቦረና አሮሞ ለስም አሰያየም ደረጃ ወስኖ የሚከውነው ሲሆን፣ የበኩር ልጅ ስም ስያሜ ልዩ ትኩረትና ቦታ ይሰጠዋል። ይህ በዓል የተለያዩ ክዋኔዎች የሚቀርቡበት ቢሆንም አልተጠናም። ከቅርብ ጊዜ ወዲህ አንዳንድ የመገናኛ አውታሮች ካቀረቡባቸው አጫጭር ዘገባዎች በቀር የህዝቡን ባህል ያጠኑ የውጭ ተመራማሪዎች ጉዳዩን በደፈናው ገልጾ ከማለፍ ውጭ ምን ምን ፎክሎራዊ ገፅታዎች በውስጡ እንደሚታዩ በጊዜና በቦታ ለይተው፣ ከክዋኔያቸው አጣምረው ያመለከቱበት ጥናት አላጋጠመኝም። በአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ በኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ስነጽሑፍ ክፍል በ1960ዎቹ መጀመሪያ ጀምሮ የአሮሞ የሥነቃል አይነቶች ለመጀመሪያ ዲግሪ ማሟያ ጽሑፍነት ቀርበው ተጠንተዋል። (ፈቃደ አዘዘ፣ 1984፡8)።

እነዚህ ከ1960ዎቹ ጀምሮ የቀረቡት የአሮሞ ሥነቃል የመጀመሪያ ዲግሪ ማሟያ ጽሑፎች በየጥናቶቹ ውስጥ (የፈቃደ የጥናት ሥራዎች ውስጥ) በተጠቀሱበት ሁኔታ ሲቃኙ፣ የቦረናን አሮሞ የሚመለከት አካተው አላገኘሁም።

በሁለተኛ ዲግሪ ማሟያ ጥናት ረገድ ግን፣ ሳህሉ ኪዳኔ ከቋንቋዎች ጥናት ተቋም እ.ኤ.አ. በ1996 ዓ.ም.፣ በማህበረሰብ ትምህርት ክፍል (Social anthropology) ገመቹ ታዩ በ2002፣ የቦረናን አሮሞ ባህል አጥንተዋል። የእነርሱንም ጥናት ከዚህ ጥናት ጋር የሚያገናኘው የህዝቡን አጠቃላይ ሕይወት በማየቱ አቅጣጫ ካልሆነ ከፎክሎር ዘርፉ የበኩር ልጅ ስም ስያሜን የሚመለከት ጉዳይ አካትተው ተገኝተው አይደለም።

ስለዚህ ይህ በቦረና አሮሞ የበኩር ልጅ ስም ስያሜ በዓል ላይ ያተኮረው ጥናት የተለያዩ የህዝቡን ማህበራዊ፣ ኢኮኖሚያዊ፣ ፖለቲካዊ፣ እምነትና ፍልስፍና፣ የህይወት

አመራርን ነቅሶ ማውጣት የሚቻልበት አጋጣሚ ይሆናል የሚል እምነት አለኝ። የቦረናን ኦሮሞ አንዳንድ ባህላዊ ጉዳዮች በተለያዩ አጋጣሚዎች ተመልክቻቸዋለሁ። የጉቢሣን በዓል ይዘት የሚዳስሱ አጫጭር ጽሑፎችንም በጋዜጣ ላይ ወጥተው ሳነባቸው የተመለከትኩዋቸውና ትኩረት ተሰጥቷቸው በበዓሉ ወቅት የሚከውኑ ድርጊቶች፣ እኔም በበዓሉን እንድመረምረው ስለገፋፉኝ በዚህ ጥናቴ ልመለከተው መርጫለሁ።

ይህ ጥናት፣ በበዓሉ ላይ ምን ምን የፎክሎር ዝርያዎች ይኖራሉ? ምን ምን ፋይዳ አላቸው? እንዴት እየተላለፉ እዚህ ደረሱ? የህዝቡ ተሳትፎ ምን ይመስላል? የሚሉትን ነጥቦች ያነሳል።

ጥናቴ ስድስት ምዕራፎች አሉት። የመጀመሪያው ክፍል መግቢያውን መነሻ አድርጎ፣ በውስጡ ለጥናቴ መነሻ የሆኑ ጥያቄዎች፣ የጥናቴ ዋናና ዝርዝር ዓላማዎች፣ የጥናቴን አስፈላጊነት (ረቡን)፣ የጥናቴን ገደብና ስፋት፣ ጥናቴ የቀረበባቸውን ዘዴዎች፣ ዘዴዎቹ ተግባራዊ ተደርገው ሲሠሩ ያጋጠሙ ችግሮች፣ ችግሮቹን ለመቋቋም የተመረጡ መንገዶችና የተገኙ መፍትሔዎች በቅደም ተከተል ይዟል።

በሁለተኛው ምዕራፍ የጥናቴ አካባቢና ህዝቡ ተቃኝተዋል። ስለቦረና ዞን መልክዓምድራዊ ገዕታ፣ ስለህዝቡ ታሪክ፣ ባህል በተለይ ከበኩር ልጅ ስም ስያሜ በዓል ጋር የጠበቀ ቁርኝት ያላቸውና የበዓሉ ገላጭ ጉዳዮች ነጥብ በነጥብ ተቀምጠዋል።

በሦስተኛው ምዕራፍ ክለሳ ድርሳን ቀርቧል። በዚህም ክፍል በቦረና ኦሮሞ ባህል ዘርፎች ላይ የቀረቡ ጥናቶች፣ የስም ስያሜም ርዕሰ ጉዳያቸው ያደረጉ የመጀመሪያ ዲግሪ ማሟያ ስምንት ጽሑፎች፣ በተለያዩ ኮንፈረንሶችና በሚዲያ ላይ የቀረቡ መጣጥፎችና ኘሮግራሞች ተቃኝተዋል። በንድፈ ሀሳባዊ ክፍሉም እንዲሁ የስም ስያሜን ፎክሎራዊነትና በበዓል ሲከውን የፎክሎር ዝርያዎች መከሰቻ መሆኑን የሚገልፁና በስም ስያሜ ላይ ያተኮሩ ንድፈ ሀሳባዊ ጽሑፎች ታይተዋል።

የጥናቴ አራተኛ ምዕራፍ የቦረና ኦሮሞ የስም ስያሜ አሰጣጥ ሥርዓቶች፣ የፎክሎር መከሰቻ የስም ስያሜ በዓል ቀናትና የየቀናቴ ክዋኔዎች የተቃኙበት ነው።

በአምስተኛው ምዕራፍ በበዓሉ መከወኛ የሦስት ቀናት ቆይታ ውስጥ በታዩት ክዋኔዎች ውስጥ ጎልተው የወጡትና የስያሜ በዓል መለዩ የሆኑት የፎክሎር ገዕታዎች፣ በዝርያ በዝርያ ተከፍለው ተገልፀዋል፣ ተተንትነዋል።

በስድስተኛው ምዕራፍ፣ ጥናቴ ባለፈባቸው ሂደቶች ውስጥ የተገኙትን ውጤቶች በማጉላት ማጠቃለያና አስተያየት ተሰጥቷል። በመጨረሻም ዋቢ መጻሕፍትና አባሪዎችም ተያይዘዋል።

1.1 የጥናቱ ዓላማ

ጥናቱ ዓቢይና ዝርዝር ዓላማዎች አሉት።

1.1.1. ዓቢይ ዓላማ

የቦረና ኦሮሞን የበኩር ልጅ ስም ስያሜን ሥርዓቶች ምንነት፣ አፈጻጸማቸውን፣ በበኩር ልጅ ስም ስያሜ ወቅት የሚዘጋጀውን በዓል አከባቢ መመዘኑን፣ በበዓሉ አጋጣሚ በሚከሰቱት የፎክሎር ዝርያዎች ላይ ትንታኔ መስጠት የጥናቱ አቢይ ዓላማ ነው።

1.2.2. ዝርዝር ዓላማዎች

በህዝቡ ባህል፣ ለበኩር ልጅ የሚሰጥ የስም ስያሜ፣ መነሻ የሚያደርጋቸው ጉዳዮች ምን ምን እንደሆኑ፣ እንዲሁም ከበኩር ልጅ ውጭ የሆኑት ሌሎች ወንዶችና ሴቶች እንዴት እንደሚሰየሙ ያለውን ልዩነት ማሳየትና መተንተን።

በቦረና ኦሮሞዎች ስያሜ መቼ መቼ እንደሚፈጸም፣ ከጊዜ አንጻር የሚፈጸምበትንና ሲሰየም ማን ስያሜ እንደሚሰጥ፣ እንዴት እንደሚረጋገጥ ማሳየት ነው።

በቦረና ለስም ስያሜ በተለይ ለበኩር ልጅ ስም ሲሰየም በዓል ለምን እንዳስፈለገ፣ በዓሉ ምን መልክ እንዳለው አዘገጃጀቱን ጭምር ማሳየት።

በዚህ በስም ስያሜ በዓል ላይ የሚቀርቡ ፎክሎራዊ ድርጊቶች፣ የሚዘጋጁ ዜማዎች (ቃል ግጥም)፣ የድርጊቶች መከወኛ ቁሳቁሶች ምን ምን እንደሆኑ፣ መግለጻቸውን መተንተን ነው።

የበዓሉ ተሳታፊዎች እነማን እንደሆኑ ለይቶ ከማውጣት በተጨማሪ፣ በበዓሉ የሦስት ቀን ቆይታ ውስጥ ያላቸውን ድርሻ ማሳየት የዚህ ጥናት አንዱ አላማ ነው። በቦረናዎች ዘንድ በስም ስያሜ ሥርዓቶች (የበኩር ልጅ ስም ስያሜ በዓል) መነሻ በማድረግ ለልጆች የሚሰጠውን ቦታ፣ የስም ስያሜ አከባቢ በልጆች የወደፊት ማህበራዊ ኢኮኖሚያዊና ፖለቲካዊ ህይወት ዝግጅት ውስጥ የሚጫወተውን ሚና የአውዱን ክንዋኔዎች መሠረት አድርጎ ማስቃኘት ነው።

1.2. የጥናቱ አስፈላጊነት

የቦረና ኦሮሞ የበኩር ልጅ ስም ስያሜና ለስያሜው የሚዘጋጀው በዓል አከባቢ መጠናቀቱ የህዝቡን ማህበራዊና ኢኮኖሚያዊ ግንኙነት፣ አመለካከቱን ለይቶ ለማወቅ ለሚሹ መንግሥታዊና መንግሥታዊ ያልሆኑ ድርጅቶች በመረጃነት ሊጠቅም ይችላል።

ይህ የቦረና የስም ስያሜ ባህል፣ በተግባር እየተገለገለበት ያለ ቢሆንም፣ ፎክሎር ወይም ባህል በባህርይው ተለዋዋጭ (dynamic) በመሆኑ ይህ የፎክሎር ገፅታ በጊዜ፣ በቦታና ሁኔታዎች መቀያየር ሊለወጥ ይችላል። ስለዚህ በበዓሉ ወቅት የሚከወኑ ድርጊቶች፣ የአካባቢ ሥርዓቱ፣ በበዓሉ ወቅት የሚታየው የርስበርስ ግንኙነትና መተጋገጥ ተጠንተው መቀመጣቸው የህዝቡን ታሪክ ወግና ልማድ ለተከታዩ ትውልድ በጽሑፍ ለማስተላለፍ ስለሚያግዝ መጠናቱ አስፈላጊ ነው። (Martha C. Sims & Martine, 2005:74-82)

ይህን የቦረናን አሮሞ የስም ስያሜ አከባዎን ከሌሎች የአሮሞ ጎሳዎች የስም ስያሜ አፈፃፀም ጋር በንፅፅር ወይም የፎክሎርን የመለዋወጥ ባህርይ ከስም ስያሜ አንጻር ተከታይ ጥናት ማድረግ ለሚሻ ሌላ ባለሙያ መነሻና ማነፃፀሪያ በመሆን በመረጃ ምንጭነት ሊያገለግል ይችላል።

የህዝቡን ፎክሎር መሠረት አድርገው ለሚተለሙ የባህል ጥናት፣ የህዝቡ የማህበራዊና የምጣኔ ሐብት ደረጃ ጥናት ኘሮጂክቶች ዝግጅትና ተግባራዊነትም መረጃ በመስጠት ጠቀሜታ ሊኖረው ይችላል።

1.3. የጥናቱ ገደብ

የስም ስያሜ በአሮሚያ ክልል በተለያዩ ቦታዎች እንደ አካባቢው ባህልና እምነት ይፈፀማል። ይህ ጥናት መሠረት የሚያደርገው የቦረና አሮሞ ስም ስያሜን ብቻ ነው። በቦረና አሮሞዎች ዘንድም ለልጅ ስም ስያሜ የተለያዩ የአፈፃፀም ሥርዓቶች ቢኖሩም በጥናቱ ላይ አፅንዖት የሚሰጠው በበኩር ልጅ ስም ስያሜ በዓል ፎክሎራዊ ገፅታዎች ላይ ነው። "በዓሉ በዞኑ ባሉት ወረዳዎችና ቀበሌዎች ሁሉ ተመሳሳይ ገፅታ አለው። ሰቦና ጎና በጥምር የሚከወኑት ነው። "በማለት የጥናት ረዳቶቹ አብ ቦርቦር ቡሌና አብ ካሉ ጂሎ ተመሳሳይ ምላሽ ሰጥተውኛል። በተጨማሪም ከነዚህ ቁልፍ መረጃ አቀባዮቹ በቃለ መጠይቅ የተገኘው መረጃ፣ በቦረናዎች የበዓሉ አካባቢ ቅደም ተከተል ያለው፣ በጥብቅ ባህላዊ መመሪያ የሚከወንና የአፈፃፀም ህግጋቱን ማክበር የግድ እንደሆነ ያስገነዝባል። በመሆኑም የዚህ ጥናት በያሌሎ ወረዳ ላይ በተከበረ አንድ በዓል ላይ እንዲያተኩር ተደርጓል።

የፎክሎር ገፅታዎች ሲባል ወሰን የለውም። ሆኖም በዚህ ጥናት በበኩር ልጅ ስም ስያሜ የሦስት ቀን ቆይታ፣ በመረጃ አቀባዮቹ ለበዓሉ ክዋኔዎች ተግባራዊነት ወሳኝ የሆኑ የጉቢሣ በዓል መለዎዎች ናቸው የተባሉትን፣ ስሞች፣ ቃል ግጥሞች፣ ባህላዊ ቁሳቁሶች (material culture) መንፈሳዊ ይዘት ያላቸው ምርቃቶችን መግለፅና መተንተን

ነው። ሌሎች በበዓሉ ላይ የታዩ ለበዓሉ ድምቀት ሲባል የቀረቡ እንደ አስፈላጊነታቸው ሊተነተኑ ይችላሉ። መቅረባቸው ግን የግድ አይሆንም።

በበዓሉ ላይ የታዩ የፎክሎር ዝርያዎች በዝርያ፣ በይዘትና በቅርፅ የተለያዩ ናቸው። የጥናቱ ዓላማ በበዓሉ ላይ የተከሰቱትን መለየትና መተንተን ነው የሚል ቢሆንም፣ በጥናቱ ለመዳሰስ የተሞከረው ዋና ዋና ነገራት የሚታዩት ስም፣ ቃል ግጥም፣ ቁሳዊ ባህል፣ ምርቃትና አንዳንድ ጉልህ ድርጊቶች ናቸው። ለፎክሎር ዝርያዎች የተሰጣቸው መጠሪያ ሀገረሰባዊ ስያሜን (ህዝቡ በሚጠራቸው ስማቸው) መሠረት ያደረገ ነው።

ቃል ግጥሞቹን በትንታኔም ሆነ በአባሪነት በቀረቡበት ክፍሎች ወደ አማርኛ ስተረገማቸው ግጥም በግጥም ሳይሆን እያንዳንዱ ስንኝ የሚያስተላልፈውን ሀሳብ በመውሰድ ነው። የአንድን ቋንቋ ግጥም ወደ ሌላ ቋንቋ በግጥም መተርጎም ከባድ ነው። የሀሳብ መዛባት ሊከተል ይችላል። (Austin, 1994:26)

የበዓሉን የፎክሎር ገፅታዎች ጥናት በተለያዩ አቅጣጫ መቃኘት ይቻላል። እዚህ ላይ አቅጣጫውን የሚወስነው በበዓላት ላይ ያለው የንድፈ ሐሳብ አቀራረብ ነው። የአጥኝ ውም ምርጫ የራሱ የሆነ ቦታ ይኖረዋል። ፎክሎሩን ወይም የፎክሎሩን አውድ አለበለዚያ ሁለቱንም አጣምሮ ማቅረብ ይችላል። ግን የበዓል ጉዳይ ፎክሎሩን ከአውዱ አንፃር ማየት ላይ እንዲተኮር ግፊት ያደርጋል። ምክንያቱም ፎክሎር ሕይወት ዘርቶ እንዲህ ነው መባል የሚችለው ከሚቀርብበት አውድ ማህበራዊና ባህላዊ ገፅታ አንፃር ሲቃኝ ነው። የበኩር ስም ስያሜ በዓል ላይ የምንቃኛቸው የፎክሎር ዝርያዎችም ምንነትና ፋይዳ ግልፅ ሆኖ ሊታይ የሚችለውም በዓሉ ላይ ባለው አቀራረብና ይዘቱ ስለሆነ በበዓሉ ወቅት ባላቸው ይዘትና ቅርፅ አንፃር ታይተው ተተንትነዋል። ከዚህም በተጨማሪ በምዕራፍ አራትና አምስት ውስጥ ለአቀራረብ እንዲመችና ገዑ በትርጉም እንዳይጣቡ ከመረጃ አቀባዮች በቀጥታ ጥቅስ ከማቅረብ ሀሳቡን በመውሰድ (Paraphrase) ተገልግያለሁ።

1.4. የጥናቱ ዘዴዎች

ጥናቱን ለማከናወን ሁለት የአጠናን ዘዴዎች ተግባራዊ ሆነዋል። አብዛኛው ጥናት መሠረቱ ከቤተመጻሕፍት በንባብ ከሚገኙና በመስክ ላይ በቃለመጠይቅና ምልከታ ከሚሰበሰቡ መረጃዎች ነው። (Bartis, 2002:3)

በመሆኑም ስለቦረና ህዝብ ባህል፣ ስለ ስም ስያሜ አጠቃላይ ጽንሰ ሀሳብ የሚያስገነዝቡ ጽሑፎችን ከቤተመጻሕፍትና ከኢንተርኔት በማፈላለግ መረጃ የማደራጀት ሂደት ተካሂዷል።

በሁለተኛው የመረጃ አሰባሰብ ዘዴ የመስክ ሥራ፣ ቃለመጠይቅና ምልክታ አማካይነት ስለ ቦረና የስም ምንነት፣ የስም አሰጣጥ ሥርዓቶችና የበዓሉ አከባቢ መረጃዎች ተሰብስበዋል።

በመስክ ሥራው መረጃዎች ለማሰባሰብ ወደ ቦረና ዞን ያቤሎ ወረዳ በመጓዝ መረጃዎችን ለመሰብሰብ በጥናቱ ትልም ላይ የያዘውን ጊዜ በሁለት ዙር ከፋፍቶ ተጠቅሜያለሁ። በመጀመሪያው ዙር ከሚያዝያ 8 ቀን 1999 ዓ.ም. እስከ ግንቦት 10 ቀን 1999 ዓ.ም. ድረስ መስክ ወጣሁ። በዚህ ጊዜ ውስጥ በዞን አስተዳደር የተለያዩ ጽህፈት ቤቶች በመገኘት፣ ስለ ዞን መልክዓምድራዊ አቀማመጥ፣ ስለህዝቡ ማህበራዊ፣ ኢኮኖሚያዊ ህይወት፣ ባህልና ታሪክ የሚገልጹ በጽሑፍ ያሉ መረጃዎችን ሰብስቤያለሁ።

1.4.1. ቃለ መጠይቅ

ቃለ መጠይቅ የመረጃ መሰብሰቢያ ዘዴ፣ አንድ አጥኚ በጥናቱ ውስጥ ለሚያነሳቸው ሀሳቦች፣ ድርጊቶችና መቼቶች መረጃዎች ያስገኙልኛል ያላቸውን ጥያቄዎች አዘጋጅቶ፣ ስለጉዳዩ ያውቃሉ። መረጃ ይኖራቸዋል ብሎ የመረጣቸውን ሰዎች እየጠየቀ መረጃ የሚያጠናቅርበት ነው። ሰዎቹ ሲጠየቁ ድርጊቶችን፣ ለድርጊቶች የሚያስፈልጉ ቁሳቁሶችን ሀሳቦችን የጉዳዩ ባለቤት ሆነው ይገልጻሉ። ያብራራሉ (Kenneth, 1964:77-78)።

በዚህ መሠረት የአሮሞ ህዝብ ባህልና ህግ ላይ የጠለቀ እውቀት ያላቸውን የሀገር ሽማግሌዎች፣ ከህዝቡ መሀል የተገኙና በባህሉና ታሪኩ ላይ ጥናት ያደረጉና በማድረግ ላይ ያሉ ባለሙያዎች ሳፈላልግ ከዞን ባህልና ታሪክም ቢሮና የተለያዩ ሰዎች በስጦኝ ጥቆማ መሠረት አነጋግሮ ፍቃድኝነታቸውን ካረጋገጥኩ በኋላ አብ ቦርቦር ቡሌ 60)፣ (አብ ጃተኒ ዲዳ፣ አብ ካሉ ጅሎ አብ ሰለሞን ንዳና) የተባሉትን አራት ሰዎች በቁልፍ መረጃ ሰጪነት ተጠቅሜ ስራውን መጀመር ችያለሁ።

በዚህ የመጀመሪያ ዙር፣ የስም ስያሜ በቦረና እንዴት እንደሚሰጥ፣ ምን ምን ዓይነት የአሰያየም ሥርዓቶች እንዳሉ፣ ምን ምን አይነት ስም እንደሚሰየም፣ ታላቅ፣ ታናሽ፣ ወንድ፣ ሴት እንዴት እንደሚሰየም፣ ሲሰየም ምን ምን ባህላዊ ህጎች እንደሚከተሉ፣ በስያሜው በዓል ላይ የሚያስፈልጉ ባህላዊ ቁሶች፣ የሚቀርቡ ዜማዎች፣ የሚከወኑ መንፈሳዊ ድርጊቶች፣ የበዓሉ ተሳታፊዎችና ድርሻቸው ምን እንደሆነ የመሳሰሉትን ነጥቦች በማንሳት በቃለመጠይቅ ዘዴ ሰብስቤያለሁ።

ቃለመጠይቁን በተናጠል ስወስድ ተመሳሳይ ጉዳይ ላይ የተለያዩ ምላሽ ለሰጡኝ ድጋሚ በአንድነት በጋራ እንዲያብራሩ በመጠየቅ እየተወያዩ የተቀራረበ መረጃ እንዲሰጡኝ አድርጌያለሁ።

1.4.2. ምልክታ

ምልክታ፣ ተመራማሪው ከውጭ ሆኖ ሌሎች ሰዎች የሚከውኑትን ድርጊት የሚመለከትበት መንገድ ሲሆን፣ ድርጊቱን ቀጥታ በተመለከተበት ሁኔታ የሚገልፀውም ይሆናል። በዚህ አገላለፅ ምልክታ ከዕይታው ገፅታ አንፃር ብቻ ሳይሆን ሌሎችን የሰሜት ህዋሳት ማዳመጥ፣ መዳሰስና መቅመስንም በማሳተፍ ምሉዕ የሆነ መረጃ ለማግኘት ያስችላል። (Jackson, 1987:63, Kenneth, 1964:77)

ይህን የመረጃ አሰባሰብ ዘዴ በሁለተኛው የመስክ ሥራ ክፍሌ ሙሉ በሙሉ ተገልግሎ ቀደም ሲል የተገኙትን መረጃዎች ተጨባጭ ለማድረግና ተጨማሪ መረጃዎችን ለማከል ችያለሁ።

በዓሉ የሚከበርበት ጊዜን መሠረት በማድረግ ወደ ሁለተኛው ዙር የመስክ ሥራ የተሠማራሁት ግንቦት 28 ቀን 1999 ዓ.ም. እስከ ሰኔ 30 ቀን 1999 ዓ.ም. ባለው ጊዜ ነው። የአካባቢው የክረምት ማብቂያ ከግንቦት ወር መጨረሻ ጀምሮ ስለሚከበር የጉቢሣ በዓል በማጠያየቅ፣ በያቤሎ ወረዳ በደዲ (Dhaddii) ገጠር ቀበሌ፣ አብ አባሩፋ ጃተኒ ከሰኔ 14 ቀን 1999 ዓ.ም. ጀምሮ እስከ ሰኔ 17/1999 ዓ.ም.፣ ከሐምሌ 26 እስከ ሐምሌ 30 ቀን 1999 ዓ.ም. በአሬሮ አብ አብልቃድር አብዲ እንደሚያከብሩ መረጃ አገኘሁ። ከቦታው ቅርበትና ከተለያዩ ሁኔታዎች መመቻቸት አንፃር ትኩረት አድርጌ መረጃ የሰበሰብኩት፣ የአብ አባሩፋ ጃተኒን የበኩር ልጅ ስም ስያሜ በዓልን ነው። አሬሮ ላይ የተከበረው የጉቢሣ በዓል ላይም አቶ ተስፋዬ ዋቅቶላን ወክሎ መጠነኛ መረጃዎች ሰብስቤአለሁ።

በሦስት ቀን የበዓሉ ቆይታ የተመለከትኩዋቸውን በማስታወሻ መገገቤያለሁ። የመቅረጫ መሣሪያዎችንም ተገልግያለሁ። በበዓሉ ክዋኔ ወቅት በመጀመሪያ ዙር የመስክ ሥራና የነበሩትን ድርጊቶች አስመልክቶ ያደረግሁትን ቃለ መጠይቅ፣ በበዓሉ ላይ ሲዜሙ የነበሩትን ቡቴን፣ በፎቶግራፍ፣ በበዓሉ ጊዜ ደግሞ የተከውኑትን ድርጊቶች ተጨባጭ ለማድረግ የተቻለውን ሁሉ በፎቶግራፍና በቪዲዮ ካሜራ እንዲቀረፅ አድርጌያለሁ።

1.5. መቼት

በመስክ ሥራ ወቅት አንድ አጥኚ የፎክሎር ዘሮችን፣ ክዋኔዎችን ጠይቆና ተመልክቶ መረጃ ለማሰባሰብ ሦስት፣ ተፈጥሮአዊ፣ አርቲፊሻልና ቅንብር ተፈጥሮአዊ መቼቶች (ቦታና ጊዜ) ይገለገላል (ፈቃድ፣ 1991፣ 122-124፣ Kenneth, 1964:87-9)።

በዚህ በቦርና የበኩር ልጅ ስም ስያሜ በዓል አከባበር ጥናት ከነዚህ የመረጃ አሰባሰብ መቼቶች ሁለቱን ተግባራዊ ለማድረግ ጥረት ተደርጓል። ጉዳዩን የሚያውቁትን አዋቂዎችና ባለሙያዎች ድርጊቱ በሌለበት እንዲገልፁልኝ በማድረግ /አርቲፊሻል መቼት/፣ በበዓሉ ላይ በመገኘት ተፈጥሮአዊ መቼትን በመመልከት ሁለቱን አቀናጅቼ ሠርቻለሁ።

1.6. ያጋጠሙ ችግሮች

የጥናቱን ሥራ ለማከናወን ከተነሳሁበት ጀምሮ የሁለተኛ ዙር የመስክ ሥራ አጠናቀቁ እስከተመለስኩበት ድረስ ያጋጠሙ ችግሮች ነበሩ። ከነዚህ ዋና ዋናዎቹና መገለፅ ያለባቸው በመስክ ላይ ያጋጠሙት ናቸው።

በመስክ ሥራ ላይ ለቃለ መጠይቅ የሚመረጡ ወይም የሚጠየቁ አንዳንድ ሰዎች ፈቃደኛ አለመሆን፣ በክዋኔ ጊዜ በተለይ በህብረት ሲያዘሙ በቴኒ ለመቅዳት ስፈልግ ቴፔ አንዳንዶቹ እንዳይጠጋቸው ስላደረጉ የድምፁ መራቅ ቃላቱን ለመለየት አስቸግሮኛል።

በበዓሉ ላይ ስለሚከወኑ፣ በተለይ ቃል ግጥሞችን ከመከወኛው ሰዓት ውጭ ማግኘት አለመቻል ሌላው ችግር ነው። በበዓሉ ላይ ሲቀርቡ ለመሰብሰብ ስምክር የቦርና አሮሞዎች ዜማዎች አዝማች፣ ሙዚቃዊ ድምፅ የሚበዛባቸው፣ ሲከወኑ ደግሞ አንድ ሰው ቢበዛ ሁለት ስንኝ ብሎ ሌላው ሰው የሚቀበል ስለሆነ በቴኒ ለመቅዳት አመቺ አልነበረም። ከሚዘምቡት ጊዜና ቦታ ውጭ እንዲያዘሙ ሲጠየቁ አይመጣልንም በማለታቸው፣ በቂ ቃል ግጥም ለመሰብሰብ አስቸጋሪ ነበር።

1.7. የተወሰዱ መፍትሔዎች

ፎቶግራፍና በቪዲዮ መቀረፅ፣ በቴኒ ድምፃቸውን ማስቀዳት የማይፈልጉትን፣ መረጃውን በቃል እንዲሰጡ በማድረግ፣ በምልክታና በማስታወሻ ብቻ በመውሰድ መረጃዎቹን ማግኘት ተችሏል።

የቃል ግጥሞቹን ከአውዱ ውጭ መከወን ይቸግረናል ያሉትን፣ በማግባባት ሁለት ሦስት ሆነው አብረው እያዘሙ፣ በማቋረጥ ስንኙን እንዲደግሙ በማድረግ እንዲሁም ባህሉን በአግባቡ የሚያውቁ የተማሩ ወጣቶችን፣ በዞኑ በተቋቋመ የኪነት ቡድን ውስጥ የታቀፉትንና በመድረክ ላይ በበዓሉ የሚዘወተሩትን ባህላዊ ዜማ የሚያቀርቡትን በመጠየቅ፣ በትንታኔ የቀረቡትን ቃል ግጥሞች መሰብሰብ ተችሏል።

በዚህ የጥናት ሥራ፣ ቋንቋን መነሻ ያደረጉ ችግሮች አላጋጠሙም። ኬኔት ለፎክሎር ባለሙያዎች ባዘጋጀው የመስክ ሥራ መመሪያ መጽሐፍ እንደጠቆመው የመስክ ሥራ መሠረት ያደረገ አጥኚ፣ የጥናት መረጃ የሚሰበሰቡበትን አካባቢ ህዝብ ቋንቋ ማወቅ እንደሚጠበቅበት (Kenneth, 1974:31) እንደገለጸው እኔም የቋንቋው ተናጋሪ በመሆኔ በዚህ ረገድ የተከሰተ ችግር የለም።

2. የጥናቱ አካባቢና ሕዝቡ

በዚህ ምዕራፍ ሥር፣ የዞን ተፈጥሮአዊ ገዕታ፣ ዞንን ከአጎራባቾቹ ጋር ለማገናኘትና ለኑሮ አመቺ ለማድረግ የተዘረጉ መሠረተ ልማቶችን፣ የማህበራዊ አገልግሎቶችን፣ የህዝቡን ታሪክና ባህል በሚመለከት ጉልህ ጉልህ ነጥቦች ይጠቀሳሉ።

2.1. የቦረና ዞን መልክዓምድራዊ ገዕታ መሠረተ ልማትና ማህበራዊ አገልግሎቶች

ከአሮሚያ አስራ ሰባት ዞኖች አንዱ ቦረና ነው። ዞን ይህን መጠሪያውን ያገኘው፣ በውስጡ ከሚኖረው የቦረና አሮሞ ነው።

የአሮሚያ ክልል በ1985 ዓ.ም. ሲመሠረት ቦረና ዞን የአሁኑን የጉጂ ዞን አጣምሮ በመያዝ የተዋቀረ ሰፊ ዞን ነበር። በ1995 ዓ.ም. ደግሞ ቦረናና ጉጂ ተለያይተው እንዲደራጁ ተደርጓል። በዚህ በአሁኑ እድረጃጀቱ የቦረና ዞን፣ አበያ፣ ገላና፣ ቡሌ ሆራ፣ ዱግዳደዋ፣ ያቤሎ፣ ተልተሌ፣ አሬሮ፣ ሞያሌና ሚኦ የተባሉ አሥር ወረዳዎችን ይዟል። እንዲሁም 195 የገጠርና 9 የከተማ ቀበሌዎችም አሉት። ያቤሎ የዞን መስተዳድር ዋና ከተማ ስትሆን፣ ከአዲስ አበባ ወደ ደቡብ 565 ኪ.ሜትር ርቀት ላይ ትገኛለች።

ቦረና ዞን በስተሰሜን ከደቡብ ብሔር ብሔረሰቦች ህዝቦች ክልል፣ በሰሜን ምስራቅ በኩል ከጉጂ ዞን፣ በስተደቡብ ከኬንያና ከሱማሌ ክልል፣ እንዲሁም በደቡብ ምስራቅ ከደቡብ ብሔር ብሔረሰቦች ህዝቦች ጋር ይዋሰናል።

2.1.1. መልክዓምድራዊ ገዕታ

የቦረና ዞን፣ ተራራማ፣ ሜዳማና ወጣ ገባ የበዛበት የመሬት አቀማመጥ አለው። ከተራራ ጉኔ፣ መልካ፣ ቱሌም የሚጠቀሱ ናቸው። ከአመት አመት የሚፈሱ ትላልቅ ወንዞች ገናሌ፣ ዳዋና ሰገን ዞንን አቋርጠው ያልፋሉ። እንዲሁም በእርጥበት ወቅት አገልግሎት የሚሰጡ ምንጮችና ሰው ሠራሽ የውሃ ጉድጓዶች (Elaa) በብዛት ይገኛሉ። (Oromia Bureau of Planing and Economic Development, 2000:250)።

በዞን ከፍተኛ የተፈጥሮና ሰው ሠራሽ ደንና ቁጥቋጦ ይገኛል። ከነዚህ ውስጥ ጥብቅ ደንና ለእንስሳት ክብካቤ የተከለለ በያቤሎ ወረዳ ብቻ ይገኛል። ሰው ሠራሽ የመንግሥት ደን ዳዋ፣ አሬሮና ያቤሎ ወረዳዎች ውስጥ ተከልለዋል። በነዚህ የዞን የደን አካባቢዎች ዝንጀሮ፣ ቀበሮ፣ አጋዘን፣ አሳማ፣ የሜዳ አህያ አውራሪስ፣ ቀጭኔ፣ አንበሳ፣ ኑበር፣ ጅብና ሌሎችም የዱር አራዊቶች ይገኛሉ።

በከርሰ ምድሩም ጥቅም ላይ ያልዋሉ በርካታ የማዕድን አይነቶች አሉ። እስከዛሬ ጥቅም ላይ ውሏል ሊባል የሚችለው በባህላዊ መንገድ እየወጣ ያለው የድሬና የተልተሌ ወረዳ የጨው ማዕድን ብቻ ነው። በዞኑ አብዛኛዎቹ ወረዳዎች ወርቅ፣ አስፔስቶስ፣ ኒኬል፣ ኖራን ጨምሮ የተለያዩ የድንጋይ ማዕድኖች ክምችት እንዳላቸው ከዞኑ ግብርና ልማት ጽ/ቤት የተገኘ መረጃ ይጠቁማል።

የዞኑ ጠቅላላ የመሬት ስፋት 56,000 ስኩዌር ኪሎ ሜትር ሲሆን፣ የዚህ 80 በመቶ ለከብት ርቢ /ለግጦሽ/ የሚውል ነው። ለእርሻ መዋል ይችላል የሚባለው የዞኑ መሬት ደግሞ 1,176,288 ሄክታር ሲሆን፣ እስከ አሁን የታረሰው 131,745 ሄክታር ብቻ ነው።

ከባህር ጠለል በላይ ያለው የዞኑ የመሬት ከፍታ በ500-2500 ሜትር መሀል ሲገኝ፣ የአየር ንብረቱ ደጋ፣ ወይና ደጋና ቆላ ነው። ከፍተኛውን ቦታ የሚይዘው ወይም 70% የሚሆነው ቆላው ነው። አማካይ የአየር ሙቀቱም በ18^o C-28° C ይደርሳል።

ዞኑ በዓመት የሚያገኘው የዝናብ መጠን በአማካይ ከ450-650 ሚሊ ሊትር የሚደርስ ሲሆን፣ ይህንንም የሚያገኘው በዓመት ሁለት ጊዜ በሚጥል የዝናብ (ganna) ወቅት ነው። የአካባቢው የክረምት ወቅት ከመጋቢት እስከ ግንቦት ያሉትን ወራት የሚያጠቃልል ሲሆን፣ በዓመት ከሚገኘው ዝናብ 70% ይይዛል። የተቀረው 30% በሁለተኛው የዝናብ ወቅት "Hagayya" ነሐሴ ወር ውስጥ የሚጥለው ካሬያ መሰል የዝናብ አይነት ነው።

2.1.2. መሠረተ ልማትና ማህበራዊ አገልግሎቶች

ለአንድ አካባቢ ምጣኔ ሐብት ዕድገት የመሠረተ ልማትና የማህበራዊ አገልግሎቶች መስፋፋት ወሳኝነት አላቸው። በዞኑ የሦስት ወረዳ ከተሞች፣ ሞያሌ፣ ያቤሎና ቡሌ ሆራ የባንክ አገልግሎት ሲኖራቸው፣ ሰባት ትላልቅ የወረዳ ከተሞችም የሃያ አራት ሰዓት የኤሌክትሪክ አገልግሎት ያገኛሉ። ከአዲስ አበባ ኬንያ የሚዘልቀው ዋናው የአስፋልት መንገድ ከዞኑ ወረዳዎች አባያን፣ ቡሌ ሆራን፣ ዱግዳ ዳዋን፣ ያቤሎን፣ ድሬንና ሞያሌን ያቋርጣል። በአሁኑ ጊዜ የሁሉም ወረዳዎች ዋና ከተሞች ከዞኑ ዋና ከተማ ያቤሎ ጋር የተገናኙ ናቸው።

ከማህበራዊ አገልግሎቶች አንጻር ሲታይ ዞኑ የተወሳሰቡ ችግሮች አሉት። የህዝቡ የተበታተነ አስፋፈር ለችግሮች መባባስ አንዱ ምክንያት ነው። የህዝቡ ኑሮ በከብት ርቢ ላይ መወሰን ከቦታ ቦታ እንዲዛወሩ አድርጓል። ይህ ደግሞ ለማህበራዊ አገልግሎት

አሰጣጥ አመቺ አለመሆንና ለሥርጭቱ እጥረት ምክንያት እንደሆነ ይነገራል። ለምሳሌ በጤና ዘርፍ ያለውን፣ አገልግሎት ብንመለከት እጅግ በጣም ዝቅተኛ ነው።

ከዚህ አስተዳደር ጽ/ቤት የተገኘው መረጃ እንደሚያረጋግጠው በዚህ አንድ ሆስፒታል ብቻ ይገኛል። እርሱም የአስፈላጊ ቁሳቁሶችና የባለሙያ እጥረት ያለው ከመሆኑም በላይ፣ የዚህ ህዝብ ከሚኖርበት ርቆ ዞኑ መግቢያ ቡሌ ሆራ ወረዳ ውስጥ ይገኛል። አስቸኳይ ህክምና የሚያስፈልጋቸው የጤና ችግር የሚገጥማቸው የሞያሌ፣ የድሬ፣ የተልተሌ፣ የሚኦ፣ የዳዋ፣ የአፌሮ ወረዳዎች ነዋሪዎች ለችግር የተጋለጡ ናቸው።

ግማሽ ያህሉ ወረዳዎች የጤና ጣቢያም የላቸውም። ያላቸውም ቢሆኑ በቂ አገልግሎት መስጠት የሚያስችል ባለሙያ የላቸውም። በእንስሳት ጤና አጠባበቅ ረገድም ችግሩ ከፍተኛ ነው (Oromia, Bureau of planning and Economic development,2000:250)።

በትምህርት ዘርፍም ያለው አገልግሎት ተመሳሳይ ነው። የዚህ ወረዳዎች ያሉዋቸው አንደኛና ሁለተኛ ደረጃ ትምህርት ቤቶች በተለይ የ11ኛና 12ኛ ክፍል ትምህርት የሚሰጡ የሙያና የመሰናዶ ትምህርት ቤት ያላቸው ሞያሌና ያቤሎ ብቻ በመሆናቸው፣ የሌሎች ወረዳዎች አገልግሎቱን ለማግኘት ወደ ሁለቱ ወረዳዎች ከተሞች ሄደው ተከራይተው መማር ግድ ሆኖባቸዋል። ሞልቶላቸው ይህን የሚያደርጉትም ከቁጥር አይገቡም። ይህ መረጃ እስከተሰበሰበበት ጊዜ ድረስ ሚኦ፣ ገላናና አፌሮ ወረዳዎች ደግሞ የሁለተኛ ደረጃ ት/ቤት (9-10) የላቸውም።

ሌላው በዚህ ተደጋግሞ የሚነሳው ችግር የውሃ እጥረት ነው። ዞኑ የመሬት ላይና የክርስ ምድር የውሃ እጥረት እንዳለው በጥናት ተረጋግጧል። በጣም የተስፋፋ የእንስሳት በሽታዎች፣ አፈሩ ለእርሻ ሥራ ተስማሚ አለመሆን፣ የግብርና ግባተ ምርቶች ወድነት፣ የዝናብ እጥረት፣ ኋላ ቀርነትና የመሠረት ልማት እንደሚፈለገው አለመዳረስ ዋና ዋናዎቹ ናቸው። በሌላ መልኩ ሲታይ ግን ዞኑ ከፍተኛ የከብት ሀብት፣ የግጦሽ መሬትና ያልተነካ የክርስ ምድር ሀብት ክምችት አለው (Oromia, Bureau of planning and Economic development,2000:258) ።

በ1987 ዓ.ም. በተደረገው የቤትና የህዝብ ቆጠራ መረጃ መሠረት የቦረና ህዝብ ብዛት 1,024,082 ሲሆን በየዓመቱ የሚኖረውን የህዝብ ብዛት እድገት ግንዛቤ ውስጥ በማስገባት በ1999 /2007/ የዚህ የህዝብ ብዛት 1,119,041 ይደርሳል ተብሎ ተገምቷል።

2.2. የህዝቡ ታሪካዊ ዳራ

የአሮሞን ህዝብ አመጣጥ ወደኋላ ሄደው ያጠኑ የሀገር ውስጥና የውጭ የታሪክ ተመራማሪዎች ሥራ አንዳንዱ አወዛጋቢ ነው። ለምሳሌ ከሀገር ውስጥ አለቃ ታዬ

ገብረማርያምና አለቃ አዕመጊዮርጊስ ገብረ መስህ ኦሮሞ ከውጭ ፈልሶ ገባ ብለው የፃፉት አንዱ ነው።

ከውጭ ዐሐፍት ደግሞ J.S.Trimingham፣ Enrico Cerrulli፣ I.M.Lewis እና Huntingford የኦሮሞ መነሻ መሬት ሰሜን ሶማሊያ ነው ሲሉ፣ Jamece Bruce ደግሞ በአሁኗ ሱዳን ሪፐብሊክ ሲናር የተባለ ቦታ ነው ይላል። ሌላው የአፕሪል ቡድን Herberts Lewis፣ Eike Haberland፣ Ulrich Braukumber መሀመድ ሀሰን የመሳሰሉትን የሚያጠቃልለው፣ የኦሮሞ መነሻ ቦታ በአሁኗ ደቡብ ኢትዮጵያ በተለይ ባሌና ሲዳሞ በሚባሉ የቀድሞ ጠቅላይ ግዛቶች ነው ይላሉ። (የኦሮሞ ታሪክ እስከ አሥራ ስድስተኛው መቶ ክፍለ ዘመን፣ 1996:48-49)

በጥንታዊ ኩሽ ህዝብ ታሪክ ላይ ሰፊ ምርምር ያደረጉትን Ehret Christopher ሀሳብ በማጠናከር Margery Perham Paultshak የተባሉት ደግሞ፣ ኦሮሞ በሰሜን ምሥራቅ አፍሪካ ሰፍሮ የነበረው ኩሽ አንዱ አካል መሆኑንና አሰፋፈሩ ሰሜን ኢትዮጵያን እንደሚጨምር፣ ከዚያ ወደተለያዩ አቅጣጫ መሠራጨት እንደቻለ አስፈረገዋል። (የኦሮሞ ታሪክ እስከ አሥራ ስድስተኛው መቶ ክፍለ ዘመን፣ 1996:50)

ወደኋላ ላይ የመጡ የታሪክ ተመራማሪዎች ሥራዎች፣ ከህዝቡ ሥነቃልና ፎክሎር የተገኙ መረጃዎች፣ አሁንም በህይወት ያሉ፣ የህዝቡን ታሪክ ከአያት፣ ቅድመ አያት ሲቀበሉ እዚህ ያደረሱት አዛውንቶች፣ ኦሮሞ በፍልሰት እንዳልመጣ፣ ነባር ህዝብ መሆኑን ይጠቅሳሉ።

የታሪክ ተመራማሪው አሰፋ ጃለታ፣ ሪቻርድ ግሪንሬልድን ጠቅሶ ባቀረበው ጽሑፍ፣

ኦሮሞዎች ከኤገርያ ፈልሰው መጡ፣ ከታንጋኒካ በጠላቶቻቸው ተገፍተው በኬንያ በኩል አድርገው ኢትዮጵያ ገቡ ይበሉ እንጂ፣ ... ቋንቋቸው፣ ባህላዊ አኗኗራቸውና የሚተዳደሩበት ሥርዓትና ታሪካቸው ከአፍሪካ ቀንድ አካባቢ የምሥራቅ ኩሽቲክ ቋንቋ ተናጋሪዎች ጋር የተቀራረበ ነው። እነዚህ የምስራቅ ኩሽቲክ ቋንቋ ተናጋሪዎች በታሪክ፣ በመልከዓምድር፣ በባህል፣ በቋንቋ የተያያዙ ህዝቦች ናቸው። ኦሮሞም የነዚህ የአፍሪካ ቀንድ ነዋሪ ህዝቦች አካል ነው (Asafa, 1993 :17)።

በማለት የኦሮሞን ህዝብ ነባርነት አፅንዖት ሰጥቶ አቅርቧል።

መሀመድ ሀሰንም የተለያዩ በኦሮሞ ታሪክ ላይ ጥናት ያደረጉትን መረጃዎች ዋቢ በማድረግ ኦሮሞ ከውጭ በፍልሰት የመጣ ሳይሆን ከሀገሪቷ ጥንታዊ ህዝቦች አንዱ መሆኑንና ጥንታዊ መኖሪያው አሁን ባሌ ተብሎ የሚታወቀው አካባቢ እንደሆነ፣ የህዝቡ አፋዊ ታሪክም ይህንን እንደሚያረጋግጥ አስፈራረገ (Mohammed Hassen, 1994:14)።

የኦሮሞ ታላቅ ተብሎ የሚታመንበት የቦረና ኦሮሞ አባላትም አሁን ሰፍረው የሚገኙበትን የጉጂንና የቦረናን ሰሜናዊ ምሥራቁን ክፍል መገኛቸው አድርገው

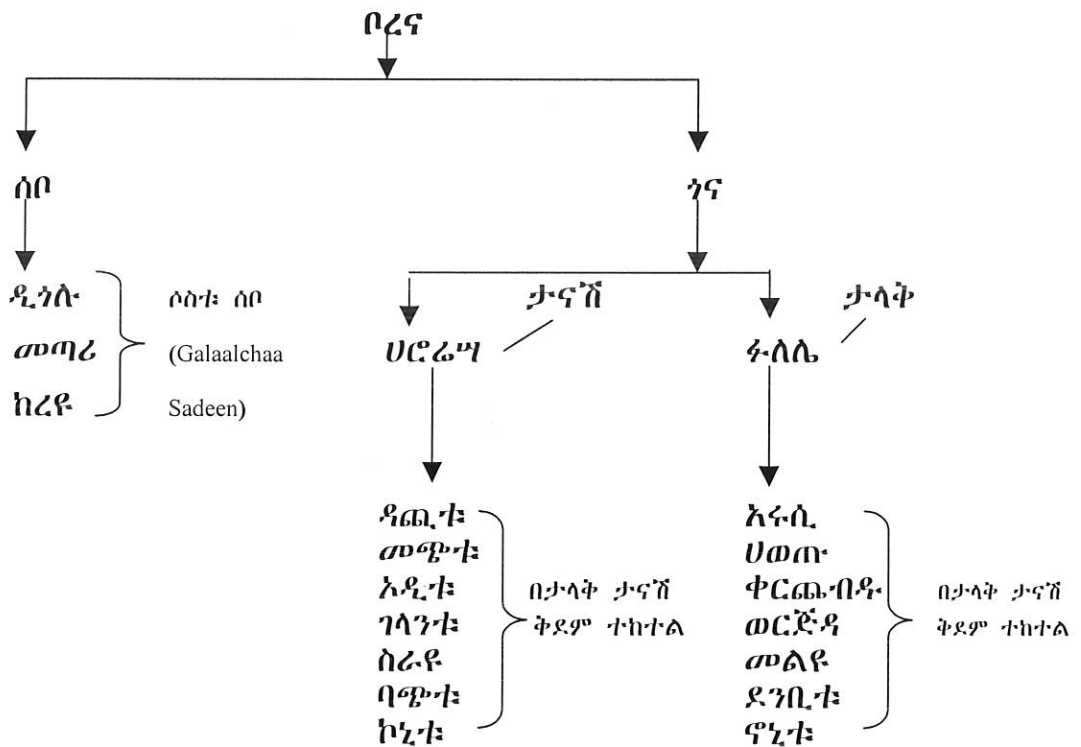

ይገልጻል። “ከአያት ቅድመ አያቶቻችን ሲነገር የቆየው ቦረና በቱሉ ነመደሪ አካባቢ ይኖር እንደነበር፣ ከዚያም እየተንቀሳቀሰ በዲሬ፣ በሊቦን አካባቢ መሥፈር እንደጀመረና የገዳ ሥርዓቱ የተለያዩ በዓላት በዚህ አካባቢ ይከበሩ እንደነበር ነው (ቦርቦር ቡሌ፣ ቃለመጠይቅ ሚያዝያ 24 ቀን 1999 ዓ.ም. ካሉ ጂሎ፣ ቃለመጠይቅ ሰኔ 12 ቀን 1999 ዓ.ም. ያቤሎ)።

በአሁኑ ጊዜ በቦረና ዞን የሚኖሩት በብዛት የቦረናና የጉጂ አሮሞዎች ናቸው። የቦረና አሮሞዎች፣ የቡሌ ሆራን ወረዳ ምዕራባዊ ክፍል ይዞ እስከ ኬንያ ጠረፍ በሚዘልቀው የዞኑ ቆላማ አካባቢዎች የሠፈሩ ሲሆኑ፣ የጉጂ አሮሞዎች ደግሞ በዞኑ ደጋና ወይናደጋ አካባቢዎች ይኖራሉ። (Tadhi Liben)።

ቦረና በሁለት ዋና ዋና ክፍሎች ይከፈላል። ሰቦና ጎና፣ እነዚህ ዋና ዋና ክፍሎች በመላው ቦረና ውስጥ የሚኖሩ ሲሆኑ፣ በገዳ ሥርዓት ውስጥ እኩል ቦታ አላቸው (ቦርቦር ቡሌ፣ ቃለመጠይቅ ሚያዝያ 24 ቀን 1999 ዓ.ም.፣ Asmarom: 1973:11)። ሁለቱ ክፍሎች እንደገና በንፁሳን ክፍሎች ይከፈላሉ።

አከፋፈላቸው የሚከተለውን ይመስላል።

(ቦርቦር ቡሌ ቃለመጠይቅ ሚያዝያ 24 ቀን 1999፣ Gammachu, 2002:35)

ሰቦ ሥር ያሉትም ንዑሳን ክፍሎች እንደ ነናው፣ ሀሮሬሣና ፋለሌ በመባል እንደገና ይከፋፈላሉ። ይህ ክፍፍል “mana” የሚለው ደረጃ ላይ ይገኛል። ከዚህ በታች ሲከፋፈል ደግሞ “Balbala” ወደሚለው ይወርዳል።

በ “mana” ደረጃ የሦስቱ ሰቦ ንዑሳን ክፍሎች፣ ዲገሉ ስድስት፣ መጣሪ ሰባት ከረዩ ደግሞ ሰላሳ ዘጠኝ ይይዛል። በቦረና ኦሮሞ ባህል ላይ ጥናት ያደረጉት እንደሚያቀርቡትና የጥናት አጋሪ (ቦርቦር ቡሌ) እንደሚያረጋግጡት ይህ ክፍፍል በተለያዩ ማህበራዊ፣ ኢኮኖሚያዊና ፖለቲካዊ የህዝቡ እንቅስቃሴ ውስጥ ከፍተኛ ቦታና ጠቀሜታ አለው።

2.2.1. ቋንቋ

ኦሮሞ አንድ የጋራ ቋንቋና ባህል ያለው ህዝብ ነው። ኦሮሞ የሚናገረው “Afaan Oromoo” የምስራቅ ኩሽ ቤተሰብ ከሆኑ አርባ የሚያህሉ ቋንቋዎች ውስጥ ይመደባል። ቦረናን ጨምሮ ሁሉም የኦሮሞ ህዝብ የአንድ ቋንቋ የተቀራረቡ ዘዬዎች (dialects) ተናጋሪ ነው (Asmarom: 1973:7)። በነዚህ ዘዬዎች ውስጥ ያሉ ቃላት የፍች ልዩነት የቋንቋውን ስፋት የሚያመለክቱ እንጂ አለመግባባትን የሚያስከትሉ አይደሉም።

የኦሮሞ ቋንቋ በሀገር ውስጥ ለዘመናት የንግግር ቋንቋ ብቻ ሆኖ ቆይቷል። ከበደ መርጊያ በ1975 ዓ.ም. "ሬዲዮ ድራማ በኢትዮጵያ" በሚል ርዕስ ለመጀመሪያ ዲግሪው ማሟያ ጽሑፍ ሲያዘጋጅ ስለሬዲዮ ስርጉት በጠቀሰው መረጃ ውስጥ ኦሮምኛ ቋንቋ በጣልያን ወረራ ወቅት ጣሊያኖች ለቅስቀሳ ሥራ በሬዲዮ ያስተላልፉበት እንደነበር ተገልጿል። በደርግ ዘመን በመንግሥት ደረጃ፣ በሳባ ፊደል ለመሠረተ ትምህርት መስጫ ይዘጋጁ የነበሩ የኦሮምኛ ጽሑፎች ታትመው ይሠራጩ ነበር። በሪሣ፣ ሳምንታዊ ጋዜጣም በዚሁ ፊደል ይታተም ነበር።

ከ1983 ወዲህ ለቋንቋው የላቲን ፊደል ተመርጦ ቋንቋው በሚነገርበትና በሚደመጥበት ሁኔታ እንዲጻፍ ከመደረጉም በተጨማሪ የኦሮሚያ ክልል የሥራ፣ የትምህርት፣ የምርምር እንዲሁም በከፍተኛ የትምህርት ተቋማት የትምህርት ዘርፍና ማስተማሪያ ቋንቋ ሆኖ እንዲያገለግል ተደርጓል። በርካታ መዝገብ ቃላት፣ የሥነቃልና የቋንቋ ጥናት ጽሑፎች፣ የትምህርት መማሪያ መጻሕፍት፣ የሥነጽሑፍ ሥራ ውጤቶች የተለያዩ ሳይንሳዊ የጥናት ሥራዎች እየተዘጋጁበት በመቅረብ ላይ ይገኛሉ።

2.2.2. ጋብቻ

በቦረና ጋብቻ የሚወሰነው የዘር ግንኙነት /ዝምድና/ መኖር አለመኖር ተጠንቶ ከተለየ በኋላ ነው። በቦረና ሁለቱ ዋና ዋና ክፍሎች፣ ሰቦና ነና ሊጋቡ ይችላሉ።

በሌላ መልኩ ግን ጎና ጎናን፣ ሰቦ ሰቦን አያገባም። ሰቦ ለሰቦ ወንድምና እህት፣ ሰቦ ለጎና ግን አማች ነው ሊጋቡ ይችላሉ (Gammachuu:2002:35)።

ጋብቻን በተመለከተ፣ በተለይ ሰቦ ሰቦን አያገባም ጎና ጎናን አያገባም የሚለው የተደነገገው፣ “Boru Kallachaa” የተባለ ሰው አባ ገዳ ሆኖ በሚያስተዳድርበት ጊዜ ሲሆን፣ ከሌሎች ህጎች ጋር እንደገና እንዲሆን ተደርጎ ተወስኖ እስከ ዛሬ የዘለቀው ይህ የጋብቻ ህግ በ31ኛው አባገዳ፣ በ“Daawwee Gabboo Yaayyaa” የአስተዳደር ዘመን (1696-1704) ነው። (ቦርቦር ቡሌ፣ ቃለመጠይቅ፣ ሚያዝያ 24 ቀን 1999)።

ይህ የጋብቻ ህግ፣ ቃሉ /መንፈሳዊ አባት/ ጋ ሲደርስ ይፈርሳል። ይኸውም የሰቦ አባል የሆነው የከረዩ ቃሉ የሰቦ ንዑስ ክፍል የሆነውን የመጣሪ ሜታን ሴት ልጅ ያገባል (Tadhi:2007:26)።

በቦርና የተለመደውና ተቀባይነት ያለው ጋብቻ፣ ወንዱ ትሆነኛለች ብሎ ያጫትን ሴት፣ ቤተሰቦቿ ተስማምተው የሚፈፀመው የጋብቻ አይነት ነው። የጋብቻው አከዋወን ረዥም ሂደት የሚጠይቅ፣ የወንዱን ትዕግሥት የሚፈታተን ነው። አንድ ወንድ ለጋብቻ የጠየቃትን ሴት ቤተሰቦቿ ሰጥተንሃል እስከሚሉ ዓመትና ከዓመት በላይ ሊቆይ ይችላል። ስጦታ ይዞ መመላለሱም አይቋረጥም። በዚህ የጋብቻ አፈፃፀም ሂደት በታጠቀ በኩል የሚደረግ ተሳትፎ የለም። ግን ሊያገባት ያሰበውን ሰው የማትፈልገው ከሆነ፣ አልፏልገውም የማለት መብቷ የተጠበቀ ነው። አትገደድም (ካሉ ጂሎ፣ ቃለመጠይቅ፣ ሰኔ 12 ቀን 1999፣ Asmarom: 1973:23)።

የቦርና የጋብቻ ሥርዓት ሁለቱን ቤተሰብ ከማገናኘቱም ባሻገር፣ ለሴቷ ቤተሰብ የምጣኔ ሐብት ግንባታ ከፍተኛ ቦታ አለው። በተለይ ብዙ ሴት ልጆች ያለው ቤተሰብ በያንዳንዱ ሴት ልጅ “Qaraxaafi Gabbaraa” ተብሎ እንደ ጥሎሽ የሚሰጡት አራት አራት ከብቶች ይረከባል። በሌላ መልኩ ደግሞ መሸሪቷም አግብታ ከሄደች በኋላ ወደቤተሰቦቿ ተመልሳ መጥታ፣ ወደ እራሷ ቤት ስትሸኝ ከቤተሰቦቿ የሚበረከትላት ስጦታ አለ። ወላጆቿ፣ ወንድሞቿ፣ አጎቶቿ፣ አክሰቶቿ የቤት ቁሳቁስ፣ ፍየሎች፣ በጎችና ከብቶች እንደአቅማቸው ይሰጧታል።

በቦርና አሮሞ ሴት ልጅ የኔነው የምትለው ሀብት ይህ ቤተሰቦቿ ከጋብቻ በኋላ የሚሰጡዋት ስጦታ ብቻ ነው። ቀደም ሲል ከቤተሰቦቿ ጋር በነበረች ጊዜ በስም ስያሜዋ (moggaasaa)ና በተለያዩ ምክንያት የተሰጣት ከብት ወይም ቁሳቁስ ስሙ እንጂ፣ ንብረትነቱ የቤተሰቦቿ ነው። (ቦርቦር ቡሌ፣ ቃለመጠይቅ፣ ሚያዝያ 24 ቀን 1999)።

በሌላ መልኩ ወንድ ልጅ ታላቅም ሆነ ታናሽ በስም ስያሜው (Gubbisaa/moggaasaa) በዓል ላይ እንዲሁም የተለያዩ ሥራ ሠርቶ የሚያገኛቸው

ስጦታዎችን አግብቶ ሲወጣ ከቤተሰቡ ይካፈላል። በተለይ ታላቅ ልጅ አባቱ ሲሞቱ የአባቱን የግል ንብረት፣ መሣሪያ፣ ፈረስና የመሳሰሉትን የመውረስ፣ ቤተሰቡን የማስተዳደር ሙሉ መብት አለው (ቦርቦር ቡሌ፣ ቃለመጠይቅ፣ ሚያዝያ 24 ቀን 1999)።

በቦርና የጋብቻ ባህል ከአንድ ሚስት በላይ ማግባት የተለመደ ነው። የመጀመሪያ ሚስት ያላገባች ድንግል መሆን አለባት። የመጀመሪያ በመሆኗም ታላቅ ናት። መጀመሪያ ላይ የወለደችው ወንድ ልጅ ከሆነ የስም ስያሜ በዓል ይዘጋጅለታል (Gubbisaa)። ለአባቱም ለዘሩ ታላቅ ይሆናል። የመጀመሪያዋ ሚስት ሳትወልድ ሁለተኛዋ ወይም ሦስተኛዋ ወንድ ልጅ ብትወልድ፣ የስም ስያሜ በዓሉን የምታዘጋጀው የመጀመሪያዋ ሚስት ናት። በልጁም ስም የምትጠራዋ ታላቋ ሚስት ናት።

ታላቋ ሚስት ዘግይታ ወንድ ልጅ ብትወልድ ልጇ ለዘሩ ታላቅ ይሆናል። ሁለቱም ወንዶች ልጆች በየራሳቸው ታላቅ ናቸው። ለመጀመሪያ ጊዜ ከሁለተኛዋ ወይም ከሦስተኛዋ ሚስት የተወለደው የአባት ታላቅ ልጅ ነው። በሁለተኛ ደረጃ ከመጀመሪያዋ ሚስት የተወለደው ደግሞ የዘር ታላቅ ልጅ ይሆናል። የታላቅ ሚስት ታላቅ ልጅ በመሆኑ በዘሩ ዘንድ ከፍተኛ ቦታ አለው። ለእናቱም ክብር ያጎናፅፋታል።

በውርስ ጊዜ የመጀመሪያው የአባት ወንድ ልጅ የአባቱን የግል ንብረት የተባሉትን ሲወርስ፣ በሁለተኛ ደረጃ ከመጀመሪያ ሚስት የተወለደው ደግሞ የወገኑን ንብረት ማለትም አባቱ ከአባቱ የወረሰውን የአያቶችን ንብረት ይወርሳል (ጃተኒ ዲዳ፣ ቃለመጠይቅ፣ ሚያዝያ 22 ቀን 1999)።

በቦርና ለሴት ልጅ ህይወት ስምረት ልጅ መውለድ ወሳኝ ነው። በመሆኑም ሴቶች ከምንም ነገር በላይ ፈጣሪያቸውን የሚለምኑት ልጅ እንዲሰጣቸው ነው። መጀመሪያ ወንድ ልጅ የወለደች ደግሞ በማህበረሰቡ የላቀ ቦታ ስላላት ፀሎቷ የመጀመሪያ ልጇ ወንድ እንዲሆን ነው።

ሌላው ሳይጠቀስ የማያልፈው፣ በቦርና የጋብቻ ዋና ቁም ነገሩ፣ ልጅ ለመውለድ፣ የዘር ሀረግ መስመሩን ጠብቆ እንዲቀጥል ማድረግ እንጂ በጾታዊ ግንኙነቱ በባለትዳሮቹ መሀከል ሊኖር ስለሚገባ መግባባት ወይም ፍቅር ይህን ያህል ቦታ የሚሰጠው አይደለም። ካልተግባቡ ሌላ አማራጭ አለ።

አንዲት አግብታ በትዳር ያለች ሴት ሌላ ፍቅረኛ “gaarayyuu” መያዝ ትችላለች። የተለመደና በግልፅ የሚሠራበትም ነው (Asmarom, 1973:18-19)። አሁን አሁን ከኤች.አይ.ቪ ኤድስ ጋር በተያያዘ ሁኔታ በባለሙያዎች ትምህርት እየተሰጠ

ልማዱ እንዲቀር ግፊት እየተደረገ ነው። ሆኖም ባህል ሆኖ የቆየ ድርጊት ስለሆነ አሁንም በተግባር ላይ እንዳለ ይነገራል።

ባለትዳሯ ሴት፣ ከትዳር ጓደኛዋ ውጭ ካለው ፍቅረኛዋ ጋር ስትሆን ለባልየው የሚገለፅበት አካሄድ አለ። ፍቅረኛው ይዘት የሚሄደውን በትር በር አስደግፎ ይገባል። ባልየው ያንን እያየ ወደ ቤት አይዘልቅም። ሌሎች ሚስቶች ካሉት ወደነርሱ ይሄዳል። ከሌለው እርሱም ተመሳሳይ ተግባር ይፈጽማል። /ሌላ ባለትዳር ጓደኛ/ ይይዛል እንጂ፣ ለምን ሆነ ብሎ ከሚስቱ አይጋጭም። በዚህ መሀል ጽንሰ ተፈጥሮ የሚወለደው ልጅ የጋረዩው (የፍቅረኛዋ) ቢሆን፣ እንደ ቀድሞዎቹ ልጆች በህጋዊው ባል ይጠራል። የኔ ልጅ አይደለም የሚል ተቃውሞም አይቀርብም።

በፊት በፊት የቦረና ባልና ሚስት አይፋቱም። በመሀከላቸው ችግር ተፈጥሮ አንድ ቤት አብሮ መኖር ካልቻሉ እንኳ ሃዩዎች ጉዳያቸውን አይተው ፍቺ ሳይፈፀም የምትተዳደርበት ሀብት /ኩብት/ ተሰጥቷት ተለያይተው እንዲኖሩ ያደርጋሉ። /ባልና ሚስትነታቸው እንደተጠበቀ ሆኖ/ በዚህን ጊዜ ሴቷ የፈለጋትን ፍቅረኛ ይዛ መኖር ትችላለች። በአሁኑ ጊዜ ግን የባህሉ ህጉች እየተጣሱ፣ ሴቷን ከቤት አስወጥቶ ፍቺ መፈፀም እየታየ ነው (ቦርቦር ቡሌ፣ ቃለመጠይቅ፣ ሚያዝያ 24 ቀን 1999)።

2.2.3. ባህላዊ የጊዜ አቆጣጠር

የተለያዩ የታሪክ መዛግብት አሮሞ የራሱ የሆነ የዘመን አቆጣጠር እንዳለው ያትታሉ። ይህ የዘመን አቆጣጠር (calendar) በቦረና አሮሞዎች ዘንድ አሁንም ተግባራዊ ነው። በዚህ የቦረና የጊዜ መቁጠሪያ ዓመቱ አሥራ ሁለት ወራት ሲኖሩት፣ ወራቱ በአማካይ 29 እና 30 ቀናትን ይይዛሉ። የአመቱ የመጀመሪያ ወር “Abaraasa” የሚባለው ሲሆን፣ ይህ ወር ከአውሮፓውያን የመጀመሪያ ወር ጋር ይገጣጠማል። /ወንድሰን ተስፋዬ፣ 1991፣3/።

በዚህ የቦረና የቀን አቆጣጠር ዘዴ ውስጥ ሳምንት የሚባል ነገር የለም። የሚታወቁት በየወራቱ ያሉት 27 የተለያዩ ስም ያላቸው በዓላት ናቸው (Gada Melba: 1988: 22)። የመጀመሪያው ቀን “Areerrii duraa” ፣ ተከታዩ፣ “Areerrii balloo” ፣ “Addulaa duraa” ፣ “Addulaa Balloo” ፣ “Garba duraa” ፣ “Garba Balloo”፣ “Bitaa duraa”፣ እያለ ይቀጥላል። እነዚህ ቀናት የየራሳቸው ፍች አላቸው። ለምሳሌ “Areerrii”፣ መሬት የተፈጠረበት ዕለት ነው ይባላል። “Aduulaa”፣ ፀሐይ የተፈጠረችበት፣ “Garba” ሰው የተፈጠረበት፣ “Bitaa” ጦርነት የሚታወጀበት ቀን ነው ይላሉ። ሌሎችም እንዲሁ የተለያዩ ነገሮች የተከሰቱባቸው ቀናት ናቸው። ከበዓላቱ ውስጥ የስም ስያሜ፣ የጋብቻና

የገዳ በዓላት የመሳሰሉ ትላልቅ በዓላት የማይከወኑባቸው ጥሩ ገድ የላቸውም የሚባሉ “Bitaa” የተሰኙ በዓላት ቀናት ናቸው (ወንድስን ተስፋዬ 1991፣3)።

እነዚህ ጥሩና መጥፎ ገድ አላቸው የሚባሉት ቀናት “Ayyaantuu” በሚባሉ በተፈጥሮአቸው ልዩ ተሰጥኦ አላቸው፤ ይገለፅላቸዋል ተብሎ በሚታመንባቸው ሰዎች ተለይተው ይታወቃሉ። በዓላቱ በኮከብ ቆጠራ የሚደረስባቸው ናቸው። ይህን ገድ የማየት ሂደት ቦረናዎች “faroo” ይሉታል። ሲተርጉም “bara faroon tolte faarris, faaruunis ni tola” ፣ ይላሉ። አማርኛ ትርጉሙ፣ “ገዱ ጥሩ የሆነ ዘመን ሁኔታው፣ መገመፋት ሁሉ /ምስጋናውም/ ጥሩ ይሆናል” ማለት ነው። ገዱ ጥሩ የሆነ ዘመን ሁኔታዎች የተመቻቹበት የደስታና የፈንጠዝያ ጊዜ ይሆናል እንደማለት ነው። ስለዚህ ቦረናዎች አንድ ትልቅ ነገር ለመሥራት ሲተልሙ ወደሥራው ከመግባታቸው አስቀድመው “faroo” (ገዱ) ምን እንደሆነ ማወቅ ይሻሉ። የገዱን ምስጢር ለመለየትም ልዩ ተሰጥኦ ወዳላቸው Ayyaantuu ይሄዳሉ (ጃተኒ ዲዳ፣ ቃለ መጠይቅ ሚያዝያ 22 ቀን 1999)።

ከዚህ ከጊዜ አቆጣጠር ጋር በተያያዘ የዓመቱ ወቅቶችም ተለይተው ይታወቃሉ። እነዚህ ወቅቶች አራት ናቸው። እነርሱም፣

1. ክረምት (Ganna) ረጅም የዝናብ ወቅት ነው። ከመጋቢት እስከ ግንቦት ይቆያል።
2. ቀዝቃዛማና እርጥብ አየር፣ አነስተኛ ካሬያ ያለበት (Adolessa)፣ ከሰኔ እስከ ነሐሴ ያለውን ጊዜ ይይዛል።
3. አጠር ያለ የዝናብ ወቅት (Hagayya)፣ ከመስከረም እስከ ህዳር ይዘልቃል።
4. ደረቅ ወቅት (Bona) ሞቃት፣ ነፋሻማና አቧራ የሚበዛበት ሲሆን፣ ከታህሣሥ እስከ የካቲት ያለውን ጊዜ ይሸፍናል።

ከነዚህ ወቅቶች ውስጥ ከፍተኛ በዓላት፣ እንደ ልጅ ስያሜ፣ የገዳ፣ የጋብቻ በዓላት የመሳሰሉት በብዛት የሚከወኑት የክረምቱ ወቅት ማብቂያ ግንቦት ወር መጨረሻ ጀምሮ ባሉት ጊዜያት ውስጥ እስከ ሁለተኛው ወቅት (Adolessa) ነው። ምክንያቱም፣ በዚህን ጊዜ ዝናብ ዘንቦ አባርቷል። በቂ ውሃ፣ ሣርና ወተት አለ። አርብቶ አደሩ ውሃና ሣር ፍለጋ ርቆ አይሄድም፣ የሚያርሰውም ሥራውን አጠናቆ ውጤት የሚጠበቅበት ጊዜ ነው። በሥራ የመጠመዱም ሁኔታ እንዲሁ የሚቃለልበት ወቅት በመሆኑ አመቺ ጊዜ ነው። ለዚህ ነው በየዓመቱ በነዚህ ወራት ትላልቅ በዓላት በሰፊው የሚከበሩት (ጃተኒ ዲዳ፣ ቃለ መጠይቅ ሚያዝያ 22 ቀን 1999)።

2.2.4. ገዳ

ገዳ የአሮሞ ህዝብ ከጥንት ጀምሮ ማህበራዊ፣ ኢኮኖሚያዊና ፖለቲካዊ ህይወቱን ይመራበት የነበረ ዲሞክራሲያዊ ሥርዓት ነው። የገዳ ሥርዓት በ15ኛው መቶ ክፍለ ዘመን ተግባራዊ መደረግ እንደጀመረ የሚገልፁ መረጃዎች አሉ። በቃል ያሉት መረጃዎች ደግሞ ከሚታወቁት 69 የገዳ የአስተዳደር ዘመናት (69x8=536ዓመታት) በፊት 25 ያህሉ ተግባራዊ ሥራቸውን ከውነው ማለፋቸውን ይገልጻሉ። ይህ ማለት የገዳ ሥርዓት በ12ኛው መቶ ክፍለ ዘመን አካባቢ አሮሞዎች ይተዳደሩበት እንደነበረ የሚገልፅ ነው። በጽሑፍ ያለው ማስረጃ እስከ ዛሬ 69 የገዳ የአስተዳደር ዘመናት መቆጠራቸውን ሲያቀርብ ከ1456-1464 የቆየውን የገደዮ ገልገሎን የገዳ ዘመንን መነሻ አድርጎ ነው (Tadhi, 2007:3)።

በሥርዓቱ በየስምንት ዓመቱ ሥልጣን እየተረካከቡ ህዝቡን የሚያስተዳድሩ አምስት የገዳ ክፍሎች (ፓርቲዎች) ናቸው። እነዚህ አምስት ፓርቲዎች በተለያዩ የአሮሚያ ዞኖች፡

1. ሆረታ/ሜልባ (Horata/Melba)
2. ሚቺሌ/ሙደና (Michillee/Muudana)
3. ዱሎ/ኪሎሌ (Duuloo/Kiilolee)
4. ሮበሌ/ሰቀ (Roobalee/Sabaqa)
5. ቢርመጂ/አሉ-አደ (Birmajii/Alu'ada)

(Mahamaad Usmaan, Kallacha 9/6/99)

እየተባሉ የሚጠሩ ሲሆን፣ በቦረና ተለይቶ የሚታወቀው የመጀመሪያዎቹ በየስምንት ዓመት ስልጣን እየተቀበለሉ ባለፉት አምስት አባገዳዎች ስም ነው። እነርሱም ቦሩ ገልማ፣ መዳ ገልማ፣ ሊበን ጀልዴሣ፣ አዲ ጋዮና አሬሮ ጌዶ ናቸው። በየአስተዳደር ዘመኑ ፓርቲውን የሚመሩ ዋናና ረዳት አባ ገዳዎች አሉ።

የገዳ ሥርዓት በአሁኑ ጊዜ በቦረናና በጉጂ እንደ ጥንቱ በተግባር ላይ የሚገኝ ሲሆን፣ በምሥራቅ፣ በደቡብ ምዕራብና በምዕራብ ሸዋ ገጠሩ ክፍል ደግሞ የገዳ ሥርዓት አንዳንድ ህጎች ብቻ ከዘመናዊው ህግ ጎን ለጎን እያገለገሉ ይገኛሉ (Tadhi, 2007:26)።

በቦረና ህዝቡን የሚያስተዳድረው ገዳ በሦስት ይከፈላል። የመጀመሪያውና ህዝቡን በዋናነት የማያስተዳድረው አርቦራ ገዳ (Gadaa Arbooraa) የተባለው ነው። ሌሎች ሁለት ገዳዎች ደግሞ የዚህ የዋናው ገዳ ቅርንጫፎች /አካል/ ናቸው። እነርሱም በንፁሳን ጎሳዎች ስም የሚጠሩ የሀውጡና የኮኒቱ ገዳ ናቸው። ሁለቱ ቅርንጫፎች ተጣምረው ኮንቶማ ገዳ (Gadaa Kontomaa) ይባላሉ። ሦስቱም አንዳንድ አባገዳና ረዳት /ኤክስፐርት/ አላቸው።

በአንድነት ስድስቱ የቦረና ገዳ ከፍተኛ ባለሥልጣኖች አዳላ “Aduulaa” በመባል ይታወቃሉ (ቦርቦር ቡሌ፣ ቃለመጠይቅ፣ ሚያዝያ 24 ቀን 1999)።

የገዳ ሥርዓቱ የሚከናወንባቸው ደንቦችና መመሪያዎች በየስምንት ዓመት ለወር ያህል በሚቆይ ጉሚ ጋዩ ጉባኤ ላይ ቀርበው የተደነገጉ ናቸው። አሁንም ተግባራዊነታቸው በዚህ ጉባኤ ላይ እየቀረበ ይገመገማል። ሌሎች የየዕለት ጉዳዮችና ችግሮች ደግሞ በአስቸኳይ ስብሰባዎች (kora) ላይ ቀርበው ውሳኔ ያገኛሉ። ጉሚ ጋዩ የሚለውን ስያሜ ያገኘው፣ ጉባኤው ከሚካሄድበት ዲሬ ወረዳ ጋዩ ከተባለው ቦታ ነው። ጉሚ “Gumii” ማለት ጉባኤ ማለት ነው። የጉባኤ ጉዳይ ከተነሳ ቦረና ከጉሚ ጋዩ ሌላ ሌሎችም ተመሳሳይ ጉዳዮች የሚታዩባቸው ከጋዩ ርቀው ያሉት በሊቦን ወረዳ የሚኖሩ ቦረናዎች የሚገለገሉባቸው ጉሚ ዲቤ ኤልደሎ (Gumii Dibbee Eeldaloo)ና የሞያሌ ወረዳ ቦረናዎች የሚገናኙበት ጉሚ ሰርቾ ለዩ (Gumii Serichoo layyuu)፣ ሰምጵር በለል (Simpheer balal) የሚባሉ ነበሩ። እነዚህ በአሁኑ ጊዜ አገልግሎት አይሰጡም። ጉሚ ጋዩ የቦረና አሮሞ ብቻ፣ ጉሚ ዲቤ ኤልደሎ አሮሞ የሆነ ሁሉ፣ ጉሚ ሰርቾ የቦረና የአስቸኳይ ጊዜ ስብሰባ የሚቀመጥበት፣ ጉሚ ሰምጵር በለል ደግሞ ተመሳሳይ ባህል ያላቸው የተለያዩ ብሔር ብሔረሰቦች ይገናኙባቸው የነበሩ ናቸው። እነዚህ ጉባኤዎች አገልግሎት ያቆሙት የህዝቡ የመተዳደሪያ ሥርዓት በምኒልክ ዘመን እንዲደናቀፍ ከተደረገ በኋላ ቀደም ሲል የነበረው ጠንካራ አንድነት መቀጠል ስላልቻለ ነው (ቦርቦር ቡሌ ቃለመጠይቅ፣ ሚያዝያ 24 ቀን 1999 እና ሰለሞን ጎዳና ቃለመጠይቅ፣ ሰኔ 21 ቀን 1999)።

ጉባኤዎቹ በሥርዓቱ ለፖለቲካዊ አስተዳደሩ ብቻ ሳይሆን ለተለያዩ ኢኮኖሚያዊ ማህበራዊ ጉዳዮች፣ በተለይ ለተፈጥሮ ሀብት ጥበቃና አጠቃቀም፣ ለችግር ወቅት የመረዳጃ ህጉች ተደንግገው የተቀመጡ ህጎችን በመመርኮዝ ህዝቡ በቀላሉ ተግባብቶ ኑሮውን የሚያራምድባቸው፣ ችግሮቹን የሚፈታባቸውን እያነሳ የሚወያይባቸውና የሚወስንባቸው ናቸው።

ህዝቡ የሚተጋገዙበት የተለያዩ ደንቦች አሉት። በተለይ “ቡሳ ጎንፋ” (Buusaa-Gonfaa) በሚል ስም የሚታወቀው የመረዳጃ ሥርዓት የህዝቡን አንድነት አጉልቶ የሚያሳይ ነው። ከቦረና አባላት መሀከል ችግር የገጠማቸው ካሉ ይረዳሉ። ይህ የመረዳጃ ባህል ህግ እንደሌሎቹ የባህል ጉዳዮች ህግ የተበጀለት በ31ኛው አባ ገዳ፣ በዳዌ ጎቦ ዘመን ነው። የቦረና አሮሞ ሆኖ የተቸገረን የማይረዳ ሰው ይህን ህግ ተላልፏል ተብሎ ይወገዛል። ለምሳሌ አንድ ሰው በድንገተኛ አደጋ አካሉ ከጎደለ፣ ችግር

ከደረሰበት የመርዳት የመንከባከብ ግዴታ አለባቸው (ጃተኒ ዲዳ፣ ቃለመጠይቅ፣ ሚያዝያ 22 ቀን 1999)።

እያንዳንዱ አባል በዕድሜ ገደብ በተቀመጠለት የሥርዓቱ ደንቦች የየራሱ የሆነ የሥራ ድርሻና ማህበራዊ ደረጃ (social status) አለው። ቦርቦር ቡሌ እንደገለጹት እነዚህ በዕድሜ የሚከፋፈሉ ደረጃዎች ከህፃንነት ዕድሜ ይነሳሉ።

የመጀመሪያው ደበሌ (Dabbale) ነው። እነዚህ በዚህ ስም የሚጠሩ ወንዶች ህፃናት ከልደት እስከ ስምንት ዓመት ዕድሜ ያላቸው ሲሆኑ፣ በገዳ ሥርዓቱ በሥልጣን ላይ ያሉትን የአባ ገዳ ልጆችን ብቻ ይይዛል። እነዚህ ልጆች ተለይተው የሚታወቁት በፀጉር አሠራራቸው (Guduru) ነው። ፀጉራቸው እስከትከሻቸው ወርዶ ሊያድግ ይችላል፤ አይቆረጥም፣ በዘጉል እንዲያጌጥም ይደረጋል። ደበሌዎች ከፍተኛ እንክብካቤ ይደረግላቸዋል። ከእናታቸውና ከመንደራቸው ርቀው አይሄዱም። ደበሌዎች ፈጣሪና ሰውን የማገናኘት ሃይል ያላቸው ቅዱስ ፍጡሮች ናቸው ተብሎም ይታመንባቸዋል።

ሁለተኛው ትንሹ ጋሜ (Gaammee diqqo) ነው። በዚህ ሥር የሚመደቡት ዕድሜያቸው ከ8-16 ዓመት የሆኑት ናቸው። እዚህ ደረጃ ውስጥ የሚገቡት ደበሌ የሚባሉት የ“Ilmaan Kormaa” በገዳ ሥርዓቱ መሥመር ላይ (ሥልጣን ላይ) ያሉት (Active Gada members) ልጆች ከሆኑ፣ ኑራ (Nura) በተባለ የክብር ቦታ ሄደው ስም ተሰይሞላቸው ጋሜ ይሆናሉ። ከገዳ የጊዜ ቀመር ውጭ የተወለዱ “Ilmaan jaarsaa” ከሆኑ ግን በቤታቸው ይከበርላቸዋል። በዚህ ዕድሜ ገደብ ውስጥ ያሉት ታዳጊዎች የሥራ ድርሻ ብዙ ሳይርቁ ጥጃዎች መጠበቅ ነው።

ሦስተኛው ትልቁ ጋሜ (Gaammee Gugurdaa) ከ16-24 ዓመት ድረስ ያሉትን ያጠቃልላል። በዚህ እድሜ ጠንክር ያለ ሥራ ይጠብቃቸዋል። ከብቶችን ይዞ ርቆ መሄድ፣ ለከብቶቹ ከጥልቅ ጉርጓድ ውሃ አውጥቶ ማጠጣት።

አራተኛ፣ ኩሣ (Kuusaa) ከ24 እስከ 32 ዓመት ዕድሜ ያላቸውን የሚይዝ ሲሆን፣ ይህ ደረጃ በገዳ ሥርዓት ወሳኝ ቦታ አለው። የገዳ ባለሥልጣን የሚሆኑት በዚህ ዕድሜ ይመረጣሉ።

አምስተኛ፣ ገዳ (Gada) በዚህ ሥር የሚመደቡት ዕድሜያቸው ከ33 ጀምሮ ያሉት ናቸው። ወታደራዊ ሥራዎች የሚሠሩበት፣ የጋብቻ ሥርዓት መፈፀም የሚችሉበት ዕድሜ ነው።

ከዚህ በኋላ ያሉት አራት ደረጃዎች የባ የሚል መጠሪያ የሚሰጣቸው ሲሆኑ የገዳ ሥርዓት አዋቂዎች (ባለሙያዎች) ናቸው። ሥራቸው ለተከታዮቻቸው ምክር መስጠት ነው። የመጨረሻ ደረጃ ገደሞጂ (Gadamojjii) ነው። ይህን ደረጃ በ88 ዓ

መታቸው ያጠናቅቁታል። ይህን ደረጃ ለሚጨርሱ በዓል ይዘጋጃል። ከገዳ ሥርዓት ውጭ የሆኑ ማለት ነው። ከዚህ በኋላ እንክብካቤ የሚደረግላቸው ጠረተኞች ይሆናሉ። ይህ የዕድሜ ክፍፍል ጉዳይ ሴቶችን አያካትትም።

2.2.5. ሃይማኖት

ከቦረና አሮሞ አብዛኛው የገጠር ነዋሪ ነባር የሆነውን የአሮሞ ሃይማኖት የሚከተል ሲሆን በከተሞች ነዋሪ የሆኑት ብዙዎችና የገጠሩ ጥቂቶቹ የተለያዩ የክርስትናና የእስልምና ሃይማኖት ተከታዮች ናቸው። የነባር ሃይማኖቱ ተከታዮች በአንድ ፈጣሪ “Waaqaa” የሚያምኑ ሲሆኑ፣ ሰላም እንዲኖር፣ ደምኖ እንዲዘንብ፣ ከብቶች እንዲረቡ፣ ትውልድ እንዲቀጥል ይህንን “Waaqaa” ይማፀናሉ። እምነቱም ዋቁፈና (Waaqeffannaa) በመባል ይጠራል።

2.2.6. ቃሉ

ቃሉ በቦረና አሮሞዎች ዘንድ ከፍተኛ ቦታ የሚሰጠው መንፈሳዊ አባት ነው። ቃሉ እንደ አባ ገዳ በየስምንት ዓመቱ ሥልጣን ለተከታዩ አያስረክብም። እስከ ህይወቱ ማብቂያ በሥልጣን ላይ ይቆያል። ሲሞት ልጁ ይወርሰዋል። የቦረና ዋና ዋና ክፍሎች ሰቦና ጎና የየራሳቸው ቃሉ አላቸው። የሰቦ ቃሉ ደዮ ከተባለው የከረዩ ንዑስ ክፍል የሚገኝ ነው። የጎና ቃሉ ደግሞ ከአዲቱ የፋለሌ ንዑስ ጎሣ ይመረጣል (Asmarom: 1973:47)።

የቃሉ ትልቁ ተግባር አባ ገዳ የሚሆነውን ሰው መሾም፣ በቦረና ንዑሣን ጉሣዎች መሀከል የሚፈጠሩትን አለመግባባቶች መዳኘት፣ ለህዝቡ ሰላምና ጤና እንዲሰጠው፣ ከብቶች እንዲረቡ፣ ትውልድ እንዲቀጥል ፈጣሪን “Waaqaa” ይማፀናል፣ ይፀልያል፣ ሕዝቡን በየአጋጣሚው ይመርቃል (ቦርቦር ቡሴ፣ ቃለመጠይቅ፣ ሚያዝያ 24 ቀን 1999)።

“የቦረናን አሮሞ እንደ ድልድይ ሆኖ ከፈጣሪ ጋር የሚያገናኘው ቃሉ ነው ተብሎ ይታመናል” (Baxter 1978:162)።

ቃሉ፣ በአማርኛ “ቃልቻ” ተብሎ ከሚነገርላቸው ባለዛሮች ጋር ግንኙነት የለውም። ቃሉ፣ “ይህን አደርግልሃለሁ አንተ ደግሞ መለማመኛ አምጣ” አይልም። በገዳ ሥርዓት በተደነገገው ደንብ መሠረት ለቃሉ የሚደረግለት “ጉማተ” (Gumaata) መታያ ማቅረብ ብቻ ነው። አባገዳዎችም ሆኑ ተራው ህዝብ ቃሉ ጋ ለመመረቅ ሲሄዱ ለጉማተ የሚሆን ኮርማ (ወይፈን) በራሳቸው ተነሳሽነት ይዘው ይቀርባሉ። ቃሉዎች በቁጥርም የተመጠኑ ናቸው። ቦረና ሁለት ቃሉዎች ብቻ አሉት፣ አንዱ የሰቦ ሁለተኛው የጎና ነው።

“ቃሉ ሥራ አይሰራም። ሥራው መንፈሳዊ ሥራ ብቻ ነው። የጦር መሣሪያ ወይም ሰው የሚጎዳ ነገር በእጁ አይዘገም። አንደበቱም ቁጥብ ነው።” (ካሎ ጂሎ፣ ቃለመጠይቅ፣ ሰኔ 12 ቀን 1999 ዓ.ም.)።

በቦረና ቃሉና አባገዳ የጠበቀ ቁርኝት አላቸው። ቃሉ መርቆ ካልሾመው አባገዳነቱ አይረጋገጥም። ይሁን እንጂ ቃሉ አስተዳደረዊ እገዛ ከማድረግ አልፎ የፖለቲካ ጉዳይ ውስጥ አይገባም። (አለማየሁ ኃይሌ፣ ቃለመጠይቅ፣ ሚያዝያ 6 ቀን 1999 ዓ.ም.)

2.2.7. ምጣኔ ሐብት

የቦረና ህዝብ አብዛኛው አርብቶ አደር ሲሆን፣ ጥቂቱ በደጋና ወይናደጋ አካባቢ ነዋሪ የሆነው ደግሞ ግብርናና ከብት ርቢን አጣምሮ ይሠራል። ለእርሻው ዘርፍ የሚውለው መሬት ከአንድ ሚሊዮን ሄክታር በላይ ሲሆን የተለያዩ የእህል ዘሮች እንደ በቆሎ ማሽላ፣ አደንጓሬ፣ ጤፍ፣ ስንዴና የተለያዩ ጥራጥሬዎች ያበቅላል። ቡሌ ሆራ ወረዳ ደግሞ ከእህል ዘሮች በተጨማሪ በቡና አምራችነቷ ትታወቃለች። ይሁን እንጂ የቦረና ኦሮሞ ህይወት ከከብት ሀብት ጋር የተያያዘ ነው። ከቦረና ዞን መሬት 80% የሚሆነውም ለከብት ርቢ የሚውል ነው። ህዝቡ በዚህ የግጦሽ መሬት ላይ፣ የቀንድ ከብቶች፣ ፍየሎች፣ በጎች፣ ግመሎችና የጋማ ከብቶችን ያረባል። የህዝቡ ምጣኔ ሐብትም ከከብቶቹ በሚገኘው ወተትና የወተት ተዋዕኔ፣ በሬ፣ በግና ፍየል ሽያጭ ላይ የተመሠረተ ነው።

በአሁኑ ጊዜ የቦረና ኦሮሞዎች ከብቶች፣ ፍየሎች፣ በጎችና ግመሎቻቸውን የሚሸጡበት የገበያ ማዕከል አንድ የግል ድርጅት በያዜሎ ወረዳ በኬ በተባለ ቦታ በዘመናዊ መንገድ አዘጋጅቶላቸው ይገበያዩበታል። ገበያው በሳምንት እሑድ ቀን የሚውል ከእንስሳት በተጨማሪ የተለያዩ የንግድ ቁሳቁሶችና ሸቀጣሸቀጦችም የሚቀርቡበት ትልቅ ገበያ ነው። “የቦረና መርካቶ” የሚል ቅፅል መጠሪያም አለው።

በተለያዩ አጋጣሚዎች የሚሰበሰበው ሥጦታ-የጋብቻ ጥሎሽ፣ በስም ስያሜና በተለያዩ በዓላት ላይ የሚቀርቡ ስጦታዎችም የህዝቡ የምጣኔ ሐብት ምንጭ ናቸው። ወንድ ልጅ አግብቶ ሲወጣ ከቤተሰቡ መካፈሉ፣ ታላቅ ወንድ በውርስ የአባቱን ንብረት መረከቡ፣ የህዝቡን የምጣኔ ሐብት አመሠራረት ያሳያል (Tadhi, 2007:28)።

3. ክለሳ ድርሳን

በዚህ ርዕስ ሥር በቦረና ህዝብ ባህልና ፎክሎር ዙሪያ የተደረጉ ጥናቶች፣ በተለይ ከቦረና አሮሞ በኩር ልጅ ስም ስያሜ ጋር የተያያዙ፣ በስም ስያሜ ላይ የተደረጉ ምርምሮችና ርዕስ ጉዳዩ መሠረት የሚያደርጋቸውን ጽንሰ ሀሳቦች የያዙ ሥራዎች ይዳሰሳሉ።

3.1. የተዛማጅ ሥራዎች ዳሰሳ

3.1.1. የቦረና አሮሞን ባህል /የፎክሎር ዘሮች/ መነሻ አድርገው የቀረቡ ተዛማጅ ጥናቶች

የፎክሎር ዘሮችን ወይም የየማህበረሰቡን የፎክሎር ዓይነቶች ጥናት ወይም ስብስብ መረጃዎችን ማግኘት የምንችለው ከአጠቃላይ ከሀገር ወይም የየብሔረሰብ የባህል ጥናት መረጃዎች ውስጥ ነው። ይህም ማለት የፎክሎር ዘሮች ለየብቻቸው ተሰብስበው ወይም ተጠንተው አናገኝም ማለት ነው። የሀገራችን የፎክሎር ዘርፍ ስብስብና ጉዳዩን የሚመለከቱ ጥናቶች፣ በሀገራችን አንዳንድ በጉዳዩ ላይ በተለይ ባህል፣ ከመጠበቅና ከማቆየት አንጻር የተመለከቱ ግለሰቦች፣ መሰብሰብና ማሳተም የጀመሩት በ19ኛው መቶ ክፍለ ዘመን አጋማሽ ላይና በኋላ ነው። በዓለም ደረጃም በአውሮፓ ጋዜጦች ላይ ጉዳዩን የሚመለከቱና ስብስቦች ታትመው መውጣት የጀመሩት በዚሁ ጊዜ ነው። (Feqade, 2001,48:59)። ይህም ቢሆን በተለይ በአውሮፓውያን የተሰበሰቡና የተጠኑ የፎክሎር ዘሮች፣ ፎክሎርን በፎክሎርነቱ ለማጥናት ታቅደው የተደረጉ አይደሉም። ሌሎች ጉዳዮችን ፍለጋ ለምሳሌ የህዝቡን ታሪካዊ አመጣጥ፣ ሃይማኖቱን፣ ቋንቋውን ለማወቅ በሚያደርጉት ጥረት ውስጥ ያገኙባቸውን የፎክሎር ዘሮችን እግረ መንገድ ለመረጃዎቻቸው ማጠናከሪያ ተጠቅመው የተገኙ ናቸው።

የሀገራችን የፎክሎር ዘሮች ሥራዬ ተብለው መጠናትና መሰብሰብ የጀመሩት፣ ቃሉ ራሱ ታውቆ ትኩረት ተሰጥቶት የጥናት ርዕስ ጉዳይ የሆነው ፣ ከ1970ዎቹ ወዲህ ነው (Feqade, 1984:8)። ይህ ሁኔታው ደግሞ ዘርፉ ገና ያልተነካ የጥናት ምንጭ መሆኑን ያስገነዝባል።

የአሮሞ ብሔረሰብም የተለያዩ የፎክሎር ዘሮች ስብስብና ጥናት ከላይ የተጠቀሰው ታሪክ ተጋሪ ስለሆነ፣ ገና ያልተዳሰሱ የፎክሎር ዘሮች አሉት። የተጠኑና ያልተጠኑትን ለመለየትም እራሱን የቻለ ጥናት ማካሄድ ያስፈልጋል። አጠቃላይ የተባሉትን ጥናቶች መመርመር ይጠይቃል። ከ19ኛው መቶ ክፍለ ዘመን አጋማሽ ጀምሮ አውሮፓውያን የአፍሪካን ህዝብ፣ የጥናት ትኩረታቸው አድርገው ሲነሱ፣

የኢትዮጵያን ህዝቦች ባህል፣ ቋንቋ በሚፈልጉት አቅጣጫ አጥንተዋል። የኦሮሞም የቋንቋ፣ የታሪክና ባህል ጥናትም በዚህ ሂደት ውስጥ ማለፉ ይጠቀሳል። እነዚህም ጥናቶች በአብዛኛው አጠቃላይ የሚባሉት ውስጥ የሚካተቱ ናቸው።

በየደረጃው ወደ ተለያዩ የኦሮሞ ክፍሎች የቋንቋ፣ የታሪክና የባህል ጉዳዮች ጥናት እያጠበብነው ስንወርድም ልንጠቃቅሳቸው የምንችላቸው የሀገር ውስጥና የውጭ /አውሮፓውያን/ አጥኚዎች የሥራ ውጤቶችን እናገኛለን።

የአውሮፓም ሆኑ የሀገር ውስጥ አጥኚዎች በተለይ ከፎክሎር ዘሮች ስብስብና ጥናት አኳያ ሲታይ፣ አውሮፓውያን ተጓገሮች፣ የፖለቲካ መልዕክተኞች፣ የሃይማኖት ሰዎች ወደ ኢትዮጵያ በመጡ ጊዜ የተለያዩ ብሔረሰቦችን ሥነቃላት ሲሰበስቡ የኦሮሞንም ሥነቃላት ሰብስበው በመጽሐፍ አሳትመዋል። ለምሳሌ አውሮፓውያን ኤንሪክ ቼሩሊ፣ ማሪዮ ባሬሎ፣ ሮጃር ቻምበርድ፣ ማርቲን ሞሬኖ፣ ትሩዝሊ እና በዜግነት ኢትዮጵያዊ የሆኑት ክላውድ ሳምነር በተለያዩ የኦሮሞ ሥነቃላት ሥራዎቻቸው የሚጠቀሱ ናቸው (Feqade, 2001, 50:52)።

ከሀገር ውስጥ ነጋሃ ጊዳዳና አዲሱ ቶሎሣ በከፍተኛ የትምህርት ስልጠናቸው ወቅት የሥነቃላት ዘሮችን በማጥናትና በመተንተን ለብሔረሰቡ የታሪክ ማጣቀሻ መረጃዎች መሆን እንደሚችሉ በጥናቶቻቸው አረጋግጠዋል (Feqade, 2001, 67:68)።

በአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ፣ የኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ሥነጽሑፍ ትምህርት ክፍል በመጀመሪያ ደረጃ ዲግሪ ትምህርት ማብቂያ ላይም በርካታ ተማሪዎች የብሔረሰቡን የሥነቃላት ዘሮችን፣ የብሔረሰቡ ማንነት መገለጫ የሆኑትን ጋብቻ፣ እምነትና የተለያዩ የባህል ዘሮችን የጥናቶቻቸው ርዕስ ጉዳይ አድርገው አቅርበዋል። (Feqade, 2001, 60)

እነዚህን የጥናት ሂደቶች ወደተለያዩ የኦሮሞ ክፍሎች እያጠበብን፣ ለምሳሌ ቦረናን መነሻ አድርገን ስንቃኝ፣ በሀገር ውስጥም ሆነ በውጭ ሀገር አጥኚዎች በመጣጥፍ /አርቲክል/ ደረጃ በተለያዩ ጋዜጦች፣ መጽሔቶች፣ ኮንፈረንሶችና የቅድመ ምረቃና ድህረ ምረቃ ትምህርት ተከታታዮች የመመረቂያ የጥናት ጽሑፎች ርዕስ ጉዳይ ሆነው የቀረቡትን ሥራዎች መጥቀስ ይቻላል።

የቦረና ኦሮሞ እንደሌላው አካባቢ ኦሮሞዎች ላለፉት ዘመናት ጨቋኝ ሥርዓቶች መሉ በመሉ ስላልተጋለጡ፣ አንፃራዊ በሆነ መልኩ ሲታይ ከሌሎች አገራዊ ብሔር ብሔረሰቦች ጋር ሳይቀላቀል በመቆየቱና አካባቢውን ለቆ ርቆ ባለመሄዱ ጥንታዊ ባህሉን ጠብቆ ለመኖር ችሏል (Baxter 1978, Asmarom 1973)። በመሆኑም የቦርካታ የታሪክና የአንትሮፖሎጂ ምሁራንን ትኩረት መሳብ ችሏል።

ከነዚህ ምሁራን መሀከል Paul Trevor William Baxter, አንዱ ሲሆን፣ በቦሪና ኦሮሞ ባህል ላይ በርካታ የምርምር ሥራዎችን አቅርቧል። ዋና ዋናዎቹ በተለይ ከዚህ ጥናት ጋር ተያያዥነት ያላቸው የበኩር ልጅ ስም ስያሜ በዓልና ሌሎች የተለያዩ በበዓላት የሚገለጹ ጉዳዮች ክዋኔዎቻቸው የሚደጋገሙትን የገመገመበት ጽሑፉን ያቀረበበት፣ “Repetition in Certain Boran Ceremonies” 1965, 62-78 የሚል ርዕስ ባለው መጣጥፉ ነው።

በዚህ መጣጥፉ የበኩር ልጅ ስም ስያሜ በዓልና ሌሎች ከአንድ ደረጃ ወደ ተከታዩ የሚሸጋገሩበት እንደ ከደበሌ ወደ ጋሜ፣ ከጋሜ ወደ ኩሣና መጨረሻው ደረጃ ገደሞጂ በዓል የሚደጋገሙ /ተመሳሳይ/ ድርጊቶች መከናወናቸውን ገልጿል። በተለይ በበዓላቱ ላይ “ገልማ” (Galma) ወይም ዳስ መስራት፣ የባለጉዳዩ ፀጉር መላጩት፣ ለድርጊቶቹ መከወን የአያንቱ አስፈላጊነት ወይም የጊዜ አቆጣጠር እውቀት /ጥሩና መጥፎ ገድ ያለባቸውን ቀናት ለመለየት/ ተደጋጋሚ ድርጊቶች መሆናቸውን ዘርዘሮ፣ ለበኩር ልጅ የአያንቱ ስም እንደሚወጣለት፣ በመጨረሻም የአባቱ ንብረት ወራሽ መሆኑን አብራርቷል።

Baxter, “Being and Becoming Oromo” በሚል ርዕስ ከJan Hultin Alessandro ጋር አርትኦቱን በሰራውና የራሱንም መጣጥፍ ባቀረበበት የ1996 ዕትሙ ውስጥ፣ በርካት ያሉ መጣጥፎች ተካትተዋል። አብዛኛዎቹ በቦሪና ኦሮሞ ጉዳይ ላይ ያተኮሩ ናቸው። እነዚህም ስለ ገዳ ሥርዓቱ ዲሞክራሲያዊነት፣ በገዳ ሥርዓት ውስጥ ስላለው በዕድሜ ክልል ላይ የተመሠረተ የማህበረሰቡ ክፍፍል፣ ስለ ህዝቡ አርብቶ አደርነት፣ ስለማንነቱና ስለመተዳደሪያው፣ ስለ ቦሪና ሰላም፣ ከአጎራባች ጎሣዎች ጋር ስላለው ግንኙነትና ግጭት የሚያወሱ መጣጥፎች ናቸው። በዚህ መጽሐፍ “Sources of Life and Identity” የሚለውን መጣጥፍ ያቀረበችው Gudrun Dahl የተባለች አጥኚ በገዳ ሥርዓቱ ውስጥ ስላለው እኩልነትና የደረጃ ተዋረድ የህዝቡን የፖለቲካ አስተሳሰብ፣ ከጎረቤቶቹ ጋር ስላለው ግንኙነት፣ በከብቶች እርባታ ላይ ስለተመሠረተው ሕይወቱ፣ ስለ እምነቱ ጽፋለች።

በዚህ ጽሑፍ ውስጥ ንፁህ ርዕስ አድርጋ “To be the First” በሚል ያቀረበችው በቦሪና ህዝብ አመለካከት ከፍተኛ ቦታና ትኩረት የሚሰጠው በመጀመሪያ ለተወለደ ወንድ ልጅ መሆኑን “Boraan dominant ideology puts a heavy emphasis on being the first born son, the angaafa” (Dahl, 1996:172) በማለት ገልጿለች። ቀጥላም ከታናናሾቹ በበለጠ በአባቱ ጉዳይ ውስጥ የሚያገባው፣ የሚወክል፣ የአባቱን አብዛኛውን ንብረት የሚወርስ መሆኑንም ጠቅሷለች።

እንዲሁም በቦሪናዎች ዘንድ ስም ስያሜ ከሁሉ ቅድሚያ የሚሰጠው መሆኑንም ጠቁማ፣ የደበሌ ጉቢሣ፣ የበኩር ልጅ ጉቢሣ፣ ሞጋሳና በእስልምና ተከታዮች ዘንድ

የሚታወቀው ዋቅላል የስም ስያሜ አይነቶች መሆናቸውን ገልግለች። የደበሌ ስም ስያሜ ለሥርዓቱ መቀጠል ወሳኝ መሆኑን፣ የሌሎች የስም ስያሜዎች ደግሞ ለግለሰቦቹ በቦረናነት መገለጫነታቸው ከፍተኛ ቦታ እንዳላቸው ጠቅሷል።

“Age, generation and Time some features of East African Age Organization” በ1978 በታተመውና አርትአቴን Baxter በሠራው በዚህ መጽሐፍ ውስጥ Borana age sets and generation sets Gada, a puzzle or a maze? በሚል ርዕስ የራሱን መጣጥፍ አቅርቧል። በዚህ መጣጥፍ ውስጥ በኢትዮጵያና በኬንያ ውስጥ ያሉትን ቦረናዎች የገዳ ሥርዓትና በውስጡ የተካተቱትን የባህል ሥርዓቶች በዝርዝር ከተመለከተ በኋላ፣ በሁለቱም ሀገር ያሉት ቦረናዎች ተመሳሳይ ቋንቋ፣ ባህልና የሚተዳደሩበት የገዳ ሥርዓት እንዳላቸው፣

... Borana language and culture are extraordinarily homogenous, I could not detect any differences in dialect between any parts of Borana land nor, with the exception of the changes in ritual practice and dress adopted by those who have joined Islam. ... all Borana, except those who have accepted Islam, share the same beliefs and participate in the Gada system. (163). በማለት ገልጿል።

Baxter, “Stock management and diffusion of property Rights Among Borana” በሚለው መጽሐፍም፣ በቦረና አሮሞዎች ዘንድ፣ ንብረት ሁሉ የወንዶችና በእነርሱ እጅ የሚተዳደር መሆኑን፣ ታላቅ ልጅ የአባቱ አብዛኛው ንብረት ወራሽና በስም ስያሜው በዓል ላይ “ሀንዳራ” በሚል ስም ስጦታ ተሰጥቶት የግል ንብረት ማካበት የሚጀምር መሆኑን አቅርቧል።

ሌላው የአንትሮፖሎጂ ምሁር አስመርም ለገሠ ነው። “Gada, Three Approaches to the Study of African Society” በሚለው እ.ኤ.አ. የ1973 እትም መጽሐፍ የቦረናን ህዝብ ከገዳ ሥርዓት ጋር በተያያዘ ሁኔታ ማህበራዊና ፖለቲካዊ ህይወቱን በጥልቀት መርምሯል። አሮሞ ለታላቅ ልጅ የሚሰጠውን ቦታ፣ በተለይ የቦረና አሮሞ ለታላቅ ልጅ ከስም ስያሜ ሥነሥርዓት ጀምሮ ትኩረት በመስጠት፣ በማህበራዊ፣ ባህላዊና ኢኮኖሚያዊ የማህበረሰቡ እንቅስቃሴ ውስጥ የላቀ ቦታ እንዲኖረው ከታች እየተከተተ የሚያዘጋጀው መሆኑን አሳይቷል።

ሳህሉ ኪዳኔ፣ በአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ፣ እ.ኤ.አ. በ1996 ለሁለተኛ ዲግሪው ማሟያ ጽሑፉን ሲያዘጋጅ መሠረት ያደረገው የቦረናን አሮሞ ትረካዊ የፎክሎር ዘሮችን ነው። የጥናቱ ወረቀት “Borana Prose Narratives Thematic Analysis” የሚል ርዕስ ያለው ሲሆን፣ “Mammaaksaa, Duridurii, Argaadhageettii” የተባሉትን ትረካዊ የፎክሎር ዘሮች

በሁለተኛው የጋዜጣው ጽሑፍ ዘርዘር ያሉ ነገሮች ተካትተዋል። በቦረና የስም ስያሜ በሁለት እንደሚከፈል፣ ገቢሣና ሞጋሣ ተብሎ እንደሚታወቅ አብራርቷል። ገቢሣ፣ የታላቅ (የበኩር ልጅ)፣ ሞጋሣ ደግሞ የሴት ልጅ (የመጀመሪያ ልጅ ብትሆንም) እና የታናናሽ ወንዶች ልጆች ስም መለየት ሥርዓት መሆኑን ይጠቅሳል።

በዚህኛው የጋዜጣው ዕትም የቀረበው ጽሑፍ፣ በዓሉ ለሦስት ቀን እንደሚቆይ ይገልጻል። በሁለቱ የጋዜጣው ጽሑፎች መሀከል አንድነትና ልዩነት ይታያል። የበዓሉን ቀናት ብዛት የመጀመሪያው አራት ብሎ ሲያቀርብ፣ ሁለተኛው ሦስት በማለት አንባቢን ያምታታሉ። የሁለቱም አቀራረብ አጠቃላይ ነው። ለእያንዳንዱ ክዋኔ መልስ አይሰጡም። ድርጊቶች ይከወናሉ ይላሉ እንጂ ለምን እንደሚከወኑ ፍንጭ አይሰጡም። ለምሳሌ ይጨፈራል፣ ይመረቃል ከማለት ውጭ ምን ተብሎ እንደሚጨፈር፣ እንደሚመረቅ፣ ምርታቱንና ጭፈራውን ማን እንደሚመራ፣ ማን እንደሚቀበል አይገልፁም።

በኢትዮጵያ ቴሌቪዥን፣ "ሃገሬ" በሚለው የአማርኛ ኘፍግራም ጥቅምት ወር 1998 "ገቢሣ-መቃባሳ" በሚል ሰላሳ ደቂቃ የፈጀ ዝግጅት ተላልፏል። የዚህም ዝግጅት ጽሑፍ ይዘት በሁለተኛ ጊዜ በጋዜጣው ላይ ከቀረበው ጋር አንድ አይነት ነው። ልዩነቱ የቴሌቪዥን በተንቀሳቃሽ ምስል የተደገፉ ድርጊቶችን የሚያሳይ በመሆኑ ብቻ ነው።

ስለዚህ እነዚህ በተለያዩ ጊዜ በመገናኛ ብዙኃን የቀረቡት የበኩር ልጅ ስም ስያሜ በዓል ላይ ያተኮሩ አጫጭር ጽሑፎች መጠነኛ መረጃ ይሰጣሉ እንጂ እንደ ጥናት ሥራ ዝርዝር ጉዳዮችን አንስተው ትንተና ስለማያደርጉ ከኔ ጥናት ይለያሉ።

3.1.2. በስም ስያሜ ላይ የቀረቡ ተዛማጅ ሥራዎች

በዚህ ንዑስ ክፍል የሚታዩት የሰው ስም ስያሜን ርዕሳቸው አድርገው የቀረቡ ስምንት የመጀመሪያ ዲግሪ ማሟያ ጽሑፎች እና በየቋንቋ ጥናት ገባኤዎችና ጥናታዊ መጽሔቶች የቀረቡ ጽሑፎች ናቸው። እነዚህ ጽሑፎች የተገኙት በአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ ዋናው ግቢ ቤተመጻሕፍት ውስጥ ነው። የዲግሪ ማሟያ ጽሑፎቹ በሙሉ ለኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ሥነጽሑፍ ክፍል የቀረቡ ናቸው።

እነዚህም፡-

አብረሃም ስዩም፣ "የትግርኛ የሰው የተፀውኦ ስሞች" በሚል ርዕስ በ1963 ዓ.ም. ለመጀመሪያ ዲግሪው ማሟያ ጽሑፉን አቅርቧል። ዓላማ ያደረገው፣ የትግርኛ የሰው የተፀውኦ ስሞችን ትርጉም፣ የሚለየሙበትን ምክንያቶች፣ ስሞቹ የሚኖራቸውን ቅርፅና ይዘት አጥንቶ ለተከታዩ ትውልድ መዝገብ ማስተላለፍ ነው።

ጥናቱን በአምስት ክፍል ከፍሏል። በየክፍሉም በሚያስተላልፉት መልዕክት መሠረት ከፋፍሏቸዋል። እንዲሁም አብዛኛዎቹን ስሞች በቃል ግጥምና በተረት ውስጥ በማስገባት የሚሰጡትን ፍች አሳይቷል።

ጉልላት አበራ፣ "የጎጃም የሰው የተፀውኦ ስሞች" በሚል በ1963 እንዲሁ ለመጀመሪያ ዲግሪው ማሟያ ጽሑፍ አቅርቧል። የዚህ ጥናት ዓላማ፣ በርስበርስ ግንኙነት፣ በቴክኖሎጂ እድገት ሰብብ ለውጥ ሊመጣ ስለሚችል የአካባቢው ቀደምት የአሰያየም ስርዓት ሳይለወጥ ወይም ሳይዳቀል ለተከታዩ ትውልድ ቀርጾ ለማቆየት ነው ይላል።

የጥናቱ የመረጃ አሰባሰብ ዘዴ፣ ቃለ መጠይቅ፣ ከትምህርትና ሥነ ጥበብ ሚኒስቴር የስድስተኛና የስምንተኛ ክፍል ተፈታኞች ስም መዝገብ፣ ከሚያውቃቸው የጎጃም ተወላጆች በአጠቃላይ 200 ያህል ስሞች ሰብስቧል። እነዚህንም ስሞች ሰላም ወዳድነት፣ አለኝታነት፣ ምትክነት፣ ሀብትና ሀብታምነት ገላጭ በሚሉና በመሰል ይዘቶች ከፋፍሎ ተንትኗቸዋል። የጥናቱ አቀራረብ የምርምር መልክ የተከተለ አይደለም። ማጠቃለያ የለውም።

ኢብራሂም ሰይድ፣ "በወለጋ ኦሮሞ የሰው የተፀውኦ ስሞች" የሚለውም በ1974 ዓ.ም. ለመጀመሪያ ዲግሪ ማሟያ የቀረበ ሌላው ጽሑፍ ነው። የጥናቱ ዓላማ፣ የኦሮምኛ ስያሜ እየቀነሰና የስሞቹ ፍቺ እየተረሳ በመሆኑ ስሞቹን ሰብስቦ ከነትርጉማቸው ማቆየት ነው ይላል። ኢብራሂም የተፀውኦ ስሞች ይበል እንጂ በይዘት ከፋፍሎ ባስቀመጠው ውስጥ የጓደኛዎች መጠራሪያ ስሞች፣ የቤተሰብ፣ የባሪያ ስም የሚባሉትን የሰዎቹ የይፋ መጠሪያ ያልሆኑትን ሁሉ አካቶ 526 ያህል ስሞች ሰብስቧል። ስሞችን በሚሰጡት ፍቺ መሠረት ከፋፍሎ አቅርቧል። ሀብታምነትን፣ ምኞትን፣ ቅራኔን፣ ችግርን፣ ደስታን፣ ፍቅርን፣ ወዘተ. የሚያመለክቱ ስሞች በማለት ተንትኗል።

ርዕሱ የተፀውኦ ስም ሆኖ ሳለ፣ ስም የተባሉ እንደ የምራት ስም፣ የባሪያ ስም፣ የጓደኞች መጠራሪያ ስም ሁሉ በማካተት ከርዕሱ ወጥቷል። በመጨረሻም ከጥናቱ ስለተገኘው ውጤት ያለው ነገር የለም። ማጠቃለያም የለውም።

ሳሙኤል ጎንደሬ፣ "የሰው ተፀውኦ ስሞች በጋሞ ብሔረሰብ" በሚል ርዕስ በ1975 ዓ.ም. ለመጀመሪያ ዲግሪው ሚሟያ ጥናታዊ ጽሑፍ አቅርቦ ነበር። የዚህ ጥናት ዓላማ ዘርዘር ያለ ነው። ይኸውም የህዝቡ ባህል እምነት መግለጫ የሆነውን ስም መመርመርና ማጥናት፣ ከሌሎች የኢትዮጵያ ብሔረሰቦች ጋር ባለው የርስ በርስ ግንኙነት ሰብብ የባህል መቀላቀል ስላለ የብሔረሰቡ ስም ተቀላቅሎ የራሱነቱን ሳያጣ በጽሑፍ ማቆየት የሚሉ ናቸው። አጥኚው ይህን ዓላማውን ለማሳካት መረጃውን በህዝብ መሀል ገብቶ በማጠያየቅ መሰብሰቡን ጠቅሷል።

ስለጋሞ ብሔረሰብ ስሞች እንደገለጻው ከሆነ የብሔረሰቡ የስም አወጣጥ ሥነሥርዓት ለአንድ ልጅ ስም ሲሰጥ የስሙ የመጀመሪያ ፊደል ከቅርብ ዘመዶቹ ስም የመጀመሪያ ፊደል ጋር ተመሳሳይ ሊሆን ይገባል። ፊደላቱ ከተመሳሰሉ ፍች የመስጠት አለመስጠት ይህን ያህል ትኩረት የሚሰጠው ጉዳይ አይደለም።

ፍች ያላቸውም አብዛኛዎቹ የችግር፣ የብሶት፣ የሀዘን፣ የጥላቻ፣ የቅራኔ እንዲሁም የደስታ መግለጫ እንደሆኑ አብራርቷል። በብሔረሰቡ ለልጅ፣ የሞተ ሰው፣ የአማትና የአማች ስም እንደማይሰየምም ገልጿል።

አያሌው ምትኩ፣ "የአሪ ብሔረሰብ የስም አወጣጥ" በሚል ርዕስ በ1976 ዓ.ም. ለመጀመሪያ ዲግሪው ማሟያ ጽሑፍ አቅርቧል። በጥናቱ አላማ ተብሎ የቀረበው በስም ስያሜ አማካይነት የሚገለጹትን የአሪን ብሔረሰብ የባህል ገዕታዎች ማሳወቅ ነው የሚለው ነው። መረጃዎቹ የተሰበሰቡት በጽሑፍ ሠፍሮ ከሚገኘውና ከህዝቡ እንደሆነ ጠቅሷል።

የአሪ ህዝብ የስሞች አጠቃላይ ይዘት የህዝቡን የወደፊት ምኞት፣ ያሳለፈውን ሀዘን፣ ደስታና ቅሬታ እንዲሁም እምነቱን የሚያንገባርቁ እንደሆኑ አትቷል።

ደብረቱ ተፈራ፣ "የደራሼ /ጊደሌ/ ብሔረሰብ የተፀደቀ ስሞች አሰያየም ስልት" በሚል ርዕስ በ1978 ዓ.ም. ለመጀመሪያ ዲግሪው ማሟያ ጽሑፍ አቅርቧል። አጥኚዎ የጽሑፉ ዓላማዎች ብላ ያቀረበቻቸው የብሔረሰቡን ባህልና ወገን፣ ሥነልቦናዊ አመለካከቱን በስም ስያሜዎች አማካይነት ማሳየት እና፣ በባህል መወራረስ ሰብብ የአሰያየም ስልቶች እየተለወጡ ስለሆነ የብሔረሰቡ የስም አሰያየም ባህል ሳይለወጥ በጽሑፍ ለማቆየት የሚሉ ናቸው።

የደራሼ ህዝብ ቋንቋ የምሥራቃዊ ኩሽ ቋንቋ መሆኑን፣ ይህ ቋንቋው ከኮንሶና ከአሮሞ ህዝብ ቋንቋ ጋር መቀራረቡንም ጠቁማለች። ደራሼዎች ለልጆቻቸው የሞተ ሰው ስም አይሰይሙም። እንዲሁም መጀመሪያ የተወለደ ልጅ ሁለተኛ የተወለደ ልጅና ከዚያም በኋላ የተወለደ ልጅ ስም ተለይቶ እንደሚታወቅም አሳይታለች።

የብሔረሰቡ ስሞች ይዘታቸው፣ ምኞትን፣ ተስፋን፣ ሰላምን፣ ተተኪነትን፣ ጥበብን፣ የሚያመለክቱ መሆናቸውን በመጥቀስ በዝርዝር አቅርቧለች።

ጌታሁን ላምቤቦ፣ "የሰው ስም አወጣጥ በሀዲያ ብሔረሰብ" በሚል ርዕስ በ1980 ለመጀመሪያ ዲግሪው ማሟያ ጽሑፍ ሲያቀርብ ዓላማ አድርጎ ያስቀመጠው፣ የብሔረሰቡን የስም አወጣጥ ታሪክ፣ የአሰያየም ልማድና ሥልት ላይ በማተኮር የስሞቹን ፍች ተንትኖ ማሳየት፣ በስም አወጣጡ አማካይነት የብሔረሰቡን ባህልና ወግ ማሳወቅ የሚሉትን ነው።

የመረጃው አሰባሰብ አዋቂዎችን በማነጋገር፣ ከትምህርት ጽህፈት ቤቶች ከስምንተኛ ክፍል የተማሪዎች የስም ዝርዝር መዝገብ በመውሰድ እራሱም የብሔረሰቡ አባል በመሆኑ የሚያውቀውን በመጨመር 646 ያህል ስሞች መሰብሰቡን ጠቅሷል። በስሞቹ ይዘት ትንተና ውስጥ ስሞቹ ሀብትና ብልፅግናን፣ ሰላምና እርቅን፣ ክብርና ደስታን መልካም ምኞትን፣ ጀግንነትን፣ ዘር፣ ነገድ፣ ጎሳን የሚያመለክቱ መሆናቸው ተብራርቷል። በማጠቃለያው የብሔረሰቡ ባህላዊ የአሰያየም ስልት በትምህርት፣ በሃይማኖትና በንግድ መስፋፋት ምክንያት እየተለወጠ መምጣቱን ጠቁሟል።

ብርሃኑ ሐንካራ፣ "የሰው ስም አወጣጥ በሲዳማ" ብሎ በ1980 ለመጀመሪያ ዲግሪው ማሟያ ጽሑፍ አቅርቧል። የጥናቱ ዓላማ በስም አወጣጥ ሥርዓቱ አማካይነት የሚተላለፉትን መልዕክቶችና የብሔረሰቡን ባህል ማሳየት፣ መዝግቦ ማቆየትና ለብሔረሰቡ ስም መለወጥ ምክንያት የሆኑ ማህበራዊና ባህላዊ ጉዳዮችን መጠቆም እንደሆነም ነጥብ በነጥብ አስፍሯል። በመቀጠልም ስሞቹ በሚያስተላልፉት መልዕክት /ይዘት/ መሠረት መልካም ምኞት፣ ቁጣን፣ ቅራኔን ወዘተ የሚገልፁ እያለ ከፋፍሎ ተንትኗል።

በማጠቃለያው የሲዳማ ብሔረሰብ ስሞች በተለያዩ ምክንያቶች እየተለወጡ መጥተው በተለይ በከተሞች በአባትና አያት ደረጃ ብቻ እንደሚገኙ ጠቁሟል።

በየቋንቋ ጥናት ጉባኤዎችና ጥናታዊ መጽሔቶች ላይ የቀረቡት ስም ስያሜ ላይ ያተኮሩት አምስት ጥናቶች ናቸው። የመጀመሪያው፣ Almagor U. የተባለ ሰው እ.ኤ.አ. በ1972 "Name-Oxen and Ox-names among the Dassanetch of South West Ethiopia" በሚል ርዕስ የደሰነች /ኑዌር/ ህዝብ የስም ስያሜን በተለይ በእንስሳት ስም የሚሰጥ የስም ስያሜን የቃኘበት ነው።

ይህ በእንስሳት በተለይ በበሬዎች ስም መሰየም በአርብቶ አደሮች ዘንድ የተለመደ መሆኑ በጥናቱ የተጠቀሰ ሲሆን፣ በደሰነች የበሬ ወይም የእንስሳት ስም የሚሰየመው ከአንድ ደረጃ ወደ ተከታዩ በሚደረግ ሽግግር ጊዜ ነው። መጠሪያነቱም በተወሰኑ የአንድ ቡድን አባላት ዘንድ የሚታወቅ መሆኑ ተገልጿል። በደሰነች ከእንስሳት ስም ውጭ፣ ልጁ የተወለደበትን ጊዜና ሁኔታ የሚያንገባርቁ ስሞችም እንደሚሰየሙ ጥናቱ አትቷል።

በዚህ ጥናት ውስጥ ከቦረና አሮሞ ጋር ተመሳሳይነት ያለው ጉዳይ አለ። ይኸውም ለበኩር ልጅ የሚደረግ ትኩረት ነው። በደሰነች ዘንድ ልጅ በተወለደ ጊዜ "የእንብርት ላም" የሚል ስጦታ በአባት እንደሚሰጥ ተገልጿል። በቦረናም የበኩር ልጅ ስም ሲሰየም "Horii Handhuraa" ይሰጣል። ሆኖ ሃንዱራ አማርኛ ትርጉሙ፣ የእምብርት ከብት የሚል ነው። በደሰነች አንድ ልጅ ስም ሲሰየምለት፣ ሰያሚው ከብት ይሰጠዋል ይላል። ይህ

ታው የወደፊት መተዳደሪያው ነው የሚለውና የአባቱ ወራሽና በቀድሞ የሚቀር ላቅ ልጅ ነው የሚለውም ከቦረናዎች የበኩር ልጅ ሕይወት ጋር ተመሳሳይነት አለው።

ኒቆዲሞስ ኢድሪስ እ.ኤ.አ በ1991 ዓ.ም. “Traditional Name and Naming among unama” በሚል ርዕስ ለቋንቋዎች ጥናት ተቋም አምስተኛ ዓመታዊ ሴሚናር ጥናታዊ ሐፍ አቅርቦው ነበር። የጥናቱ ዓላማ በኩናማ ብሔረሰብ ያለው ልማዳዊ ሥምና አወጣጥ ሥርዓቱ በየጊዜው በሚደረገው የለውጥ እንቅስቃሴ ተቀይሮ አሻራው ሳይጠፋ ግዝግቦ ማቆየት፣ እንዲሁም ስሞቹ ምን ምን ፍች ወይም መልዕክት እንደሚያስተላልፉ ማሳወቅ ነው የሚል ነው።

በጽሑፉ ላይ እንደቀረበው፣ በኩናማ ለልጅ ስም የሚወጣው፣ በዓል ተዘጋጅቶ ይሆናል። በዓሉ የሚዘጋጀው ለብሔረሰቡ አባላት የሚያመች የዕረፍት ጊዜ ተመርጦ ነው። በዓሉ በእንግድነት ተጠርቶ ለሚመጣ የሚበላና የሚጠጣ ነገር ይዘጋጃል። በበዓሉ ላይ ተገኘ ሰው ሁሉ ለልጁ ስም ያወጣል። በበዓሉ ላይ ያልተገኘ ደግሞ ሊሰይምለት ይችላል። ስም በመልዕክት ያደርሳል /ይልካል/። በዚህ መልኩ አንድ ልጅ በርካታ ስሞች ይኖሩታል።

ስሞቹ በይዘት ተከፋፍለው የቀረቡ ሲሆኑ፣ በክፍፍሉ ውስጥ የኩብትን ፍቅር፣ ግንኙነት፣ አሸናፊነትን፣ ችግርን የሚገልፁና ተሰያሚው የተወለደበትን ጊዜና ሁኔታ መሠረት በማድረግ የሚሰየሙና ሌሎች የእንስሳት ስምም የሚሰየሙበት ሁኔታ መኖሩም ይታያል።

አለማየሁ ጉርመ፣ እ.ኤ.አ በ2000 ዓ.ም. በአሥራ ሁለተኛው ዓመታዊ የቋንቋዎች ጥናት ተቋም ጉባኤ ላይ ያቀረቡትን፣ የክስታንኛን ቋንቋ ስሞች ቅርፅና ይዘት የሚተነትን የታዊ ጽሑፍ ይመለከታል። አለማየሁ፣ ስሞቹን በይዘት ሲከፋፍሉባቸው ምን ምን መልዕክት ያስተላልፋሉ የሚለውን ጥያቄ መሠረት አድርገው ነው። በዚህ መሠረት ስታን፣ ማግኘትን፣ መቀራረብን፣ መልካም ምኞትን፣ ምክር መስጠትን የሚገልፁ ስሞች ከነ ፍችያቸው አቅርበዋል። ስሞቹ የሚያሳዩባቸውንም ቅርፃዊ ገፅታ ታሳታዩዋል። ግርብ ቃል፣ ዓረፍተ ነገር መሰል በማለት ከፋፍሏቸዋል።

አረጋ ኃ/ሚካኤል ስለ አኘዋ ማህበረሰብ ስም ቅርፅና ይዘት የሚተነትነውን ጥናታቸውን “A Sociolinguistic Approach to Anywa Personal Names: A Contribution to Socio-Onomastic Studies in A Nilo-Saharan Language” በሚል ርዕስ እ.ኤ.አ በ2005 ዓ.ም. አትዮጵያ የትምህርት ጥናት ባለሙያዎች ማህበር መጽሔት ቅጽ 2 ቁጥር 1 ላይ አቅርበዋል። ይህ ጥናት የአኘዋን ስሞች ቅርፅና ይዘት የሚተነትን ሲሆን፣ ከቅርፅ ነገር የስሞቹን ቃላት፣ የተገነቡበትን ፊደላትና ስሞቹ ላይ የሚያስከትሉትን የፍች

ልዩነት የሚመለከት ነው። ከይዘት አቅጣጫ የቀረበው ደግሞ የስም ስያሜ ክዋኔዎችንና በማህበረሰቡ ውስጥ ያላቸውን ቁብ የሚያሳይ ነው።

በጥናቱ መሠረት በአኙዋ ስሞች በአጋጣሚ የሚወጡ ሳይሆኑ በማህበረሰቡ እያንዳንዱ አባል በህይወቱ ውስጥ አስቦበት ከሚከውነው ወሳኝ ጉዳዮች አንዱ መሆኑ ተጠቅሷል። ስሞቹ የማህበረሰቡን አመለካከት፣ ልጁ የተወለደበትን ሁኔታና ጊዜ፣ ምኞት፣ አጠቃላይ ባህሪና ገፅታ ገላጭ ሆነው ይገኛሉ።

በጥናቱ ትንታኔ መሠረት የአኙዋ ቋንቋ ቅርፁ ከቋንቋው ተነባቢና አናባቢ ድምፆች ይነሳል። ምሳሌ አመልካች ድምፆችና ፊደላት በሰረዘ ይያያዛሉ። ለምሳሌ በቋንቋው U (የእንግሊዝኛ ዩ) የተጨመረበት የወንድን ስም ሲያመለክት፣ ከፊት A ... የተጨመረ ደግሞ የሴት ስም አመልካች ይሆናል። በሌላ መልኩ ደግሞ እንደ ወንዝ ሐይቅ፣ ዛፍ የመሳሰሉ ስሞች ሲሰየሙላቸው ደግሞ ስም የማይለዩ ለወንድም ለሴትም መጠሪያ እንደሚሆኑ ታትተዋል። በአኙዋ ስሞች የሚሰየሙባቸው አጋጣሚዎች እንዳሉም ተጠቅሷል። እነዚህም ከሴት ውጭ የሚሰየሙ ስሞች፣ የመለያ ስሞች (ልጁ የተወለደበትን ጊዜና ሁኔታ መሠረት በማድረግ የሚሰየሙ) እና አንድ ሰው ከአንድ ደረጃ ወደ ተከታዩ ደረጃ ሲሸጋገር የሚሰየሙ ስሞች ናቸው።

የሚሰየሙ ስም የበሬ ወይም የሚወዱት እንስሳ ስም ነው። ሴቶች ከአንድ ደረጃ ወደ ተከታዩ የሚሸጋገሩበት ሥርዓት ቢኖርም የስም ለውጥ እንደማያደርጉና በባላቸው ስም እንደሚጠሩ በጥናቱ ተገልጿል። ከደረጃ ሽግግር በፊት ያሉት ልጆችም በእንስሳት፣ በመንደራቸው ውስጥ በሚታወቁ በትላልቅ ዛፍ ወይም ሌላ ቋሚ ቁሳቁስ ሊጠሩ እንደሚችሉም ተጠቅሷል።

ባዬ ይማም፣ “Personal Names and Identity Formation Across-Cultural Perspective” በሚል ርዕስ፣ በስም ስያሜ ላይ ያቀረቡት ጥናት፣ IVO Strecker እና Jean Lydall አርትኦቹን በሠሩት “THE PERILS OF FACE” መጽሐፍ፣ የ2006 እትም ውስጥ ለንባብ ቀርቧል።

በጥናቱ መግቢያ ላይ፣ ስለስም ምንነት፣ ስም በቋንቋ በባህል፣ በተለይ በማህበራዊ ሕይወት ውስጥ ያለውን ቦታና የሚይዘውን ፍች ገልፀው፣ የተለያዩ ባህልና ማህበራዊ ሕይወት የሚመሩ ህዝቦች ባሉበት፣ ስም የማንነት፣ የሃይማኖት፣ የታሪክ፣ የአካባቢና የማህበራዊ ደረጃዎች ማመልከቻ እና ተምሳሌት እንደሆነም አብራርተዋል።

ጥናቱ በአራት ክፍል የተከፈለ ነው። በመጀመሪያው ክፍል፣ አጥኚው ለሚያስተምሩት ኮርስ፣ ገመቹ ታዬ የተባለ ተማሪያቸው እ.ኤ.አ 2000 ለኮርሱ ማሟያ ላዘጋጀው ወረቀት የሰበሰበውን የቦርና ኦርሞን የስም ስያሜ የሚመለከቱ መረጃዎችን

መሠረት አድርገው ያቀረቡት ነው። በዚህ ክፍል፣ የቦረናን የስም ስያሜ ሥነሥርዓት ሂደትን፣ ማህበራዊነትና ሥነአምሮአዊ ውጤትነት አቅርበዋል።

በተጠቀሰው ክፍል የቀረበው፣ የጥናቴ ርዕስ ጉዳይ የሆነውን የቦረና ኦሮሞ በኩር ልጅ ስም ስያሜን መሠረት ያደረገ ስለሆነ በዝርዝር ቀርቦ አንድነትና ልዩነትን ማሳየት ያስፈልጋል።

በዚህ የጥናቴ ንዑስ ክፍል የቦረና ኦሮሞዎች ትልቁ ባህል ገቢህ የስም ስያሜ መሆኑን፣ በቦረናዎች ዘንድ የስም ስያሜ በየትኛውም ጊዜ፣ ልጅ ተወልዶ ሁለት ዓመት ሳይሞላው በፊት እንደሚፈጸም፣ የመሰየሚያው ጊዜ በዝናብ ወቅት ከሚያገለግል እስከ ጥቅምት ባለው ወቅት መሆኑ ተዘርዝሯል። በተጨማሪም በዓሉን ለማክበር "አያንቱ" ማማከር፣ ለበዓሉ ገልጫ እንደሚያስፈልግ፣ የገልጫው ሥራ ሲጀመር ለመስዋዕት በሬ እንደሚቀርብ፣ የገልጫው ሥራ አምስት ቀን እንደሚፈጅ፣ አምስቱ ቀናት ደግሞ ሙከራ፣ የየባ፣ ጉያ እጃርሳ፣ ጉያ እጃርሳ በሎ፣ ጉያ ጂለበሎ እንደሚባሉ፣ የሚሰየመው ልጅ የራስ ፀጉር ግማሽ እንደሚላጭ ተገልጿል።

ይህ የጥናቴ ንዑስ ክፍል ባሳቸው አብዛኛዎቹ ድርጊቶች ከጥናቴ ጋር ይመሳሰላል። ወደ ዝርዝር ጉዳዮች አፈፃፀም ሲዘለቅ ግን በርካታ ልዩነቶችን ይታያሉ።

ለምሳሌ፣ የቦረና የስም ስያሜ በየትኛውም ጊዜ ይከወናል የሚለው አጠቃላይ ሆኗል። እኔ መረጃ አቀባዮቼን ጠይቄ በተረዳሁትና በምልክታ እንደተከታተልኩት፣ የስም ስያሜ በተለይ ገቢህ በአካባቢው የክረምት ወቅት ሳይሆን ወቅቱ ማብቂያ ዝናቡ ቆም ሲል ከግንቦት ወር መጨረሻ እስከ ነሐሴ ወር መጨረሻ በብዛት የሚደረግ መሆኑን። ልጅ ተወልዶ ሁለት ዓመት ከመሙላቱ በፊት ይሰየማል የሚለውም የተሳሳተ ነው። የመሰየሚያው ዕድሜ የሚወሰነው በገዳ ዘመኑ ነው። ማለትም አንድ ልጅ በተወለደበት የገዳ ዘመን /በስምንት ዓመት ውስጥ/ መሰየም አለበት ነው እንጂ ሁለት ሦስት ዓመት የሚል የለም። ለምሳሌ እኔ በአካል ተገኝቼ ያየሁት የአብ አባሩፋ ጃተኒ ልጆች ዕድሜ ስድስትና አምስት ዓመት ነው። የስም ስያሜ መከወኛው "ገልጫ" ሥራ አምስት ቀን ይቆያል፤ ሲጀመር የመስዋዕት በሬ ይታረዳል የሚሉት የጥናቶቹን ልዩነት የሚያሳዩ ድርጊቶች ናቸው። በቃለመጠይቅና በምልክታ በሰበሰቡበት መረጃ፣ መስፍን ተሾመ የተባለ ሰው በከለቻ ጋዜጣ ላይ ባሳተመው ጽሑፍና የኢትዮጵያ ቴሌቪዥን "ሀገራ" ኘሮግራም ባቀረበው መሠረት የአዳራሹ ሥራ ከእንጨት ቆረጣ ዕለት ጀምሮ እስከ በዓሉ ማብቂያ ጊዜ ሦስት ቀን ብቻ ይቆያል። ቀናቱም፣ ሙከራ፣ የየባ እና ጂለ በሎ (ጉዳ) ተብለው ይታወቃሉ። የገልጫው ሥራ ሲጀመር፣ ቀዳዳው ወጋ አድርጎ በሚተክለው እንጨት ሥራ "ደራራ" ይጨመራል እንጂ የሚታረድ የመስዋዕት ከብተ የለም። ከብት ለበዓሉ ተመርቆ የሚታረደው በሦስተኛው ቀን ሌሊት አሥራ አንድ ሰዓት የንጋት ኮከብ

መውጣቱ ሲረጋገጥ ነው። እርሱም የሜዲቻ ከብት ይባላል። ከመጀመሪያው ቀን ጀምሮ በበዓሉ ቤት የሚታረዱ በሬዎችና ፍየሎች ለእንግዶች ማስተናገጃ ነው። ሲታረዱም ምንም ዓይነት የተለየ የመስዋዕት ማቅረቢያ ክዋኔ አልታየም። የልጅ የፀጉር አለጫጨትም ግማሽ የራስ ፀጉር ሳይሆን ወደ ቀኝ ወደ ግራ በማስመር የማዥጎርጎር አይነት ነው።

ሌሎች ይህንን የኔን ጥናት የሚለያዩ ብዙ ድርጊቶች አሉ። በጥናቱ አራተኛና አምስተኛ ምዕራፍ ውስጥ በዝርዝር ቀርቦዋል።

ባጠቃላይ በዚህ የተዛማጅ ሥራዎች ንዑስ ክፍል ሥር፣ የተፀውኦ ስምና አሰያዩምን ርዕሳቸው አድርገው የተዘጋጁ የመጀመሪያ ዲግሪ ማሟያና በተለያዩ ጥናታዊ ጉባኤዎች ላይ የቀረቡ ጥናቶች፣ የተፀውኦ ስሞቹን ሰብስበው ከሚያስተላልፉት መልዕክት አንጻር /በይዘት/ ከፋፍለው መተንተናቸው ከጥናቱ አንድ ንዑስ ክፍል ጋር አንድነት እንዲኖራቸው ያደርጋቸዋል። የተቀራረቡ ይዘቶችና ንድፈ ሀሳቦችን ማንሳታቸውም አንድነታቸውን ያሳያል።

ከልዩነት አንጻር ስታዩ፣ የጥናቱ ትኩረት በበኩር ልጅ ስምና የስያሜ በዓል ሂደት ላይ ነው። ይህም በመሆኑ ከስሞቹ ይዘት ትንታኔ በተጨማሪ ለስያሜው የሚዘጋጀው በዓል አከዋወንና የክዋኔዎች ውጤት የሆኑ የፎክሎር ዝርያዎችን ነቅሶ በማውጣት ምንነታቸውን መግለፅ፣ በስም ስያሜው በዓል ላይ ያላቸውን ቦታ በመተንተን ማሳየት የጥናት ሥራዬን ከተዛማጅ ሥራዎቹ ይለየዋል።

3.2. ንድፈ ሀሳባዊ ቅኝት

3.2.1. ከፎክሎር ዘርፍ አንጻር

የስም ስያሜ እንደ አቀራረቡ በማህበረሰባዊ ሥነልሳን፣ በአንትሮፖሎጂ፣ በፎክሎር የሙያ መስኮች ውስጥ ሊጠና ይችላል። እንዳቀራረቡ ሲባል ስም በስምነቱ ብቻ በማህበራዊ ሥነልሳን፣ ስያሜው በበዓል የታጀበ ከሆነ ደግሞ የማህበረሰቡን የተለያዩ ባህላዊ ክዋኔዎችን ስለሚያካትት በአንትሮፖሎጂ እንዲሁም በፎክሎር ሊጠና ይችላል ነው። ይህ ጥናት ትኩረት የሚደረገው በስም ስያሜው በዓል ፎክሎራዊ ገፅታ ላይ ስለሆነ በፎክሎራዊ መልኩ ጎልተው የሚታዩትን ክዋኔዎችን ያስቃኛል።

"ፎክሎር ኢመደበኛ በሆነ ሁኔታ ስለዓለም፣ ስለራሳችን፣ ስለማህበረሰባችን፣ ስለዕምነታችን ስለባህላችንና ወጋችን፣ በቃላት በሙዙቃ፣ በልማድ፣ በድርጊት በምናሳያቸው፣ በባህርይ፣ በቁሳቁስ፣ በክዋኔ የሚገለፅና የሚለዋወጥ፣ በውስጡ የፈጠራ

ሂደት የሚታይበት የርስ በርስ መገናኛ የሆነ የጋራ ዕውቀት ነው" (Martha, 2005:8) የሚለው አንዱ ነው።

የፎክሎርን ተግባራዊ ባህርይ ስንመለከት ይህ ፍች ሁሉንም የሚያስማማ ይመስላል። Dundes ደግሞ ለፎክሎር ፍች ከመስጠት ይልቅ በውስጡ ሊካተቱ የሚችሉትን በቁጥር በርካታ የሆኑትን ዘርዘሮ ማቅረብን መርጠዋል። (Dundes: 1965:1-3) የስም ስያሜም ከቀረቡት ዝርዝሮች አንዱ ነው።

Dorson የተባለው ሌላው የዘርፉ ባለሙያ ደግሞ የፎክሎር ዘሮችን መደብዋቸዋል። "Oral folkore, Social folk custom, material culture, folk arts" በማለት፤ (Dundes, 1972:1-4) ፤ ፈቃድ አዘዘም Dorson ንን በመከተል "ሥነቃይ፣ ሀገረሰባዊ ትውን ጥበባት፣ ሀገረሰባዊ ልማድ እና ቁሳዊ ባህል" በማለት አማርኛ ፍች ሰጥተው አቅርበዋል (ፈቃድ፣ 1991፣ 10-16)። እነዚህ አጥኚዎች በዓላት፣ የተለያዩ የማህበረሰብ አባላት የሚሳተፉባቸው፣ ህዝባዊ ክዋኔዎች ግልፅ ሆነው የሚታዩባቸውን በማህበራዊ ልማድ ውስጥ የሚካተቱ መሆናቸውን ገልፀዋል።

በእንዲህ መልኩ የፎክሎርን የተለያዩ ገፅታዎች ማለትም ይዘቱን ቅርፁንና የአቀራረብ መልኩን፣ ተግባሩን፣ ባህርያቱን እንዲሁም ሥርጭቱንና ታሪካዊ አነሳሱን መሠረት አድርገን የምንመለከትበት ወይም የምንተነትንበት የመከፋፈያ ዘዴን (genre) ዝርያ ልንለው እንችላለን (Ben Amos, 1982:66)።

የፎክሎር ዝርያ ከተፈጠረበት አውድ አንፃር ሲጠና የምርምር ሂደቱን ማስፋት ብቻ ሳይሆን በማህበረሰቡ ውስጥ ያሉ የአገላለፅ ልዩነቶች ለማሳየትና በውስጡ የተካተቱትን በትኖ ለማየት መሠረት (መነሻ) ይሆናል (Ben Amos, 1982:31)።

የዚህ ጥናት ርዕስ አንደሚያመለክተው የስም ስያሜ ሲሰጥ በዓል ይዘጋጃል። በዓል ደግሞ በባህርይው ብዙ ፎክሎራዊ ድርጊቶችን ሊያካትት ይችላል። ብዙ ሰዎች ተጠርተው ይመጣሉ። የምግብ ዝግጅት ይኖራል። በዓሉ ላይ የሚገኙት ሆኑ አዘጋጆቹ ከወትሮ የተለዩ ጌጣጌዎችና አልባሳትን ይለብሳሉ። በዓል ሲባል ደግሞ መደሰትን ያመለክታል። ይህም በዝማሬ፣ በዘፈን፣ በአካላዊ እንቅስቃሴ ሊገለፅ ይችላል። በአል በርካታ ሰዎች የሚሰባሰቡበት፣ በአደባባይ የሚከበር መሆኑን፣ በሌላ መልኩ ደግሞ በዓል የተወሰኑ ቡድኖች የሚያዘጋጁትና የሚሳተፉበት፣ የመከወኛ ጊዜና ቦታ ያለው፣ ከቡድኑ አባላት አንዱ ከአንድ ደረጃ ወደሌላ ደረጃ መሸጋገሩ የሚበሰርበት መሆኑን ያብራራሉ (Dorson: 1972:165)

በመቀጠልም፣ በዓላት ሰዎች እርስ በርስ እንዲገናኙ፣ ሀሳብ እንዲለዋወጡ አብረው እንዲደሰቱና ግንኙነታቸው ቀጣይነት እንዲኖረው የሚያደርግ ዋናኛ የፎክሎር ዘር (genre) መከሰቻ መሆኑን ያረጋግጣሉ (Dorson: 1972:167-168)።

የተለያዩ ድርጊቶች በሚከወኑባቸው በዓላት ላይ በርካታና የተለያዩ ባህርይ ያላቸው ሰዎች የመሳተፋቸውን ያህል፣ እንዲሁ የተለያዩ የፎክሎር ዝርያዎች ተደራርበው እናገኛቸዋለን። ከቁሳዊ ባህል፣ አልባሳትን፣ ጌጣጌጦችን፣ የወግ ቁሳቁሶችን፣ ምግብ፣ መጠጥ፣ ከማህበራዊ ልማድ አምልኪዊ ገፅታ ያላቸውን ድርጊቶች፣ የማህበራዊ ደረጃ ዕድገት፣ ከትውን ጥበባት የሚደመሩ ጭፈራዎችን፣ ድራማዊ ክዋኔዎችን፣ ከሥነቃል ዝግጋዎችን ምርቃት የመሳሰሉትን ነቅሰን ማውጣት እንችላለን። የዚህ ጥናት መጨረሻው ክፍልም በእንዲህ መልኩ በተገኙ የፎክሎር ዝርያዎች ላይ ያተኩራል።

3.2.2. ከስም አንጻር

ስም በብዙ መልኩ ሊገለፅ ይችላል። የሰው የተፀውኦ ስም፣ የቅፅል ስም፣ የጋብቻ ስም፣ የንሣ /የቤተሰብ ስም/ የቦታ ስም፣ የእንስሳት፣ የእፅዋት ስም ወዘተ ተብሎ ሊጠቀስና ሊጠና ይችላል።

ከነዚህ ውስጥ ከጥናቱ ርዕስ ጉዳይ ጋር የሚቀራረበው የተፀውኦ ስም ነው። ስለዚህ የተፀውኦ ስም ምንድነው? አመጣጡስ ምን ይመስላል? የሚሉትን ጥያቄዎች ማየት ያሻል።

ስም አንድ ሰው ወይም አንድ ነገር ከሌላው ተለይቶ የሚታወቅበትና የሚጠራበት ቃል ወይም የቃላት ስብስብ ሲሆን፣ የራሱ የሆነ ፍችም ይኖረዋል (Aregga Hailemicheal, 2005,41. (Smith, 1967,Vii) ። ታሪካዊ አመጣጡም ሲታይ፣ የፈጣሪ ስጦታ (gift of God.) የሆነው ቋንቋ ከሰው ልጅ መፈጠር ጋር እንደተጀመረ፣ የስም ስያሜም ከቋንቋ መፈጠር ጋር አብሮ መከሰቱ ከትውልድ ትውልድ ሲነገር ቆይቷል (Smith: 1967:168)።

ልጅ ሲወለድ ስም የሚሰይሙት በአብዛኛው ወላጆች፣ አያቶችና የቅርብ ዘመዶች ናቸው። ሲሰይሙም እንዲተላለፍላቸው የሚፈልጉትን መልዕክት ያዘለ ስም በመምረጥ ያከናውናሉ። የፍችው ቀጥታ ምንነት በሰያሚው አእምሮ ውስጥ የሚወሰን ሲሆን፣ መነሻ የሚያደርጉት ስም የወጣለት ልጅ፣ በተወለደ ጊዜ፣ የተከሰተ ሁኔታን፣ ከመወለዱ በፊት ያጋጠማቸውን ችግር፣ ደስታ፣ ወደፊት የሚመኙትን በጎ ነገር ሊሆን ይችላል (Aregga, 2005:41, Smith, 1967:4)። ከውጭ የሚመለከተውም ሰው (ስሙን ያልሰየመው) የባህሉ ባለቤት ከሆነ በስሙ አማካይነት ሊተላለፍ የተፈለገውን መልዕክት፣ ወይም የስሙ ፍች ምን እንደሆነ በቅርበት ሊገምት ወይም ሊያውቅ ይችላል።

የአንዳንድ ማህበረሰብ አባላት የሚያወጡዋቸው ስሞች ቅርጻዊ አቀናባቢነትን (የፊደላት አቀማመጥን) ብቻ በመመልከት ስይመው ወደ ይዘቱ ሲዘለቅ ግልፅ የሆነ ፍቅር የሌላቸው ሆነው ይገኛሉ። "አንዳንድ ስሞች ስምህ ምን ማለት ነው? ምን ፍቅር አለው? ሲባሉ፣ ስም ነው ትርጉም የለውም ይላሉ" (Smith, 1967:115)።

በአብዛኛው ማህበረሰብ ዘንድ ለልጅ በህይወት የሌለ ሰው ስም አይወጣም። በሞት የተለየ ሰው ስም ከወጣለት የሞት መንፈስ ወደ ልጅ ይመጣል ተብሎ ይፈራል (Smith, 1967:218)። በሌላ በኩል ደግሞ ሞትን ሳያስቡ የአባታቸውን፣ የእናታቸውን፣ የቅድመ አያቶቻቸውን ወይም የታዋቂ ሰውን ስም ለልጆቻቸው የሚያወጡ ስሞች፣ የማንነታቸው ማቆያ ወይም ማሸጋገሪያ አድርገው ፍላጎታቸውን የሚገልፁበት መንገድ ሆኖ ይገኛል (Smith, 1967:186)።

አንዳንድ ጥንታዊ አኗኗርን መሠረት ያደረጉት ደግሞ ለልጆቻቸው የተለያዩ የዱር እንስሳትን ስም ያወጣሉ /ይሰይማሉ/። ይህንንም የሚያደርጉት የልጃቸውን ባህርይ ወይም አካላዊ አወቃቀር ማለትም፣ በአካል ግዝፍናና ጥንካሬ፣ በባህርይ ደግሞ የሞህ፣ ታታሪ፣ ቁጠ፣ ብልጣብልጥ መሆናቸውን በመመልከት ከእንስሳቱ ባህርይ ጋር በማዛመድ ይሰይማሉ (Smith, 1967:181)።

በሌላ መልኩ ደግሞ በአንዳንድ ማህበረሰብ የስም ስያሜ ሥነሥርዓት ከፍተኛ ቦታ ተሰጥቶት በዓል ተዘጋጅቶለት ይከናወናል። ይህም ስም የሚሰየምለትን ልጅና ቤተሰቡን ከነበረበት ደረጃ ወደ ሌላ የላቀ ደረጃ መሸጋገርን ያመለክታል። ምክንያቱም በዓላት እነዚህን በማህበረሰብ መሀከል ያሉትን ከደረጃ ወደ ደረጃ እንቅስቃሴዎችን ለማመልከት የሚዘጋጁ ናቸው።/ በሌላ አባባል የሰው ልጅ ተወልዶ በተለያዩ የዕድገት ደረጃዎች ውስጥ እያለፈ እስኪሞት የሚያደርጋቸው ሽግግሮች በበዓላት ይገለጻሉ (Gluckman, 1962:2)፣(Gennep, 1960:3)። ለምሳሌ የክርስትና በዓል፣ የክርስትና ስም የሚሰየምበት ብቻ ሳይሆን ህፃኑ ወደ ክርስትና እምነት ተከታዮች መቀላቀሉን ከማብሰሩም በላይ የደረጃ ለውጡንም ያመለክታል። ባህላዊውም ስም ቢሆን፣ ስም ያልነበረው ልጅ መጠሪያ ከሌለው የሚለይበትን፣ የራሱ ስም ከማግኘቱ ባሻገር፣ በወጣለት ስምና በተዘጋጀው በዓል ማብሰራያነት ወደ ማህበረሰቡ መደመሩን የሚረጋገጥበት የማንነቱ መገለጫና የማህበረሰቡ ባህል ማሳያ መንገዶች አንዱ ሲሆን፣ ቤተሰቦቹንም፣ በየግላቸው ከሚጠሩበት ነጠላ ስማቸው፣ "የዕገሌ አባት፣ የእገሌ እናት" መባልን ያንናዕፋቸዋል። (Aregga, 2005:41)

በኩር ልጅ አባትና እናቱ ሁለት ሆነው ጀምረው ወደሶስት ማደጋቸውን፣ ዘር መቀጠላቸውን ያፈሩትንና ወደፊት የሚያፈሩትን ሁለትና ጉብረት፣ ከወላጆቻቸው

የወረሱትን፣ የትውልድ ታሪክና ባህል በቀጣይነት የሚያወርሱትን ማግኘታቸው ማብሰሪያ ነው። በማህበረሰቡም ውስጥ ቀጣይ ትውልድ መጨመሩን ያመለክታል።

የስም ስያሜን ሥነሥርዓት የደረጃ ለውጥ ማህበረሰባዊ ባህርይ እንዲኖረው የሚያደርገው፣ ማህበረሰቡ በሰፊው የሚያከብረውና የሚሳተፍበት ሲሆን ነው። ይህ ደግሞ በብዛት ተግባራዊ ሆኖ የሚታየው በወንድ ልጅ የስም ስያሜ ጉዳይ ላይ ነው (Gennep 1960:62)።

እነዚህ በዚህ በንድፈ ሀሳባዊ ቅኝት ንዑስ ርዕስ ሥር የቀረቡት ነጥቦች፣ በቦረና ኦሮሞ የበኩር ልጅ ስም ስያሜ በዓል ክዋኔዎችም ውስጥ ኅልተው የሚታዩ መሆናቸውን በሚከተሉት ምዕራፎች ውስጥ እንመለከታለን።

4. የቦረና የስም ስያሜ ሥርዓትና የፎክሎር መከሰቻ አውድ

4.1. የስም ስያሜ በቦረና

የቦረና የስም ስያሜ ሥርዓት ሁለት መልኮች አሉት። እነሱም Moggaasaa (ሞጋሳ) እና Gubbisaa (ጉቢሳ) ይባላሉ። ቀጥለን ሁለቱን በዝርዝር እንመለከታለን

4.1.1. Moggaasaa (ሞጋሳ)

የሞጋሳ ቀጥታ ትርጉሙ ስም ስያሜ ነው። በዚህ የስም ስያሜ ሥርዓት፣ ስም የሚወጣቸው የቦረና አሮሞ ልጆች፣ ሴቶችና ታናናሽ ወንዶች ናቸው።

አፈፃፀሙ ቀለል ያለ፣ ጥቂት ሰዎችን የሚያሳትፍ፣ ቤት ባፈራው ዝግጅት ብቻ በአንድ ቀን ውስጥ የሚጠናቀቅ ነው። የአሠያዩሙ ሥርዓት ውጣ ውረድ የሌለበት ቢሆንም አስፈላጊው ሥነሥርዓት እንዲሟላ ይጠይቃል። “Moggaafni sagalee annan nyaatamu qofa dhiyeessitee maqaa baasan. Akki itti baasan garuu tokkuma” (ቦርቦር ቡሌ፣ ቃለመጠይቅ ሚያዝያ 24 ቀን 1999)።

ይኸውም፡- የስም ስያሜው መከወኛ ቀን በAyyaantuu (አያንቲ) እንዲረጋገጥ ይደረጋል። /ገዳ ጥሩ የሆነ ቀን ይመረጣል/። የሚሰየመው ስም በአካባቢው በሕይወት ካሉ ሦስት ልጆች፣ ወላጆቻቸውም በህይወት የሚገኙ ስም ጋር የተመሳሰለ እንዲሆን ይጠበቃል። አባት ለተሰየሚው /ለተሰየሚዋ/ ስጦታ ይሰጣል። የስም ስያሜው ሥነሥርዓትም ማታ ላይ ይከናወናል። በሥነሥርዓቱ ላይ የተገኙ ሁሉ የቀረበውን በልተው፣ ጠጥተው ጨፍረው ደስታቸውን ይገልጻሉ።

4.1.2. Gubbisaa (ጉቢሳ)

ጉቢሳ ለታላቅ ወንድ ልጅ ስም ስያሜ በዓል የተሰጠ መጠሪያ ነው። ጉቢሳ በሁለት መልክ ሊታይ ይችላል። የመጀመሪያው የደበሌ ጉቢሳ (Gubbisaa-Dabballee) ሲሆን፣ ሁለተኛው የበኩር ልጅ ስም ስያሜ (Gubbisa Angafaa) ነው።

4.1.2.1. Gubbisaa-Dabballee (የደበሌ ጉቢሳ)

ደበሌ ጉቢሳ በገዳ ሥርዓቱ ደበሌ በሚለው የዕድሜ ክልል ሥር የታቀፉት ወደ ተከታዩ የዕድሜ ክልል “ጋሜ” (Gaammee) ሲሸጋገሩ የሚከወነውን የስም ስያሜ ሥርዓት የሚመለከት ነው። በዚህ የስም ስያሜ ሥርዓት፣ ስም የሚሰጣቸው በገዳ ሥርዓ

ቱ በያአ (yaa'aa) ውስጥ የታቀፉ (የወቅቱ የገዳ አስተዳደር ምክር ቤት አባላት) ደበሌዎች ናቸው።

የገዳ ሥርዓቱ የየፓርቲዎቹ መሪዎች (አባገዳዎች) በስልጣን ዘመናቸው ከስምንቱ ዓመት ውስጥ ከሚከውኑት አንዱና ትልቁ፣ ተመርጠው አራት ዓመት እንደሠሩ፣ የአራት ዓመት የሥራ ክንውን ማስገምገም ነው። በዚህ በግምገማ ወቅት በሥልጣን ዘመኑ ከደበሌ ወደ ጋሜ ደረጃ ሊሸጋገሩ የተዘጋጁትን ደበሌዎች ይሰይማል።

የነዚህ በገዳ ሥርዓቱ ወላጆቻቸው በሥልጣን ላይ ያሉት ደበሌዎች የስም ስያሜ ሥነሥርዓት በወላጆቻቸው ቤት የሚዘጋጅ አይደለም። በየስምንት ዓመቱ የሚከወን የየፓርቲው አንዱ ተግባር በመሆኑ፣ ነገሌ ከተማ አቅራቢያ ባለው “ኑራ” (Nuraa) በተባለ የገዳ በዓላት መከወኛ ቦታ ይፈፀማል።

ደበሌ፣ በገዳ ሥርዓቱ የሥልጣን እርከን የስምንት ዓመት ቆይታ ላይ ያሉትን የምክር ቤት አባላት ወንዶች ልጆች ዕድሜያቸው እስከ ስምንት ዓመት ያሉትን በሙሉ ያጠቃልላል። አንድ ቤተሰብ በስምንት አመቱ ውስጥ አከታትሎ ያፈራቸው ልጆች ካሉ ሁሉንም ይይዛል። የስም ስያሜ በዓሉ ለነዚህ በየቤተሰቡ ላሉት ደበሌዎች ሁሉ በጋራ አንድ ጊዜ የሚከወን ይሆናል።

በበዓሉ ሥነሥርዓት አከዋወን መሠረት በታቀደለት ጊዜ የደበሌን ደረጃ አጠናቀው ወደ ጋሜ የሚሸጋገሩ ወንዶች ልጆች ያሏቸው አባቶች ከመኖሪያ አካባቢያቸው ጉዟቸውን ወደ ኑራ ያደርጋሉ። በገዳ ሥርዓቱ ስልጣን ላይ ያሉት ሁሉ በበዓሉ ላይ ይገኛሉ። ኑራ ላይ የየደበሌዎቹ ቤተሰቦች ለየራሳቸው የበዓሉን መከወኛ Galmaa (ገልማ) ይሠራሉ። በዚህ በዓል ላይ ሌሎች ሁለት ዋና ዋና ተግባራትም ይከወናሉ።

የመጀመሪያው፣ እያንዳንዱ የደበሌ አባት ልጁን ይዞ በበዓሉ ገልማ ውስጥ ይገኛል። እናትየው ወተትና ውሃ ቀላቅላ ከእንጨት በተዘጋጀ ሳህን መሰል ዕቃ ታቀርባለች። እናትየዋ ይህን የውሃና ወተት ውህድ በልጁ ፀጉር ላይ እያንጠባጠበች እንዲርስ ተደርጎ አባትየው ይላጩዋል። ፀጉር የመላጩቱ ሥነሥርዓት የራሱ የሆነ ደንብ አለው። ለምሳሌ በዚህ በዓል ላይ አንድ ቤተሰብ ከአንድ ልጅ በላይ ይዞ የሚቀርብ ከሆነ ፀጉር መላጩቱ ከታላቅ ጀምሮ ወደ ታናሽ ይሸጋገራል። ከዚያ በኋላ የተላጩው አናታቸው ላይ ትንሽ ጨርቅ ጣል አድርገው እርቃናቸውን ከገልማ ይወጣሉ። ይህን የሚያደርጉት በዓሉን ለማክበር የመጡት ትኩረት ለመሳብና ለማሳቅ ነው። (ቦርቦር ቡሌ፣ ሚያዝያ 24 ቀን 1999፣ ቃለመጠይቅ)።

በማስከተል አባትና እናት ልጆቹን ይዘው ለስም ስያሜ ሥነሥርዓት አፈፃፀም ተዘጋጅተው ወደሚጠባበቁዋቸው የኑራ አካባቢ አባ ገዳ ጋ ይሄዳሉ። እያንዳንዱ አባት ለልጁ እንዲወጣለት ቀደም ብሎ የመረጠውን ስም በመጥቀስ እንዲሰየምለት ይጠይቃል። ብዙውን ጊዜ በቤተሰብ የቀረበው ስም ይፀድቃል። አንዳንድ ጊዜ ደግሞ አባገዳው የሚሰጠው ስያሜ አለ። ጀልዴህ የሚል ስም ብዙውን ጊዜ የሚሰየመው በአባ ገዳው ነው።

በዚህ የደበሌ ስም ስያሜ ወቅት ልጅ የሌላቸው ሴቶች፣ ልጅ እንዲሰጣቸው በዓሉ የሚከበርበት ዋርካ (Odaa) ሥር ሆነው ይፀልያሉ። ከሥርዓቱ ፍፃሜ በኋላ ሁሉም ወደ መጡበት መኖሪያቸው ይመለሳሉ።

ይህ የሽግግር በዓል ካለፈ በኋላ በባህርይም ሆነ በቋንቋ አጠቃቀም ረገድ ለውጥ ይታያል። በዓሉ እስከሚከበርና ስም እስከሚወጣ ድረስ “አንቺ” እየተባለ የሚጠራው ደበሌ፣ እንደ ወንድ መጠራት ይጀምራል። የቅፅል ስሙም አባገዳ ባፀደቀው አዲስ ስም ብቻ ይተካል። ለደበሌ የሚወጣው ስም የአያቱ ስም ነው።

4.1.2.2. Gubbisaa Angafaa (የበኩር ልጅ ስም ስያሜ)

ይህኛው ጉቢህ ከሁለቱ የስም ስያሜ አይነቶች ይለያል። ጉቢህ የቦረና አሮሞ የሆኑ ሁሉ ለመጀመሪያ ወንድ ልጅ ስም ስያሜ፣ በቤታቸው የሚያዘጋጁት ትልቅ በዓል መጠሪያ ነው። በቦረናዎች አጠራር ጂላ ጉቢህ (Jila Gubbisaa) በመባል ይታወቃል። “Jila” ትልቅ ክብረ በዓል፣ ትዕይንቶች የሚበዙበት ብዙ ሰዎች የሚሳተፉበት የበዓል አይነት ነው። አንድ ቤተሰብ ከታላቅ ልጅ ተከትለው የተወለዱ ታናናሽ ልጆች ወንዶችም ይሁኑ ሴቶች ቢኖሩት፣ በዚህ በጉቢህ በዓል ላይ ሌላ ዝግጅት ሳያስፈልግ ይሰየማሉ (ni moggaafamu)። የበዓሉ ባለቤት ግን የበኩር ልጅ ነው።

ይህንን አብ ቦርቦር ቡሌ፣ “Gubbifni mucaa qara dhalaniifi. Namni fiixa qabu gosa qabu waamee namni heddu itti hirmaatu kan gurra kennaniif. Namni ijoollee kudhan qabaatullee kan gubbisu tokkuma. Guyyaa gubbisa mucaa qaraa madhaa kan ta’an lamallee moggaasuu ni danda’a...” ብለዋል።

የበኩር ልጅ ስም ስያሜ ጉቢህ በዓል ታስቦበት፣ ሰፊ ያለ ዝግጅት ተደርጎ የሚፈፀም በዓል ነው። አንድ የጉቢህ በዓል ባለጉዳዮች (warra jilaa) በመጀመሪያ ጊዜ ላፈሩት ለታላቅ ልጃቸው ስም ለመሰየም ሲወስኑ ወደ ዝግጅቱ ከመገባቱ አስቀድሞ ለበዓሉ መከወኛ ያቀዱት ቀን ረዘም ያለ ጊዜ ሲቀረው፣ ለዘመዶቻቸው ለወገኖቻቸው፣

ለጎሳቸው፣ ለጓደኞቻቸው፣ “የታላቅ ልጃችን የስም ስያሜ በዓል በ..... ስለሆነ እንድትገኙልን” ብለው ይናገራሉ።

የጉቢሣ በዓል ጉዳይ የልጁ ወላጆች የብቻ ጉዳይ አይደለም። የወገኑ፣ የጎሳው ሁሉ ጉዳይ ነው። እነዚህ የታላቅ ወንድ ልጅ ወላጆች፣ ለበዓሉ ዝግጅት አቅም የሚያንሳቸው ቢሆን እንኳ ከዘመዶቻቸው ባሻገር የጎሳ አባል የሆኑ ሁሉ እገዛ አድርገው፣ በዓሉ አስፈላጊ በሆነ አካሄድ እንዲፈፀም ይደረጋል።

Gubbifni dirqama. Namni ilma gubbifachuuf horii dhaballee gosti seera ittiin walgargaaru waan qabuuf horiin bahee ni gubbisa. Boorana ta'ee kan hin gubbifne seera cabse jedhamee waan gosaaf godhan hin godhaniif garuu yakka qaba hin jedhan gosa keessaa baha malee (ቦርቦር ቡሌ ቃለ መጠይቅ ሚያዝያ 24 ቀን 1999)

ስም ያልተሰየመ ልጅ በአጋጣሚ ቢሞት እንኳ ቀብሩ የሚፈፀመው ቤት ውስጥ ነው። ከማህበረሰቡ አልተቀላቀለም ወይም ሙሉ ሰው አልሆነም ማለት ነው። ጉቢሣ የቦረናነት ምልክት፣ የማንነት መገለጫና መለዩ ስለሆነ ተስተጓጉሎ የሚቀር እንዳልሆነ አብ ቦርቦር ተናግረዋል።

የጉቢሣ በዓል የሚያዘጋጅ ቤተሰብ (warra jilaa) የበዓሉን መከወኛ ጊዜ ጠቅሶ ወገኑንና ጎሳውን ከመጥራቱ አስቀድሞ ለበዓሉ የሚስማማውን ጊዜ /ቀን/ /ጥሩ ገድ የሆነ/ ለይቶ ለመወሰን እራሱ ካላወቀ ወደ Ayyaantuu (አያንጉቱ) ይሄዳል። አያንጉቱ ልዩ መንፈሳዊ ተሰጥኦ ያላቸው ሰዎች ናቸው። “Asaastuu Waaqaa” ተብለውም ይታወቃሉ። ይህ ማለት ከፈጣሪ ወይም ከአምላክ ጋር ግንኙነት አላቸው ተብለው የሚታመንባቸው ናቸው። ጥሩና መጥፎ ገድ የሚውልበትን ቀን ለይቶ የማወቅ ችሎታም አላቸው ስለሚባል፣ የጉቢሣው በዓል ቀን ጥሩ ገድ ባለው ቀን ላይ እንዲውል ይጠየቃሉ። እነርሱም ኮከብ ቆጥረው፣ በወር ውስጥ ካሉት ሃያ ሰባት በዓላት መካከል “ቢታ” (Bitaa)፣ “ጊዳዳ” (Gidaadaa) የተባሉ በዓላት ባልዋሉባቸው ቀናት ውስጥ የስያሜ በዓሉን እንዲከውኑ ይናገራሉ።

በጉቢሣ ስም ስያሜ ሥርዓት “እልማን ኮርማ” የተባሉት፣ ማለትም በገዳ ሥርዓቱ ቀመር መሠረት አድርገው የተወለዱ ልጆች በሙሉ የስም ስያሜያቸው በተመሳሳይ ጊዜና ቀን የሚወሰን እንጂ፣ ባለቤቱ በዚህ ቀን ይመቸኛል ብሎ መወሰን አይችልም። በግለሰቡ ደረጃ ሊወሰን የሚችለው ዓመቱን መምረጥ ብቻ ነው። በዚህኛው ዓመት ያልሞላለት በተከታዩ ዓመት ሥርዓቱ በሚፈቅደው ጊዜ እንዲፈፀም ያደርጋል።

እልማን ጃርሣ የተባሉትም (በገዳ ሥርዓቱ መውለድ ከሚገባቸው ዕድሜ ዘግይተው የተወለዱ) ይህን ድንጋጌ የሚጠብቁ ቢሆኑም ልጆቻቸው ከአንድ ዓመት በላይ

ዕድሜ ማስቆጠር ሲጀምሩ የተመቻቸው ጊዜ፣ ጥሩ ገድ ያለውን ቀን እራሳቸው ካላወቁ፣ በአያንቱ አስለይተው፣ ዘመዶቻቸውን፣ የንሣ አባሎቻቸውን ጠርተው ያከብራሉ። በእልማን ኮርማና በእልማን ጃርሣ የጉቢሣ በዓል አከባበር መሀከል ያለው ልዩነት በዓሉ የሚወስደው ጊዜ ብቻ ነው። ይኸውም፣ የእልማን ኮርማ ልጆች የጉቢሣ በዓል መሰየሚያ ገልማ ሥራ ሦስት ቀን የሚቆይ ሲሆን፣ የእልማን ጃርሳ መሰየሚያ ገልማ በሁለት ቀን ውስጥ የሚጠናቀቅ ይሆናል።

የቀናቱ ስፋትና ጥበት የድርጊቶችን መብዛትና ማነስ አያመለክቱም። የቀናቱ ልዩነት፣ በገዳ ሥርዓቱ የጊዜ ቀመር መሠረት ተወልደው ለበዓሉ ለደረሱት ክብርና ክብደት ለመስጠት ሦስት ቀን እንዲሆን ተደረገ እንጂ፣ የገልማው ሥራ ክብደትና ውስብስብነት ከሁለት ወደ ሦስት ቀናት ቆይታ አላሳደጉትም። (ቦርቦር ቡሌ፣ ቃለ መጠይቅ፣ ሚያዝያ 24 ቀን 1999 ዓ.ም.)

የበዓሉ ባለጉዳዮች (አባጅላና ሃደ ጅላ) ቀኑን ለይተው ካወቁ በኋላ ጥሪያቸውን ያስተላልፋሉ። የበዓሉ ጊዜና ቀን እስኪደርስ በቤታቸው የሚያስፈልገውን ዝግጅት አጠናክረው ይቀጥላሉ። ለዝግጅቱ እናትና አባት የየራሳቸው የሆነ የሥራ ድርሻ አላቸው።

በቦርቦር አሮሞ የሥራ ክፍፍል መሠረት፣ በቤት ውስጥ የሚከወነውና የመኖሪያ ቤት ግንባታ በሴቷ ትከሻ ላይ የወደቀ ጉዳይ ነው። በውጭ የሚሠሩ፣ የበዓላት ጉዳይ (jila tolchuu)፣ የአካባቢውን ሰላም መጠበቅ (ወታደራዊ ሥራ)፣ ከብቶች ሣርና ውሃ ወዳለበት እሩቅ ቦታ ማሠማራት፣ ከጥልቅ ጉድጓድ ለከብቶች ውሃ ማውጣትና ማጠጣት የወንዱ ድርሻ ነው (ቦርቦር ቡሌ፣ ቃለ ምልልስ ሚያዝያ 24 ቀን 1999 ዓ.ም.) ።

በዚሁ የሥራ ድርሻ መሠረት ለበዓሉ የልጁ እናት ከቆዳ የሚሠራ “ከሎ” (kaloo) ታዘጋጃለች። ከሎ ለጉቢሣ በዓል አስፈላጊና ዋናኛ አልባሳት ከሚባሉት መሀከል አንዱ ነው። ለማዘጋጀት ከቆዳ በተጨማሪ ዛንል ያስፈልጋል። ዛጉሉ ደግሞ በገዳ ሥርዓቱ በሥልጣን ላይ ያሉ ቤተሰቦች ከሆኑ ከደበሌ ወደ ጋሜ ሽግግር ሲደረግና ፀጉር ሲላጭ ተለቅሞ ከሚቀመጠው እንጂ ተገዝቶ ከሚቀርበው አይዘጋጅም።

ይህን በዛንል ያጌጠ ከሎ የሚሉበሱት የልጁ እናት፣ አባትና ሴት አያቶቹ ናቸው። ለበዓሉ ቢያንስ አምስት ከሎዎች ያስፈልጋሉ። እናት አንድ፣ ሁለቱ ሴት አያቶችም አንዳንድ፣ አባትየው ሁለት።

እልማን ጃርሳ ከሆኑ ደግሞ፣ ከሎ አዘጋጅተው ልጃቸውን ከሰየሙ ቤተሰቦች ይዋሳሉ። ሲዋሱ እንዲሁ በደረቁ አውሱኝ ብለው አይጠይቁም። “ደራራ ተጓቦ” እጅ መንሻ ይዘው ነው። ይህ ደራራ የሚባለው ቡና፣ ወተት፣ ትንባሆ፣ ሰርዶን የጠቃልላል። እነዚህ ቁሶች መለማመኛ (መማፀኛ) ናቸው። (ካሉ ጂሎ፣ ቃለ መጠይቅ፣ ሰኔ 12 ቀን

1999 ዓ.ም.)። ሌላው እናትየው የምታዘጋጀው ለበዓሉ ተሳታፊዎች ማስተናገጃ የሚውል ቅቤ፣ ቡና፣ ማጣፈጫዎችን እንዲሁም የምግብና መጠጥ ዝግጅት ዕቅድ ይሆናል።

በእናትየው በኩል የሚደረገው ዝግጅት፣ በእናትየው የቀረበውን ዕቅድ መርምሮ ካሉት ከብቶች ውስጥ ሊሸጡ የሚችሉትን መርጦ፣ ለበዓሉ የሚያስፈልጉ ቁሳቁሶች በተለይ ለምግብና መጠጥ ማዘጋጃ የሚውሉትን መግዛት ነው። ከዚህ በዓል ላይ መቅረት የማይችሉ እንደ “ደራራ ተንቦ” ያሉት በዚህ ግዢ ውስጥ ይጠቃለላሉ።

4.2. የበኩር ልጅ ስም ስያሜ በዓል ክዋኔዎች ሂደት

በ1999 ዓ.ም. በቦረና ዞን በያቤሎ ወረዳ ከተከበሩት የበኩር ልጅ ስም ስያሜ በዓላት እኔ በአካል ተገኝቼ የተመለከትኩትና ሙሉ የክዋኔ መረጃዎች የሰበሰብኩት ከያቤሎ ከተማ ወደምዕራብ አቅጣጫ ሰላሳ ኪሎ ሜትር ርቆ ከሚገኝ ዳዲ (Dhaddii) ከተባለ የገጠር ቀበሌ ነው።

በዚህ በተጠቀሰው ቀበሌ ከሰኔ 14 ቀን እስከ ሰኔ 17 ቀን 1999 ዓ.ም. የቆየውን የበኩር ልጅ ስም ስያሜ በዓል ያከበሩት አባሩ፣ ጃተኒ የተባሉ ሰው ናቸው።

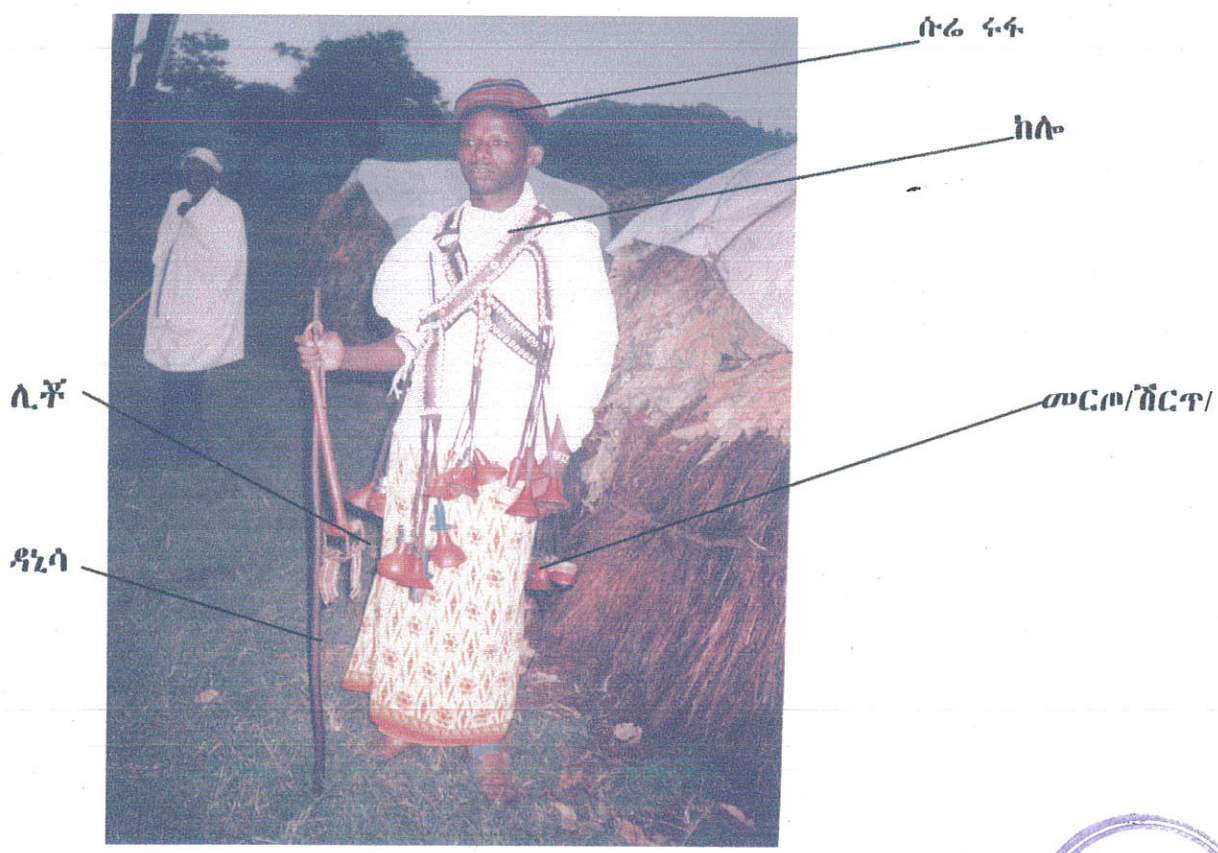
አብ አባሩ፣ ጃተኒ የቦረና ተወላጅ፣ የሰቦ ኅግ አባል ሲሆኑ፣ የከተማ ነዋሪ፣ የተማሩና የአንድ መንግሥታዊ ያልሆነ ድርጅት ባልደረባ ናቸው። በዓሉን ከቤተሰቦቻቸው ጋር፣ በትውልድ መንደራቸው ለማክበር ሄዱ እንጂ፣ አሁን የዳዲ ነዋሪ አይደሉም።

ባለጉዳዩን መማርና ከተሜነታቸው ከባህላቸው ሊያርቃቸው አልቻለም። እንዲያውም ቤተሰባቸውን ጠቅልለው ወደ ትውልድ መንደራቸው እንዲሄዱና በባህሉ መሠረት የልጃቸውን ትልቁን በዓል እንዲከውኑ፣ ከቤተሰብ የወረሱትን የባህሉን ወግ እንዲያጠነክሩ አደረጋቸው እንጂ።

አብ አባሩ፣ የከተማ ነዋሪ በመሆናቸው የከተማ ንደኛና ቤተዘመድም ስለጠሩ በበዓሉ መከበሪያ መንደር ለከተሜዎች ማስተናገጃ ማረፊያ ድንኳን ከዋዜማው ጀምሮ ተክለዋል። የበዓሉን ክዋኔ ቀርቦ ማቆየት እንዲቻል የበዓሉ ትልቁ ክዋኔ የሚፈጸምበት ዕለት ሌሊቱን ስለሚጨምር የኤሌክትሪክ ብርሃን ለማግኘት ጄኔሬተር አዘጋጅተዋል። እኔም በቦታው የደረሰኩት በበዓሉ ዋዜማ ዕለት በመሆኑ ይህን ቅድመ ዝግጅት ተመልክቻለሁ። የእንግዶች መቀበያና መመገቢያ ሁለት ትላልቅ ድንኳኖች፣ አባሩ፣ ባለቤታቸውና ልጆቻቸውም የመንደሩ ነዋሪ ስላልሆኑ ትንሽ ድንኳን፣ ለዞኑ የባህልና ቱሪዝም አባላት፣ ለእኔም ለብቻ ድንኳን አዘጋጅተዋል።

በበኩር ልጅ ስም ስምጫ በዓሉ የሦስት ቀን ቆይታ ውስጥ በዋይማውና በየዕለቱ የተለያዩ ክዋኔዎች ተስተናግደዋል። በአብ አባሩቤ ቤት የዋይማው ዕለት ሁለት ሰዎች ሆዩ (Hayyuu) የተባሉ በማህበረሰቡ ትልቅ ቦታ የሚሰጣቸው ተመርጠው የእንጨት ሁለታላቅ የተባለ፣ የወደዓሳ (Waddeessaa) ሁለት እንጨት ቆርጠው አመጡ። እነዚህ ሰዎች እንደወትሮው ውሎአቸው አለባበስ ሳይሆን ለበዓል ቀን የሚያስፈልገውን አለባበስ አሟልተው ነው የተገኙት። በራሳቸው ላይ የቦረና መለያ ምልክት የሆነውን ሱሬ ፍፋ (Surree Ruufaa) ጠምጥመው፣ በእጃቸው ሆሮሮ (Hoororoo) የአባገዳ በትር አይነት፣ ከአውራሪስ ወይም ከቀጭኔ ቆዳ የሚዘጋጅ መግረፊያ መሰል፣ ሊቾ (Lichoo) ይዘው፣ እንጨቱ ወደሚገኝበት ቦታ አመሩ። ከሆሮሮ በስተቀር ዱላ ወይም ጦር አይያዝም። ይህ የሚያመለክተው ማንንም የማይነኩ ሰላማዊ መሆናቸውን፣ እንዲሁም ሌላው አካል ይህን ተገንዝቦ እንዳይተናኮላቸው ማሳወቂያ ዘዴ ነው። (ካሉ ጂሎ፣ ቃለ መጠይቅ ሰኔ 12 ቀን 1999፣ ጃተኒ ዲዳ፣ ቃለ መጠይቅ፣ ሚያዝያ 22 ቀን 1999)።

ሆዎች ቆርጠው ያመጡትን ወደዓሳ (Waddeessaa) ከበዓል መከበሪያው ደጃፍ የኩቦቶች በረት ምልክት ከሆነው ቡቴሜ (Butume) ኋላ አስቀመጡት።

አባጃላው (አባሩቤ ጀተኒ)

በዚሁ በዋዜማ ዕለት በበዓሉ መከበሪያ መንደርና አካባቢው ካሉት ከቦረና አባላት መካከል ቶርባን ጅላ (torban jilaa) የተባሉትም ተመረጡ። ቶርባን ጅላ የበዓሉ ዋና ምሶሶ የሆኑ፣ ሰባት አባላትን የያዘ የበዓሉ ሥራ አስፈጻሚ ኮሚቴ ሊባል የሚችል ነው።

በዚህ በቶርባን ጅላ አወቃቀር ውስጥ የቦረና ሁለቱ ትላልቅ ክፍሎች ስብጥር ካልቶ ይታያል። ይኸውም የጉቢሣ በዓል የተዘጋጀለት ልጅ አባት አባ ፋፋ ጃተኒ የሰባ አባል ናቸው። የቶርባን ጅላው አባላት አባትየውን ጨምሮ፣ አራቱ የሰባ አባላት ሲሆኑ፣ የተቀሩት ሦስቱ ደግሞ የጎና ንሣ አባላት እንዲሆኑ ተደረገ። እነዚህም አባላት ሲመረጡ ታላቅ ታናሽነታቸውን ለመለየት የየትኛው ንዑስ ንሣ አባል እንደሆኑ እየተጠየቁ የታላቅ ንሣ አባል ለሆኑ ቅድሚያ እየሰጡ መረጡዋቸው። ለምሳሌ ከሰባ ንዑሳን ንሣዎች ድገሉ ከጎና ደግሞ ፋለሌ ታላቅ ናቸው።

እነዚህ ከሰባቱ የበዓሉ አስፈጻሚ አባላት አንዱ ቀደዱ (Qadadduu) ተብሎ ተመረጠ። ቀደዱ የበዓሉ ሥነሥርዓት መሪ ነው። ቀደዱ ከሁለቱ ዋና ዋና የቦረና ክፍሎች የአንዱ አባል መሆን ይችላል። ቀደዱን ለመምረጥ የሚያስፈልገው መስፈርት፣ ተመራጩ በገዳ ሥርዓቱ በሉባ (luba) ደረጃ ውስጥ ያለፈ መሆን ነው። ሉባ ማለት አባገዳ ለመሆን የሚያስችሉትን ሂደቶችና ደረጃዎች ያጠናቀቀ ማለት ነው። በዚህ መሠረት በዋዜማው ዕለት ቶርባን ጅላዎቹና ቀደዱው ማን እንደሆኑ ተለይቶ ታወቀ።

4.2.1. Muka Muraa (የመጀመሪያው ዕለት - “ሙከሙራ”)

የሙከሙራ ቀጥታ አማርኛ ትርጉሙ እንጨት ቆረጣ የሚል ነው። በዚህ በመጀመሪያው ዕለት ጥሪ የተደረገላቸው ከሩቅ የሚመጡ ቤተዘመዶች፣ የንሣ አባላት፣ ጓደኞቻቸው አብዛኛዎቹ ተገኝተዋል ማለት ይቻላል።

ዕለቱ ሰኔ 14 ቀን 1999 ነው። በዚህ ዕለት፣ ከጠዋቱ አንድ ሰዓት አካባቢ የበዓሉ ባለጉዳዮች፣ እናት፣ አባት፣ የልጅ የሴት አያቶችና ልጅ ከወትሮ የተለየ ልብስ ለብሰው ወጡ። ሴቶች ከሥር “Gorfoo” ንርፎ (ከቆዳ የተሠራ ቀሚስ) ከላይ ለጉቢሣ በዓል የተዘጋጀውን “ከሎ” ደርበዋል። በእጅ ሲቁ (ቀጭን በትር) ይዘዋል። አባት (Abbaa jilaa) ደግሞ ከታች ሽርጥ ከላይ ሴቶች እንደለበሱት አይነት ሁለት ከሎ ለብሰዋል። በእጃቸው፣ ዳኒሣ በትር እና ሊቾ ይዘዋል። እራሳቸው ላይ ሱሬ ፋፋ ጠምጥመዋል። አባሩፋ ከበኩር ልጃቸው በተጨማሪ ታናሹንም በዚሁ በዓል ላይ በሞጋሣ ሥርዓት ለማሰየም ይዘው ስለቀረቡ ለሁለቱም ልጆች አንድ አይነት አዳዲስ ልብስ አልብሰዋቸዋል።

ክሎ

ጎርፎ

ሰቃ

ሲንቄ

አባጃላ፣ ሃደጃላና አይት ለገቢ ማረጋገጫ ለሰጠው ተጎናጽፎ

እንዲህ ባለ ሁኔታ የባህልና የበዓል ልብስ ለብሰው ካቀረቡ በኋላ የበዓሉ አዘጋጅ እናት (Haadha jilaa) ወ/ሮ ከሹ አባሩ ስን ስለ ቁርባት ይዛ ከፊት እየመራች ከከብቶች በረት ገባች። ከኋላ ደግሞ ሌሎች ሴቶችና የአባጅላው እናት ተከትለው የለሰለሰ ቁርባት ይዘው በትንሽ ቢላዋ መሰነጣጠቅ ጀመሩ። ይህን ሰነጣጥቀው በክብ ቀደው ያወጡትን በልጁ እናት በወ/ሮ ከሹ አባሩ እጅ ላይ አጠለቁላት። ይህን የወግ ቁስ (Saqaa) ሰቃ ይሉታል። የታላቅ ወንድ ልጅ እናት መሆኗ የሚገለፅበት ነው። ተተልታለው በተንጠለጠሉት ጫፎች ላይ ደቃና የተለያዩ ድምፅ የሚሰጡ ማኔጫዎችም ሰካኩበት። ያንን ተሰነጣጥቆ በእጁ ልክ የተዘጋጀውን ቆዳ አጥልቃ አስቀድማ ይዛ በቀረባቸው ቁርባት ላይ፣ ከበረት አዛባ በቀኝ በኩል ያለውን አንስታ በበረቱ መውጫ በቀኝ በኩል በረቱ ውስጥ እንደ መከመር ሞለል አድርጋ ተወች። ከበረቱ በግራ በኩል ባለው አካባቢም እንዲሁ አንሳስታ ከበረቱ ውጭ የከብት በረት ምልክት ነው ከሚባለው ከቡቴሜ (Butumee) እንጨት በኋላ ሞለል አድርጋ እንደመከመር አደረገች።

ከሁሉ ሥራ በፊት አዛባ ማንሳቴ አካባቢ ማፅዳት መቅደሙን ለማመልከት ነው። ከብቶች ከበረት ሲወጡ እንዳይረጋገጡ ቀድሞ ማንሳት ስለሚያስፈልግ ነው።

ለሃደ ጃላዋ ስቃ ለማዘጋጀት ቁርባት መተልተል ሲጀመር

በዓሉ በተጀመረበት ሰለት ሃደ ጃላዋ ከበረት አጣ ስታነሳ

ከዚያ በኋላ ወደቤት ተመልሰው “ቡነቀላ” አዘጋጅተው፣ ተመረቁ። ቡነቀላውን ያዘጋጁት የአባሩፋ ባለቤት የቅርብ ዘመድ የሆኑ ወ/ሮ ሲሆኑ ምረቃውን የሰጡት በሀዩ ደረጃ ያሉ ሽማግሌ ናቸው። ምረቃው በጣም ረጅም ነው።

- Bobba' aan nagayaa - የሚሰማራ ሰላም
- Bobbaan nagayaa - ስምረት ሰላም
- Oolmaan nagayaa - ውሎ ሰላም
- Galchuun nagayaa - መመለስ ሰላም

እያለ የዕለቱን እንቅስቃሴ ከመመረቅ ጀምሮ፣ ሀዘቡን፣ ሥርዓቱን፣ አካባቢው ሰላም እንዲሆን የሚመኝ ሀሳብ እያቀረበ ጉዳዩን እያሰፋ ይሄዳል። ቡነቀላው ተመርቆ ከቀረበ በኋላ ቀምሰው፣ የልጁ እናት መጥረቢያ ይዞ ሌሎች ሴቶችን እየመራች ሀንደራካ (Handaraaka) የተባለ እንጨት ቆረጣ ሔዱ። እንጨቱን መጀመሪያ እራሷ ቆርጣ፣ ለሴቶች ቅርንጫፎቹን ከፋፍላ እርሷ እየመራች፣ ወደሚ እንጨት ተቆርጦ የተቀመጠበት

ቦታ ላይ አሳረፉ። ይህ ሀንደራክ የተባለ እንጨት ከወደግ ቀጥሎ የሚቆረጥ ለበዓሉ ገልግ እንደ መሠረት መጣ ያ የሚወሰድ ነው። (ጃቲኒ ዲዳ፣ ቃለ መጠይቅ፣ ሰኔ 14 ቀን 1999)

ሀንደራካውን ቆርጠው አምጥተው ካስቀመጡ በኋላ ካርሌ የሚባል ዘፈን ዘፈኑ። ቁጥራቸው አነስተኛ ስለነበር አልደመቀላቸውም። ለትንሽ ደቂቃ ወጥን አድርሰው አቆሙ። የዘፈኑ ይዘት ባለጉዳዮቹን በተለይ አባትየውን የሚያሞግስ ነበር።

ሃደጃላዋ ሀንደራክ ያመሠረት መጣ፣ እንጨት በሴቶች ታጅባ ቆርጠው ሲመለሱ

በዚህ እንጨት ቆረጣ ዕለት (muka muraa) ከሰባት ሰዓት በኋላ ጀምሮ ብዙ ሰዎች ከየአቅጣጫው፣ ወጣት፣ አዋቂ ሳይቀር ለገልግ ሥራ የሚውል እንጨት ቆርጠው ወደበዓሉ ቦታ ሲያንጉዙ ዋሉ። ትላልቅ ለቋሚ የሚሆን እንጨት ወንዶች፣ ቀጫጭን ለማገርና ለሳጋ የሚሆነውንና በገልግው ግርግዳና ጣራ እንዲለብስ የሚደረገውን ሣር ሴቶች ቆርጠው፣ አጭደው አመጡ። እዚህ ላይ በቦረናዎች ዘንድ ለበዓል ሆነ መደበኛ መኖሪያ ቤት ለመስራት የሚቆረጠው እንጨት እንደ ተገኘ አይደለም። ሊቀጥል የሚችል ቅርንጫፍ ታይቶ ይቆረጣል እንጂ ግንዱ አይነካም። ለደን ከፍተኛ ጥበቃ ያደርጋሉ።

ለገልግው መሥሪያ የተቆረጠውም እንጨት፣ ሣሩም እንደ ወደግውና ሀንደራካው ከበረቱ ደጃፍ ተከምሮ አደረ። ይህ ዓይነቱ የቤት ሥራ ላይ ትብብር የኖረው፣ ጉዳዩ በዓል ስለ ሆነ እንጂ የወትሮ ቤት ሲሠራ እንጨት ቆርጠው የሚሠሩት ሴቶች ብቻ ናቸው።

እንጨትና ሣሩን ሲያንገዙ የዋሉትንና በእንግድነት ከሩቅ ተጠርተው የመጡት ሁሉ ወደ ቤት ገብተው እንዲስተናገዱ ተደረገ።

መጀመሪያ በበዓሉ ቤት ውስጥ ለተሰበሰቡት እንግዶች፣ አባትየው፣ (Abbaa jilaa) ትንባሆና ለምለም ቅጠል ይዞ ለእያንዳንዱ ሰው “እነሆ ለምለም” (Hoodhaa! daraaraa) ብሎ ሰጣቸው። እነርሱም፣ “saawwaafi namaan daraari” “በሰው በኩብት ለምልም” ብለው ተቀበሉ። ይህ ድርጊት በውስጡ “እንኳን ደሀና መጣችሁ፤ ይህን በዓል መርቁልኝ” የሚል መልዕክት ይዟል። የታዳሚዎቹም ምላሽ መሠረታዊ የሆነ ምርቃት ነው። ሀብትና ልጅ አብሮ ይስጥህ ማለት ነው።

ቡንቀላ ቀርቦ ሲመረቅ

በመቀጠል ወተትና ወሃ ተቀላቅሎ ለውሃ ጥም ተሰጣቸው በበረናዎች ዘንድ ወሃ ባደውን መጠጣት እጦት፣ ድርቅ አመልካች ነው። ወሃ ወተቱ ላይ የሚቀላቀለው ጥም እንዲቆርጥ ነው። ከሥጋና ከባቆሎ የተዘጋጀ ንፍሮ የመሰለ ምግብ በትላልቅ ጉድጓዳ ኘላስቲክ ሳህን በቡድን በቡድን ቀርቦላቸው በሉ። ቡንቀላም ተዘጋጅቶ ተከፋፈለ። እስከ በዓሉ ማጠናቀቂያ ቀን ለመቆየት ወስነው ከመጡት የሩቅ አካባቢ እንግዶች በቀር ሌሎቹ የዕለቱን ሥራ በዚህ አጠናቀው ወደየቤታቸው ተመለሱ። የበዓሉ ባለቤቶች እናትና አባት የሚመጡትን ተከታይ እንግዶች እየተቀበሉ፣ ይዘው የሚያመጡትን “ጉማተ” እየተረከቡ ሲያስተናግዱ ዋሉ። ለሚያድሩት አስፈላጊው መስተንግዶ እንዲደረግ ላስቀመጡዋቸው አስተናጋጆች እየነገሩ፣ ሰው በተገቢው መንገድ ሲስተናገድ አመሸ። ወተት፣ ጠጅ፣ አረቄ፣ በመጠጥነት፣ ለምግብ፣ ፍየል፣ በሬ ታርዶ እየተዘጋጀ ቀረበ።

ቡንቀላ የማያቋርጥ የመስተንግዶ አይነት ነው። በቦረና ቡና ተቆልቶ፣ ተወቅጦ፣ ተፈልቶ አይቀርብም፣ በቡንቀላ መልክ ብቻ ነው። (ጉራ ጉዮ፣ ቃለመጠይቅ፣ ሰኔ 14 ቀን 1999)

ሴቶች የገልማው መስሪያውን እንጨት ቆረጠው ሲመጡ

4.2.2. Yayyabaa (ሁለተኛው ቀን- የየባ)

በዚህ ቀን ከሚሠሩ ሥራዎች መሀከል ትልቁ፣ የሀፃኑ ስም የሚሰየምበትን የቦዓል ዳስ “ገልማ” (Galma) መሥራት መጀመር ነው። የስም ስያሜው ቦዓል የእልማን ኮርማ ከሆነ የገልማው ስራ ይጀመራል እንጂ በዕለቱ አይጠናቀቅም። ማጠናቀቅ ቢቻልም እንዲያድር ይደረጋል። ከእንጨት ቆረጠው ጀምሮ እስከሚጠናቀቅበት ዕለት ድረስ ሦስት ቀን እንዲፈጅ ይደረጋል። ይህ ሁሉ በዓሉ ትልቅ ቦዓል ስለሆነ ለቦዓሉ ለሚሠራው ገልማም ክብደት ለመስጠት ነው። (ካሉ ጂሎ፣ ቃለመጠይቅ ሰኔ 12 ቀን 1999 ዓ.ም.)

በዚህ በሁለተኛው ቀንም እንደ እንጨት ቆረጠው ዕለት ከጠዋቱ አንድ ሰዓት አካባቢ፣ ከብቶች ከበረት ሳይወጡ፣ የልጅ እናት፣ በወጉ ለብሳ ከታች ጎርፎ፣ ከላይ ከሎ፣ በእጁ ሲንቁ ይዛ፣ ሰቃ በቀኝ እጁ አጥልቃ፣ አነስተኛ ቁርበት ይዛ ከኋላ ጥቂት ሴቶች እየተከተሉ ከበረቱ ገባች። በበረቱ ውስጥ በቀኝ በኩል ያለውን አዛባ በቁርበቱ ላይ አንስታ በቀኝ ከበረቱ መውጫ የመጀመሪያ ዕለት ሞለል አድርጋ ከከመረቸው ላይ ጨመረች። በግራ በኩል ያለውን እንደትላንትናው አነሳስታ ከበረቱ ውጭ ከተቀመጠው ቡቱሜ ጋ ከተከመረው ላይ ጨመረች።

ከበረቱ ከተመለሰች በኋላ፣ ለገልግው እንደመሠረት መጣል የሚቆጠረውን የሀንዳራካ እንጨት በገልግው መሥሪያ ቦታ ላይ ከአማቲ ጋር አኖሩ። አቀማመጡም ከገልግው በር ትይዩ “ቦሮ” ላይ ነው።

ቀጥሎ የተከሰነው የገልግውን ሥራ ማስጀመር ነው። የጉቢጣ ሥነሥርዓት የሚፈጸምበትን ገልግ ሥራ የእንጨት መትከያ ጉድጓድ ቆፍሮ ያስጀመረው “ቀደዱ” ተብሎ የተመረጠው ሰው ነው። ከቀደዱ በፊት ማንም መጀመር ወይም ማስጀመር አይችልም። የበዓሉ ባለቤት (Abbaa jilaa) እንኳ ምላሩን መሰንዘር የሚችለው ከቀደዱ ቀጥሎ ነው ይባላል። ለዚህም ነው መሰለኝ አባሩፋ ቀደዱው መሬቱን ቆፍሮ እንጨቱን ተክሎ ለማጥበቅ ከላይ ሲመታ ያዙለት እንጂ ቀድመው ምንም አላደረጉም።

የገልግው ሥራ በቀደዱው ሲጀመር

ቀደዱው ይህን የገልግውን ሥራ ሲጀምር “mucaan siif haa bulu, haaguddatu” (ልጅህ ይኑርልህ ይደግልህ) ብሎ የመሥሪያ እንጨቱን ልክ “ሀንዳራካው” እንጨት የተቀመጠበት ላይ ነው የተከለው። አባትየው ከዚያ ቀጥሎ ተከለ። ከዚያ በኋላ ሌሎች የበዓሉ ተሳታፊ ወንዶች ዙሪያውን ቋሚ በማቆም የገልግውን ሥራ ማገዝ ጀመሩ። በባህሉ ቤት መሥራት የሴቶች ድርሻ ስለሆነ ከቋሚ ተከላና ዋና ማገር በኋላ ሙሉ በሙሉ ተረክበው መሥራት ጀመሩ። እናትየዋና አያቱ በጓሮ የበሩ ትይዩ ሀንዳራካ እንጨት ከተቀመጠበት ቦታ ጀምረው ሳጋ መጠቅጠቅ ጀመሩ፣ ሌሎችም ተከተሉዋቸው። ወንዶች ማሰሪያ ልጥ እያቀበሉዋቸው፣ ሴቶቹ በዋናነት ገልግውን ሠሩ። በዚህን ጊዜ

ሴቶቹ ካርሌ ማዜም (kaarilee dhaahatu) ጀመሩ። ካርሌ የዜማ ስም ነው። ሴቶች ሁልጊዜ ቤት ሲሠሩ የተለያዩ ዜማ ያዜማሉ። በገልማው ሥራ ላይ ሲያዜሙት የነበረው።

Abbaa jilaa taatee, harka lichoon daaxxee

ባለጉዳይ ሆነን እጅህ በሊሾ ደመቀ

Abbaa biyyaa taatee dubbiin sibarbaaddee

ባለ ሀገር ሆነን ጉዳይ ሁሉ አንተን አለ። የሚል ነው። ይዘቱ ማሞገሥ ነው።

የገልማው ሥራ በተጀመረበት ጊዜ

ለገልማው ሥራ ተቆርጦ የመጣው እንጨት በሙሉ ተሠርቶበት ሲያልቅ ሁለቱ የወደግ እንጨት እዚያው ቀረ። በዓሉ በሚያበቃበት ሦስተኛው ቀን ማታ ወደ ገልማው ይገባል ተባለ።

በዚህ በሁለተኛውም ቀን የበዓሉ ባለቤቶች (warra jilaa) ከብት አርደው ወተት በገፍ ተዘጋጅቶ የበዓሉ ተሳታፊዎች ሁሉ ተጋበዙ። ከግብዣው በተጨማሪ ሴቶችን ፀጉራቸውን ቅቤ ቀቡዋቸው። ቅቤ የመቀባቱ ድርጊት ላደረጉት አስተዋፅኦ ምስጋና የማቅረቢያ አንዱ መንገድ ነው። (ከሹ አባ ፋፋ /ፃደ ጅላ/፣ ቃለመጠይቅ፣ ሰኔ 14 ቀን 1999)

4.2.3. Jila guddaa /Galma afaan goodan/ (ሦስተኛው ቀን ጁለ ጉዳ)

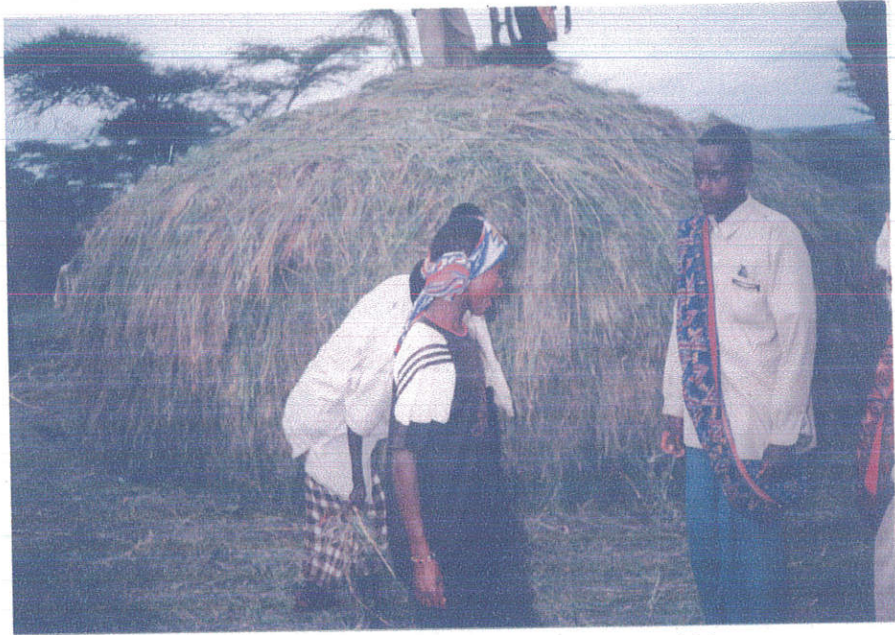
ሦስተኛው ቀን የበዓሉ ማጠናቀቂያ ቀን ነው። ገልመ አፋን ጎደን የሚለው የአይምኛ ቃል በበረከቶች ገልማው በር የሚበጅለት ዕለት ወይም ትልቁ የበዓል ዕለት፣ የስም ስያሜው ሥርዓት የሚፈፀምበት ቀን ተብሎም ይታወቃል።

በዚህ በሦስተኛው ቀን በርካታ ድርጊቶች ተከናወኑ። የበዓሉ የመጨረሻ ቀን በመሆኑም የተጠሩት ሁሉ በዚህኛው ቀን ተሟልተው የተገኙ ይመስላል። ሁሉም “ጉማተ” ስጦታ ይሰጣሉ። የሚያመጡት ስጦታ የተለያየ ነው። ከባለ ጉዳዩ ጋር ባለው ቅርበት፣ ግንኙነትና ውለታ መሠረት ላይሆን አይቀርም ከፍና ዝቅ የሚለው የቀንድ ከብት የሰጡም ነበሩ። ይህ ጉማተ ሌላ ስሙ ሀንዳራ (Handhuuraa) ነው። ሀንዳራ በሀይወት ያሉ እንደ የቀንድ ከብት፣ በግ፣ ፍየል ያሉትን ይይዛል። የበዓሉ ባለቤት ለታዳሚዎች የሚያርደው ከብት ባይኖረው ለሀንዳራ የመጣው ከብት ታርዶ መስተንግዶው ሞቅ ያለ ይሆናል። የተቀረውም የበዓሉ አዘጋጆች ንብረት ሆኖ ምጣኔ ሀብታቸውን ያደራጁበታል።

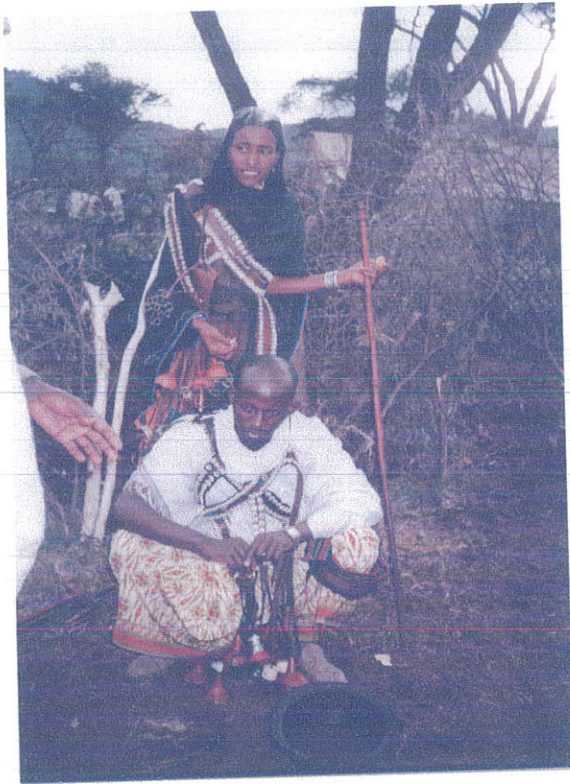
ሀንዳራ ሲረከቡ

በዚህ በሥነ-ምግባር ውስጥ ቀን ጠዋት ከብቶች ከበረት ሳይወጡ እናትየው በተጀመረው አለባበስ፣ አዛባ ካነሳች በኋላ፣ የዕለቱ ሥራ ክንዎኔ ተጀመረ። እስከ አሥር ሰዓት ድረስ የገልግው አንዳንድ ሥራዎች ተሠርተው ተጠናቀቁ። ባለጉዳዮቹ ከየአቅጣጫው የሚገርፉትን እንግዶች እየተቀበሉ፣ ሰላምታ እየሰጡ ወደ ገልግው ይመሩዋቸዋል። በገልግው ውስጥ ያሉ አስተናጋጆች ደግሞ ለእንግዶች ወተት፣ በነቀላ እየሰጡ ያስተናግዳሉ። ገልግው መሠራት በጀመረ ዕለት ነው እንግዳ በውስጡ እንዲስተናገድ ክፍል ተቆርጦለት፣ ወንበር ጉብቶ፣ የምድጃ ቦታ ተዘጋጅቶና እሳትም መንደድ የጀመረው። በዚህ ገልግው መሠራት በጀመረበት ዕለት ከሰዓት በኋላ ኩቹ የተባሉ ወጣቶች ትልቅ ወፍራም እንጨት ቆርጠው አምጥተው በማጋደም አዳራሹን ለሁለት ከፍለውታል። ይህ ሂደት Gulantaa baasuu (ክፍል መለየት) እንደሚለት ነው። የልጁ ስም ሲሰየም ከጉለንታው እንጨት በስተኋላ (ወደ ጓዳ) ሆነው ነው።

ገልግው ተሠርቶ ከተጠናቀቀ በኋላ ይህን ይመስላል

አመሻሽ ላይ ከኩሬ ውሃ (Bishaan Haaroo) በግመል ተጭኖ መጥቶ፣ አባትየው ፀጉሩን በውሃው እየተራሠ ተላጨ። የላጩቸውም ባለቤቱ ናት። ሲላጭ ፀጉሩ ሙሉ በሙሉ ሙልጭ ተደርጎ አልነበረም። አነስተኛ የሆነ በአንድ ጣት መጠን የሚለካ አናቱ ላይ እንዲቀር ተደረገ። ይህ ሳይላጭ የቀረው ፀጉር ጉቱ (Guutuu) በመባል ይታወቃል። ጉቱ ማስቀረት ወይም ጉቱ የወንድ ልጅ አባትነት ምልክት ነው። ይህ ጉቱ፣ ሰውየው የገዳ ሥርዓት ደረጃዎችን አልፎ ጡረታ ክልል እስከሚገባ ጊዜ ድረስ ከሌላው ፀጉሩ ረዘም ብሎ በመታየት ይቆያል።

አባጂላው ፀጉሩን ሲላጭ

ተሰያሚው ልጅ ፀጉር ሲላጭ

የገዳ ሥርዓት ደረጃዎችን ሲጨርስ ልክ እንደ ገቢግግ፣ በዓል ተዘጋጅቶለት ገደሞጂ ተብሎ ፀጉሩን ሙሉ በሙሉ ተላጭቶ ጡረታ ዕድሜ ውስጥ ይገባል። ፀጉር መላጩት ከአንድ ደረጃ ወደ ተከታዩ መሸጋገርን ያመለክታልና። (ካሉ ጂሎ፣ ቃለ መጠይቅ ሰኔ 12 ቀን 1999)

ቦርቦር ቡሴ እንደገለፁት “ጉቱ” ሁለት መልክ አለው። አንዱ የጀግንነት ሌላው የታላቅ ወንድ ልጅ አባት መግለጫ በመሆን። ሁለቱ ተለያይተው የሚታወቁበት ገፅታም አላቸው። የጀግንነቱ አመልካች ጉቱው ላይ ቀይ ክር ይታሰራል። የታላቅ ወንድ ልጅ አባት መሆኑን ለመግለፅ የቀረው ጉቱ ደግሞ ከመደበኛው ፀጉር ረዘሞ ከመታየት ውጭ የሚታወቁበት ልዩ መልክ የለውም። አንድ አባት ጉቱ ሊኖረው የሚችለው ለታላቅ ወንድ ልጅ የገቢግግ በዓል አክብሮ ፀጉሩን ተላጭቶ አስቀርቶት ሲገኝ ብቻ ነው።

በዚህ በአመሻሹ ሰዓት ከብቶች ወደ በረት ተሰብስበው ከታለቡ በኋላ ስም የሚሰየምለት ልጅም በገልጫው በር ላይ ተቀምጦ አባትየው ፀጉሩን ላጩው። ሲላጩው የታለበው ትኩስ ወተትና ከኩሬ የመጣው ውሃ ተቀላቅሎ በማራስ ነው። ሁለተኛውንም ልጅ በተመሳሳይ ሁኔታ ላጩው። አለጫጩቱ ሙልጭ (ዕድት) ተደርጎ አይደለም። ወዲያ ወዲህ በማስመር ነካ ነካ አድርጎ ነው የተወው። በርቦር ቡሌና ካሉ ጂሎ እንደገለፁልኝ አለጫጩቱ የጉቢሣ በዓል ባለቤትነቱን ለማመልከት ነው። ከሌሎች ልጆችም ተለይቶ ይታወቅበታል። የተላጩው ፀጉሩም አልተጣለም። ጮጮ በሚመስል ከእንጨት በተዘጋጀ ዕቃ ተቀመጠ። ሲወለድ የታተበው እምብርቱ ሲደርቅ የሚወድቀው ክፍልም ተቀምጦ ለዚህ በዓል ቀርቧል። በቦረና በአጠቃላይ በኦሮሞ በደረጃ ለውጥ ጊዜ አንዱ የስጦታ ማስገኛ ዘዴ ነው። ለምሳሌ በሸዋ ኦሮሞ አንዲት ሴት ሳትዳር በሬት ሳዱላ /ቀሬ/ እየተላጩት፣ ዳርና ዳሩን ሹሩባ እየተሰራች ትቆያለች። ከተዳረች በኋላ ግን በባሏ ቤት ዝግጅት ተደርጎ ከሳዱላዋ አካባቢ ፀጉር ተቆርጦ /ተላጭቶ/ በላም ጀርባ ላይ ይደረግና ያቺ ላም ትሰጣታለች። ይህ ሥርዓት ቀሬ ቡሱ /ቀሬ ዳቹ/ ይባላል። በአማርኛ ሳዱላ ማስደረግ ማለት ነው። ከእምብርት ላይ የሚወደቀው እትብትም እንዲሁ የባለቤትነት መግለጫ ስለሆነ አይጣልም ስጦታ መጠየቂያ ወይም መስጫ ነው። እንደመድሃኒትም ይቆጠራል። ለሆኑ ቁርጠት መከላከያ በአንገት ይታሰራል። (አለማየሁ ኃይሌ፣ ቃለመጠይቅ፣ ስልክ፣ ታህሣሥ 3 ቀን 2000)

ልጆቹ ፀጉራቸውን በተገለፀው መልክ እንዲላጩ መደረጉ ከአባትየው አለጫጩትም እንዲለይ ነው። የመላጩት ድርጊቱ የደረጃ ለውጡን ለመግለፅ ነው። ስም ያልነበረው ልጅ ስም ሊኖረው ነው። ወደማህበረሰቡ ተቀላቀለ ማለት ነው። ሙልጭ አለማድረጉ ደግሞ የስም ስያሜ ሥርዓቱ የሚያዘውና ከሌላው አለላጩት የሚለይበት ነው። ከተላጩ በኋላ በእጃቸውና በአንገታቸው ላይ ከነሀስ መሰል ብረት የተዘጋጁ ጌጣጌጦች ተደረጉላቸው።

ልጆቹ ፀጉራቸውን ከተላጩ በኋላ

ምሽቱን ከሚከውኑ የዕለቱ ሥራዎች የመጀመሪያው ቶርቦን ጅላዎቹ “ቆቲ” (Qotii) ለመቁረጥ ወደ ደን መጓዝ ነው። ቆቲን ቦረናዎች የበዓል እንጨት (muka jilaa) ይሉታል። ቆቲ የእንጨቱ የወግ ስም ሲሆን በእንጨትነቱ ሚኤሳ (Mi'eessaa) የሚል ስም አለው።

በመርሃ ግብሩ መሠረት ቶርቦን ጅላዎቹ ቆቲ ለመቁረጥ ጫካ ገቡ፣ የቆቲ እንጨት በጫካው በብዛት ነበር። ሆኖም መጀመሪያ ላይ ያዩትን ቆቲ አልቆረጡም። ደራራ የተባለ (ወተት) በሥሩ አፍስሰው አለፉ። ይህ ድርጊት ወዮምሱ (Wayyoomsuu) ይባላል። ይህ የሚደረገው እንጨቱን እንዳ አዩ መቁረጡ ማስደንገጥ ስለሚሆን ለማክበር ነው። (ጃተኒ ዲዳ፣ ቃለመጠይቅ፣ ሰኔ 15 ቀን 1999)

ከዚያ በኋላ የሚገኘውን ቆቲ መጀመሪያ ሰንገሮ የቆረጠው ቀደዱ ተብሎ የመሪነት ቦታ የተሰጠው ሰው ነው። ሌሎቹ እርሱን አገዙት። ቆቲን የመቁረጥ ሂደት፣ ተከታዩ ክዋኔ ስም የማውጣት ሥነሥርዓት መሆኑን ይጠቁማል። በጉቢሣ የስም ስያሜ ሥርዓት ቆቲ ሳይቆረጥ ስም መውጣት አይቻልም። በማስከተል ቆቲውን ቆርጠው በአባጅላው መሪነት እያዘመ ተመለሱ። ዜማዎቹ ቅደም ተከተላቸውን ጠብቀው መቅረብ የሚገባቸው ናቸው። ቆቲውን ተሸክመው አዳራሹ በር እስከሚደርሱ ድረስ ሁለት ዜማዎች ብቻ አቀረቡ። የመጀመሪያው ኢያን ገሎ ጊያ ኤጊ (Iyyaan galoo tiyya eegi) የሚለው ነው። ይህ ዜማ የቀረበበት ግጥም በውስጡ የህፃናትን ባህርይና ከቤተሰቦቻቸው ጋር ያላቸውን ግንኙነት የሚያሳዩ ስንኞች አሉት።

ወደ በዓሉ መከወኛ መንደር ሲዳረሱ ያዘመው በሁለተኛ ደረጃ ያለውን ቡልቱሞ ቡሌ (Bultumoo bulee) የሚባለውን ነው። ይህንንም ዜማ መሪ ሆኖ የጀመረው አባትየው ነው። ሌሎቹ እየተቀበሉት አስተጋቡ። ይዘቱ እንደ መጀመሪያው ዜማ የወላጅና የልጅ ግንኙነትን የሚያንፀባርቅ ነው። ከዚህ ባሻገር፣ በቦረና የአንድ ሰው መታደል የሚለካው ልጅ ወልደ ስም ለመሰየም መድረስ ስለሆነ አባትየው ይህን ዜማ ሲያሰማ “እኔ ለዚህ ዕድል በቅቻለሁ፣ እድለኛ ነኝ በፈጣሪ (አምላክ) የተሰፋ ስፍራ አድሬለሁ” እንደማለት ነው። (ሰለሞን ጎዳና፣ ቃለመጠይቅ፣ ሰኔ 22 ቀን 1999)

ዜማዎቹን እያደመቁ ቆቲውን ተሸክመው ከበዓሉ አዳራሽ በር ላይ ደረሱ። ቀጥሎም ቆቲውን በበረቱ መግቢያ ግራና ቀኝ፣ በገልማው በር ግራና ቀኝ፣ ከገልማው ጉን ካለው ቤት ደጃፍ፣ ገልማ ውስጥ ገብተው አለፍ አለፍ ብለው ወደ ጓዳ መግቢያ፣ ምሰሶ አካባቢ ቆፍረው ተከሉ። አብ ጃተኒ ዲዳ አንዳለት የቆቲው ቅጠል ጠውልጎ አስከሚረግፍ የልጁ ወላጆች ከገልማው ወደሌላ አካባቢና ቤት አይሄዱም (አይዘወሩም)።

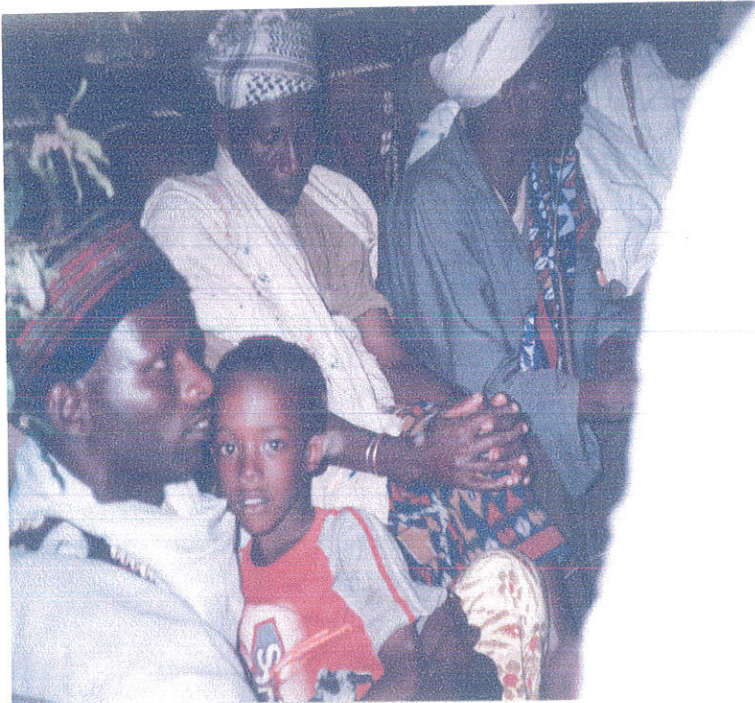

ቆቲ ቆርጠው ሲመጡ በአባጂላው መሪነት

ከዚህ ክዋኔ በኋላ ቶርቦን ጅላዎቹ ከልጁ ወላጆች፣ አያቶች ጋር በገልጫው ውስጥ በተዘጋጀው የእሳት ማንደጃ ቦታ ላይ ስም ለማውጣት ተዘጋጁ። አቀማመጣቸው ሥርዓት አለው። አባትየው ልጁን አቅፎ በስተቀኝ ተቀመጠ። እናትየው ከእርሱ ለጠቀች፣ አያትየዋ በስተግራ በኩል ተቀመጠ። ወንድ አያት የሉም።

ቀጥሎ አባት ለልጁ እንዲወጣለት የመረጡትን ስም፣ ከራሳቸው ስም ጋር በማጣመር አቀረቡ። አብ አባሩፋ ጃተኒ ለልጃቸው የአያት ስም ለመሰየም ስለወሰኑ “ጃተኒ አባሩፋ በሉ” ሲሉ አያቶቹ፣ ቶርቦን ጅላዎቹና በገልጫው የተገኙ ታዳሚዎች በመንደሩ ተመሳሳይ ስም ያላቸውን፣ እናት አባታቸው በሀይወት ያሉትን ሦስት ልጆች ስም አከታተለው ሦስት ጊዜ ጠሩ። አስከትለውም “Abbiyyeefi haadhakee bulfadhu, loon guddoo bobbaasii, jabbiyyoo guddoo tissi” አሉ። “እናት አባትህን ያቆይልህ፣ ብዙ ከብቶች አወማራ፣ ብዙ ጥጆች አግድ” ማለት ነው። በዚህ ለልጁ የተመረጠለት ስም ፀደቀ። የአባሩፋ ታናሽ ልጅም በዚህ በበኩሩ ልጅ ስም ስያሜ በዓል ላይ ለመሰየም ተዘጋጅቶ ስለነበር፣ በተመሳሳይ ክዋኔ ተሰየመ። እርሱንም አባትየው ታቅፎ “አብዱብ

አባሩ፣ በሉ!” ሲሉ፣ ቶርቦን ጅላዎቹና በገልግው ውስጥ ካሉት ተመሳሳይ ስም ያላቸውን የሚያውቁ ደግመው ጠርተው፣ እንደ በኩሩ፣ “Abbiyyeefi haadhakee bulfadhu, loon guddoo bobbaasii, jabbiyyoo guddoo tissi” አሉ። የርሱም ስም ፀደቀለት። አባትየው ካሰየመ በኋላ እናትየውም በኩሩንም ታናሽየውንም በተመሳሳይ ሁኔታ ታቅፋ ያጩላቸውን ስም እየጠራች አሰየመች።

አባት በኩር ልጅን አትፎ ለስያሜ እንደተቀመጠ

ከስም ስያሜው ቀጥሎ ቡን ደሃ (buna dhahaa) የተባለ ሥነሥርዓት ተከናወነ። አስራ አራት ፍሬ ቡና (Torban lama) ተቆጥሮ ዙሪያውን ከበው ለስም ስያሜ በተቀመጡበት በረመጥ (ፍም) በተሞላ ምድጃ ውስጥ ጨመሩት። ቡናውን ቆጥረው የጨመሩት ከቤተሰብ አንዲት ሴት ናቸው። ሲንጣጣ አውጥተው፣ ታልቦ በቀረበ ትኩስ ወተት ውስጥ ጨመሩት። ከዚያ ቶርቦን ጅላዎቹ እየተቀባበሉ ወተቱን እየተጎነጩ ሁለት ሁለት ፍሬ ቡና ከውስጡ ወስደው አኘኩ።

አብ ጃተኒ ዲዳ በገለፁት መሠረት ይህ ቡን ደሃ ሥርዓት በሌሎችም በዓላት ላይ ይከወናል። ሰው ሲሞትም ይደረጋል። የሚጨመረው የቡና ፍሬ ብዛት ግን ይለያያል። ይህ ሥርዓት ሰፊ ፍቶ አለው። በቦረና አሮሞ ቡና ከፈጣሪ የተሰጠ ነው። በሀገቱ ይመሰላል ተብሎ ይታመናል። ቡና መጀመሪያ በቦረናዎች ዘንድ ጥቅም ላይ ሲውል

የመገልገያ ቁሳቁሶች ባለመኖራቸው የቡናን ፍሬ ቆጥረው በእሳት ፍም ውስጥ አብስለው ወተት ውስጥ በመጨመር ይቃመሱ ነበር። ያንን የጥንቱን አጠቃቀምና ተምሳሌትነቱን ለማስታወስ በትላልቅ የሽግግር ክዋኔዎች የጉቢሣ፣ የጋብቻ የሞት ወቅት፣ ቡና ደሃ ብለው ይከውኑታል።

ከቡና ደሃ (Buna dhahaa) ሥነሥርዓት በኋላ “ሆ! ሃሩሶ” የሚል መግቢያ ዜማ ብለው ቆጥረው ሲመለሱ ካዜሙዋቸው ኢያንገሎና ቡሎቱሞ ቡሌ ጀምረው ስድስት የሚሆኑ ዜማዎችን አከታትለው አሰሙ። እነዚህ ስድስት ዜማዎች ለጉቢሣ በዓል ብቻ የሚዜሙ መሆናቸውን አራቱም የመረጃ አቀባዮች አብ ቦርቦር ቡሌ አብ ካሉ ጂሎ፣ አብ ጃተኒ ዲዳና አብ ሰለሞን ኅዳና ቅደም ተከተላቸውን በመጥቀስ ገልፀውልኛል። ቀደም ሲል ቆጥረው ሲመለሱ ካቀረቡዋቸው ከሁለቱ ተከትለው የቀረቡት “ሰገዴ መለዮ” (Sagadee Mallayyoo)፣ “አሸኔ ዶዮ” (Ashanee Dooyyoo)፣ “ኢልሜ ሆዮ” (Ilmee hoo yoo)፣ እና “ሙዳ” (Muudaa)፣ የተሰኙ ናቸው። እነዚህ ተዘመው ሲያበቁ፣ ከቶርቦን ጅላ፣ እናትና አባት እና አያቶች በቀር የተቀሩት ታዳሚዎች ወዲያና ወዲህ ተዘዋውረው የፈለጉትን ዜማ እያዘሙ መጨረሩ፣ መደሰት ጀመሩ።

ከሌሊቱ ከስምንት ሰዓት እስከ ዘጠኝ ሰዓት ባለው ጊዜ መሀከል ኩቹ የሚል ስያሜ ያላቸው ዕድሜያቸው ከ16 ዓመት በላይ የሆኑ ወጣቶች በረት በር ላይ ተሰብስበው በበዓሉ ላይ ለእነርሱ ተብሎ የሚዘጋጀውን ኩቹ (Kochee) የሚባለው የምግብ ዓይነት እንዲቀርብላቸው የምግቡን ማቅረቢያ ባህላዊ ዕቃ “ዲቤ (Dibbee)” ይሰጠን እያሉ በዘፈን መጠየቅ ጀመሩ። እነዚህ ወጣቶች በሁለት ቦታ ተከፍለው ለየብቻ ሲዘፍኑ ስለነበር ቶሎ አልተሰጣቸውም። ገልማ ውስጥ፣ “የተዘጋጀው በአንድ ዕቃ ነው እንዴት እናድርግ? አሁን ለአንዱ ቡድን ቢሰጥ ይጣሉብታል።” ይባላሉ ነበር።

ኩቹዎች፣ ኩቹ ጠይቀው በሥርዓቱ ሲሰጣቸው መርቀው ተከፋፍለው ይበላሉ። በክፍፍሉ ላይ አለመስማማት ቢፈጠር ተኮራርፈው አይለያዩም። በትግል ይዋጣልን ተባብለው፣ ታግለው አሸናፊው ታውቆ በዕርቅ ይለያያሉ (ሀሮ ኤሌማ፣ ቃለመጠይቅ፣ ሰኔ 15 ቀን 1999)። ወጣቶቹ ለመጣላት መከራ አድርገው ነበር። ግን አንዳንድ ሰዎች መሀል ገብተው አስማሙዋቸው። ቡድን ለይተው መጫወትና መጠየቅ ትተው፣ አንድነት ፈጥረው ቀረቡ “ኩቹው ዲቤው” ተሰጣቸው። ተከፋፍለው በልተው ወደ ጭፈራቸው አመሩ።

ከኩቹ አባላት በከሬል

በዚህ በሦስተኛው ቀን ሌሊቱን ሙሉ መኝታ ይዞ የተኛ ሰው የለም። ቶርቦን ጅላዎችና የልጁ ቤተሰቦችም በገልጫው ውስጥ ነው የቆዩት። በስም ስያሜው ሥነሥርዓት መሠረት እስከ አስራ አንድ ሰዓት ድረስ ለስም ስያሜ ከተቀመጡበት አይነትም። ሀገናትም ቢያንቀላፉ በዕቅፍ ይቆያሉ እንጂ መኝታ ይዘው አይተኙም። በውስጣቸው መቶ ይነጋልን እያሰቡ፣ በጫወታ በጭፈራ ያሳልፋሉ። የንጋት ኮከብ ታይታ የሜዲቻ ከብት (horii meedhichaa) እርድ ለመፈፀም ጥድሬያ አለ። በመሀል አደናቃሬ መንፈስ እንዳይኖር ይፈራል። የስም ስያሜው በዓል ፍፃሜ ማረጋገጫው እርዳ ነውና (ካሉ ጂሎ፣ ቃለ መጠይቅ ሰኔ 12 ቀን 1999 ዓ.ም.)።

ሊነጋጋ ሲል፣ አስራ አንድ ሰዓት አካባቢ “ሆሪሜዲቻ” (Horii meedhichaa) ለማረድ ዝግጅት ተደረገ። ቶርቦን ጅላዎቹ ሊታረድ የተዘጋጀውን ከብት ከበረቱ እንዳለ ለማረጋገጥ ሦስት ጊዜ ተመላልሰው በአባጂላው መሪነት አዩ። ይህ የዕርድ ሥርዓት ከጉቢሣ በዓል ክዋኔዎች የግድ የሆነ ነው። ተመላልሰው አይተው መኖሩን ካረጋገጡ በኋላ ቶርቦን ጅላዎቹ፣ ሀዩዎቹ፣ አያቶቹ፣ የቅርብ ቤተሰብ የሆነ ሁሉ የበሬውን ጀርባ በሊቾ፣ በእጅ እየዳሰሱ ተራ በተራ መረቁ። ይህን ድርጊት አሬሪ (Areerii) ይሉታል። ከተመረቀ በኋላ የበሬውን ቀንድ የልጁ አባት ይዞ ሌሎችም አግዘው ከጣሉት በኋላ ቀደዱው ባርኮ ታረደ።

በበዓሉ መጨረሻ የሜዲቻ ከብት ለእርድ ቀርቦ ሲመረቅ

ከዚህ የከብት እርድ በጣም ተፈላጊውና ባህላዊው ጉዳይ ከሥጋው ይልቅ በቆዳው ላይ ይመሠረታል። በሬው ታርዶ እንደተንጋለለ ከእንብርቱ ዙሪያ ቆዳ ተቀፎ ወጥቶ በአባትየው እጅ ላይ ተጠለቀለት። ከዚያው በእንብርት ዙሪያ ካለው ቆዳ እንደገና ተቀፍፎ ለእናት በአንገቷ ላይ እንድታጠልቅ ተደረገ። ይህ ሜዲቻ ይባላል። የሚታረደው በሬ እራሱ የሜዲቻ ከብት በሚል ስያሜ ነው የሚታወቀው (የሚጠራው)። አብ ጃተኒ ዲዳ እንዳሉት፣ በቦረና ባጠቃላይ በእርም፣ እምብርት ልዩ ትርጉም አለው። እምብርት መነሻና መድረሻ ነው ተብሎ ስለሚታመንበት ታላቅነት፣ የንብረት ባለቤትነት ይገለጸበታል። ለዚህም ነው የጉቢግ በዓል ባለቤቶች አባትና እናት የታላቅ ልጃቸው በዓል መሆኑን ለመግለፅ ከእንብርት ዙሪያ ተቀፍፎ የተዘጋጀው ሜዲቻ በእጅና በአንገት ላይ የተጠለቀላቸው።

ቀጥሎ ከበሬው ቁርጭምጭሚት አካባቢ ቆዳ በቀጭን በቀጭን ተተልትሎ አባትየው፣ ስም የተሰየመላቸው ታላቅና ታናሽ ልጆች፣ ቶርቦን ጅላዎቹ በእጃቸው ላይ አጠለቁ። የቀረው ቆዳ በቀጭንጭን ተሰንጥቆ ጉማታ ላመጡ እንግዶች ተከፋፈሉ።

የታረደው ከብት ሥጋም ተከፋፍሎ ጉማተ ባመጡ ሰዎች ዕቃ ወስጥ ተከቶ ሲሄዱ እንዲወስዱ ተዘጋጀ። ይህ ጉማተ የመጣበት ዕቃ ባዶ እንዳይመለስ ተብሎ

የሚሰጥበት ሆኔታ “ጉማ” ተብሎ ይታወቃል። አብ ሰለሞን ኅዳና እንዳሉት ጉማተ በመጣበት ዕቃ ከትቶ መመለስ መረዳዳት፣ መተጋገዝ ሲያስፈልግ አብረን ነን የማለት ያህል ነው። ብድር መላሽ ያድርገኝ አይነት መልዕክት አለው።

አከፋፈሉ ሲጀመር፣ የበሬውን ቀኝ እጅ ለ“ዋታ”፣ አንድ ታፋ ለ”ቱምቱ” በገልግው በር በኩል ጣራው ላይ እንዲቀመጥ ከተደረገ በኋላ ነው የተረፈው በየዕቃው የተከተተው። ዋታ ቦረናዎች በንቀት የሚመለከቱዋቸው የቦረና አሮሞ አባላት የሆኑና በአዳኝነት የሚታወቁ ናቸው። ቱምቱም የተለያዩ ከብረታ ብረት የሚሠሩ ጌጣጌጥ የሚያዘጋጁ ባለሙያዎች ናቸው። ይህ የሜዲቻ በሬ ሥጋ የሚሰጣቸው፣ ዋታ የልጅ ፀጉር የሚከተትበት እንደ ጮጮ የመሰለ እንጨት ስለሚያዘጋጁ፣ ቱምቱም በልጁ እጅና አንገት ላይ የሚደረግ እንደ ካቴና የሚታይ የእጅና የአንገት ጌጥ ስለሚያዘጋጁ ነው። (ገልገሎ ዶዮ፣ ቃለመጠይቅ፣ ሰኔ 17 ቀን 1999)

ጠዋት ላይ ልጆቹ ሲወለዱ ያተቡት እትብት ደርቆ ሲወድቅ ጠብቀው ያስቀመጡትንና የተላጩ ፀጉራቸውን አንድነት በጮጮ ውስጥ አድርገው ውሃና ወተት ጨምረውበት አቀረቡ። ሁለት ላሞች ከነጥጆቻቸው ተነድተው መጥተው፣ የልጆቹ ፀጉርና እትብት የተቀላቀለበት ወተትና ውሃ በላሞቹና ጥጃዎቹ ጀርባ ላይ ፈሰስ ተደረገ። አብ ጃተኒ ዲዳ እንደተናገሩት የዚህ ድርጊት ሂደት “ሀንዱራ” (Handhuuraa) ይባላል። ከብቶቹም ሀንዱራ ተብለው ይጠራሉ። ሀንዱራ ማለት ስጦታ እንደማለት ነው። የልጆቹን እትብትና ፀጉር በከብቶቹ ጀርባ ላይ ማድረግ “ከዛሬ ጀምሮ የናንተ ንብረቶች ናቸው።” ማለት ነው። ሀንዱራ የባለቤትነት መግለጫ ወይም ማመልከቻ ነው። በአማርኛ እትብቱ የተቀበረበት ቦታ፣ ሀገር ማለት የኔ የግሌ፣ ሀገሬ እንደሚባለው፣ ከእምብርት ታትቦ ደርቆ የሚወድቀውን ቆዳ ለይቶ ለስጦታ ብሎ ማስቀመጥ በቦረና የባለቤትነት ማረጋገጫ ቁስ በመሆኑ ነው። እነዚህን ከብቶች ሁለቱም የተሰየሙ ታላቅና ታናሽ ልጆች እየነዱ በረቱ ውስጥ ሦስት ጊዜ ገብተው ወጡ። ሦስት ጊዜ ገብተው መውጣታቸው፣ በእነዚህ የሥጦታ ከብቶች ቤተሰብ እናስተዳድራለን ማለት ነው። በዚህ ሂደት ሦስት ቁጥር አባትና እናት ልጅን ለመወከል ይውላል። ማለትም ልጁ አድጎ አግብቶ፣ ወልዶ አባወራ ይሆናል። በስጦታው ያስተዳድራል ነው። በጉቢሣ በዓል ላይ ብዙውን ጊዜ ጊደሮች ተመርጠው ይሰጣሉ። ጊደሮችን ብቻ መርጦ መስጠቱም እራሱን የቻለ ትርጉም አለው።

ጊደሮች ወደፊት ተራብተው ልጁን ባለብዙ ከብት ሊያደርጉት ይችላሉ። ስለዚህ የወደፊት ሀብታምነቱን ለመግለፅ ጊደሮች ብቻ ተመርጠው ይሰጣሉ።

በስም ስየሜው በዓል ላይ የቀረቡት ሁሉ በልጁ ስም የመጡ ስጦታዎች በመሆናቸው ሀንዳራ በመባል ይታወቃሉ። (ደበሶ አዲ፣ ቃለመጠይቅ፣ ሰኔ 17 ቀን 1999)

በልጁ ስም በመምጣታቸውም እንደራሱ ንብረት ይቆጠራሉ። ልጁ ካደገ በኋላ ባጋጣሚ ከአባቱ ጋር አለመግባባት ቢፈጠር አባትየው የሰጠውን ጊደሮችና በስሙ ሀንዳራ ተብለው የተሰጡት ከብቶች ሁሉ እንዲሰጡት መጠየቅ ይችላል። ህጉ (ገዳ) ይፈቅድለታል። በመሀከላቸው ሰላማዊ ግንኙነት ካለ ግን ልጁ እነዚህን የሀንዳራ ከብቶችና ቀደም ሲል አባትየው በተለያዩ ምክንያት የሰጠውን ስጦታ፣ የተራቡት ጭምር ትዳር መስርቶ እስኪወጣ ድረስ ሀብትነቱ የአባት ነው። (ቦርቦር ቡሌ፣ ቃለመጠይቅ፣ ሚያዝያ 24 ቀን 1999)

ልጆቹ የሀንዳራ ከብቶች ነድተው ከተመለሱ በኋላ “Guddadha abbaafi haadha keessan bulfadhaa” የሚል የመጨረሻው አጭር ምርቃት ተሰጠ። ቀጥታ ትርጉሙ እደጉ አባትና እናታችሁን አሳድሩ የሚል ነው። አድጋችሁ ለወግ ማዕረግ ደርሳችሁ ወላጆቻችሁን ለመጦር ያብቃችሁ ነው ፍችው። ከዚያ በኋላ ሁሉም ወደየቤቱ ተንቀሳቀሱ። በዓሉም በዚህ አባታል።

5. በስም ስያሜ በዓል አጋጣሚ የቀረቡ የፎክሎር ዝርያዎች ትንታኔ

በዚህ ንዑስ ርዕስ ሥር፣ በስም ስያሜ በዓሉ አፈፃፀም ሂደት የተገኙ የበዓሉ መለዎ የሆኑ የፎክሎር ዝርያዎች ተለይተው የሚገለፁበትና የሚተነተኑበት ይሆናል። አገላለፁና አተናተኑም የፎክሎር ዝርያዎቹ በቀረቡበት አውድ ውስጥ ካላቸው ቦታ አንፃር በመቃኘት ነው።

5.1. ለበኩር ልጅ የሚወጡ ስሞች

በአንድ የቦረና አሮሞ የበኩር ልጅ ስም ስያሜ በዓል ላይ ለአንድ ልጅ የሚወጣው ስም አንድ ብቻ ነው። አሰጣጡ፣ የአያት ወይም በአካባቢው በህይወት ካለ፣ ሦስት ተመሳሳይ ስም ካላቸው እየተመረጠ የሚሰጥ ስለሆነ የአሰያየም ዘዴው በቦረና የሚወጡ ስሞች ውስን እንዲሆኑ፣ ድግግሞሽ እንዲኖረው የሚያደርግ ነው። በዚህ በድግግሞሽ ውስጥ የበኩር ልጅ ስም ስያሜ ምን ምን ጉዳዮችን መሠረት ያደርጋል? ስሞቹ ምን ምን ድናቸው? የሚለውን መመልከት ያስፈልጋል።

በቦረና የየትኛውም ልጅ (ታላቅ፣ ታናሽ፣ ሴት) ስም ሲሰየም መነሻ የሚያደርጉት ቤተሰቡ የነበረበትን ሁኔታ፣ ልጁ (ልጅቱ) የተወለደበትን (የተወለደችበትን) ቦታ፣ ጊዜንና ወቅት ነው። የጎሣ፣ የበዓላት መከበሪያ ቦታዎችና የታዋቂ ስዎች /አባገዳዎች/ ስምንም ለልጆቻቸው ይሰይማሉ።

ልጁ የተወለደበትን ጊዜ/ወቅት መሠረት ያደረገ ስም

Boruu (ቦሩ)	ጠዋት የተወለደ
Galgaloo (ገልገሎ)	ማታ የተወለደ
Guyyoo (ጉዮ)	ቀን የተወለደ
Waariyyoo (ዋሪዮ)	ምሽት የተወለደ

ልጁ በሚወለድበት ጊዜ ባለው ሁኔታ ላይ ተመስርተውም ስም ይሰይማሉ።

Godaanaa (ጎዳና)	ጉዞ /አካባቢ ለቀው ሲሄዱ
Bonayyaa (ቦነያ)	ደረቅ ወቅት
Soraa (ሶራ)	ዝናባማ ጊዜ
Alaakee (አላኬ)	በተለየ ምክንያት ቤተሰቦቹ ከሠፈሩበት መንደር ውጭ የተወለደ
Waaqoo (ዋቆ)	ወላጆች ሳይወልዱ ቆይተው ወደ መጨረሻ የተገኘ፣ የፈጣሪ ስጦታ

በቦርና ጊዜው የደረቅ ወቅት ሆኖ ቤተሰቡ ለከብቶች ሣርና ውሃ ፍለጋ ርቆ በሚኬድበት ጊዜ ወንድ ልጅ ቢወለድ ጎዳና (Godaanaa) ይሉታል። ሣርና ውሃ ፍለጋ የሚደረገውን ጉዞ ለማመልከት ነው። የጊዜውን ደረቅነትና ወቅቱን ለመግለፅ ደግሞ ቦንያ “Bonayyaa” የሚል ስም ይሰይማሉ። በክረምት፣ ዝናቡ አላስገባ አላስወጣ ብሎ ሰው በየቤቱ ተሰባስቦ በሚቀመጥበት ጊዜ የተወለደም ሶራ (Soraa) በማለት ይሰይሙታል።

የገዳ ሥርዓት መከወኛ ቦታዎች የበኩር ልጅ ስም ሆነው ይመረጣሉ። ለምሳሌ፦

Liiban	ሊበን
Gaayyoo	ጋዮ
Nuuraa	ኑራ
Areeroo	አሬሮ
Doyyoo	ደዮ

ጋዮ በድሬ ወረዳ የሚገኝ የአንድ ቀበሌ ስም ነው። ይህ ቀበሌ ደግሞ በገዳ ሥርዓት ውስጥ ከፍተኛ ቦታ አለው። ይኸውም በገዳ ሥርዓቱ በየስምንት ዓመቱ የስልጣን ርክክብ የሚደረግበት፣ በርካታ ኢኮኖሚያዊ፣ ማህበራዊና ፖለቲካዊ ጉዳዮችን የሚመለከቱ ህጎች ረቅቀው የሚታወጁበት ጉባኤ (ጉሚ ጋዮ) የሚቀመጥበት ቦታ ነው።

ይህንን ስም ለበኩር ልጅ ስም መሰየምም ለልጁ የዚህን የተከበረ ቦታ ስም በመስጠት ማክበር ነው።

ኑራም በነገሌ ከተማ አቅራቢያ የሚገኝ የገዳ ሥርዓት በዓል መከበሪያ ቦታ ነው። ኑራ ጎልቶ የሚታወቀው በገዳ ሥርዓት በደበሌ ዕድሜ ክልል ስም ስያሜ ጉዳይ ነው። ይህም ቦታ በሥርዓቱና በህዝቡ ከፍተኛ ክብር የሚሰጠው ነው። ለክብሩ መዘከሪያነት የበኩር ልጅ ስምም ይሰየምበታል። ደዮም በዓል የሚከበርበት ቦታ ነው።

የበኩር ልጅ ስም በዱር እንስሳት፣ በትላልቅ የእንጨት ዘሮች፣ መንፈሳዊ ሰዎች ወይም ቁስ ስምም ይሰየማል።

Qaallichaa (ቃልቻ)	ክብር የሚሰጠው እንጨት
Jaldeessaa (ጆልዴሣ)	የዱር እንስሳ /ዝንጀሮ/
Dhaddachaa (ደደቻ)	የእንጨት ዓይነት
Kallachaa (ክለቻ)	ባህላዊ ቁስ /የአባገዳነት መግለጫ/

ጆልዴሣ ስም የሚወጣላቸው ልጆች ደበሌዎች ናቸው። ከደበሌ ወደ ጋሜ በሚደረግ ሽግግር ወቅት ይህ ስም ለሁሉም የደበሌ አባላት ይሰጣል። እነዚህ ልጆች የሚለዩት በአባት ስም ብቻ ይሆናል። ጆልዴሳ የሚለው ስም ልጆቹ ስም ለመሰየም እስከሚቀርቡበት ጊዜ ድረስ ፀጉራቸውን ሳይላጩ አንፍረው ስለሚቆዩ ያንን

ዐገራማነታቸውን ለመግለፅ የሚሰጥ ነው። (ሰለሞን ኅዳና፣ ቃለመጠይቅ ሰኔ 22 ቀን 1999)

5.2. ቃል ግጥሞች

በበዓሉ የሦስት ቀን ቆይታ ከሚከውኑ በርካታ ፎክሎር ድርጊቶች መሀከል ቃል ግጥም የሆኑ ዜማዎች ተጠቃሽ ናቸው። የበዓሉ ልዩ ዜማዎች ሁልጊዜ የማይዘሙ ሲሆኑ፣ በበዓሉ መጨረሻው “Galma Afaan goodan” /jila balloo/ በተባለው ቀን ስም ከመሰየሙ በፊትና በኋላ ይቀርባሉ። ስም ከመውጣቱ በፊት ቆጥሮ ቆርጠው ሲመለሱ በ “ኢያንገሎ” እና “ቡሉቱሞ ቡሌ” ዜማዎች አጅበው ነው።

5.2.1. Iyyangaloo (ኢያንገሎ)

ኢያንገሎ የመጀመሪያው የጉቢሣ በዓል ዜማ ነው።

Iyyaan galoo tiyya eega	ተጫዋቹን እጠብቃለሁ
Haagaloo qabatee	ሃገሎ በአንገቱ አንጠልጥሎ
Simphirree gaadatee	ወፍ በወንጭፍ ይመታል
Haagaloon qilliftee	ሀገሎ አቃጨለች
Taphaa bakkaafatee	ተጫወተ እየተንገዳገደ
Caara yaabbii tika eega	ጥጃ እየጠበቀ(እየተንጫጫ፣ ጥጃ ይጠብቃሉ)
Diidaa Baaraa qotee	ከሜዳው “ባራ” ቆፍሮ /ባራ የሚበላ ሥር/
Baree qundhii kuttee	ወፍሮ የእጁ ላይ እስር ሰረሰረው
Diidaa fardoo raaree	ፈረስ ኋላ ሆኖ እየነዳ
Abboo badhaafatee	አባቱን አሰደሰተ
Diidaa Caamee gootee	ከዋለበት ለቤት የሚሆን ይዞ እየገባ
Hayyoo badhaafatee	እናቱን አሰደሰተ
Iyyaan galoo tiyya eega	ተጫዋቹን ጠብቃለሁ
Tuutoo addaan duraa	ባለ ቁንጮ አናት
Boruun waaqaan duraa	ጠዋት ሳይነጋ
Guddaan warra duraa	የመጀመሪያ ልጅ
Lafa Liiban duraa	ከመሬት ሊበን የመጀመሪያ
Ibidda irraa daandee	በእሳት ዙሪያ እየሄደ
Harkaan galoo daandee eega	እኔ በእጅ እጠብቃለሁ

Galaan gulloo daandee
Shunxoon dhulaandhula eega
Ulaannaan urgooftree eega

መሬት ላይ ሲንከባለለል
ጥበቃ ያስፈልገዋል
መሸኛው አልቅት መሳይ
ጠረኑ ለኔ ያውደኛል

ይህ ዜማ አባትየው ከቶርቦን ጅላዎቹ ጋር ቆኒ ቆርጠው ሲመለሱ እያዘመላቸው እየተቀበሉት የሚስተጋባ ነው። በዚህ ግጥም ውስጥ ህፃናት ደጃፍ ላይ መዳኸክ ከጀመሩበት አንስቶ ከብቶች አግደው ለቤተሰቦቻቸው አገልግሎት የሚሰጡበት ድረስ የሚያሳዩትን ባህርይና አካላዊ እንቅስቃሴ ያስጨብጣል። በገርገር ለማየት ከግጥሙ አንዳንድ ስንኝ ወስዶ መተንተኑ አስፈላጊ ነው። እያንዳንዱ ስንኝ የየራሱ ፍች አለውና።

“Haagaloo qabatee” - የሚለውን ስንኝ፣ ብንመለከት፣ Haagaloo - ቃጭል መሰል ድምፅ የሚሰጥ ቁስ ነው።

በቦረና በገጠሩ ክፍል ቁጥቋጦ በበዛበት፣ ልጆች ከቤት ወጥተው ሲጫወቱ ሳያውቁ ርቀው እንዳይሄዱና እንዳይጠፉ ዳካቸውን ለመያዝ /ለመከተል/ አንገታቸው ላይ “ሀገሎ” ይታሰርላቸዋል። ወዲያና ወዲህ ሮጠው ሲጫወቱ ድምፁ ያሉበትን የሚጠቁም ስለሆነ ስለመኖራቸውና ችግር ያልደረሰባቸው መሆኑን የሚከታተሉበት ቁስና ዘዴ ነው።

“Simpfirree gaadatee” የሚለውም ስንኝ የራሱ መልዕክት አለው።

ልጁ አድጎ በሀገሎ ድምፅ ክትትል ከሚደረግለት ጥበቃ ደረጃ ሲያልፍ፣ በአካባቢው ያሉትን እንስሳት ይከተላል። የመጀመሪያዋ ወፍ ትሆናለች። ወፏን ቀርቦ ለመያዝ በክር ወይም በልጥ ወንጭፍ አዘጋጅቶ መትቶ ለመጣል የሚያደርገውን ጥረት ማሳያ ነው።

“Caara yaabbii tika eega”

በዚህኛው ስንኝ ልጁ ለቤተሰብ አገልግሎት መስጠት መጀመሩን ይገልጻል። እየተጫወተ ጥጆች ይጠብቃል። የሚል መልዕክት አለው። ልጅ ሥራው መጫወት ነው ምን ጥቅም አለው? እንዳይባል እየተጫወተም ቁምነገር ይሠራል የሚል አባባል በውስጡ አገልጿል።

“Diidaa Baaraa qotee”

ልጁ ውጭ ሲውል፣ ይጫወታል፣ በዚያውም ጥጆች ይጠብቃል። በዚህን ጊዜ መመገብ አለበት። ምግብ ፍለጋ ወደቤቱ አይመለስም፣ በሚውልበት ቦታ ያለውን

በተፈጥሮ የተዘጋጀ ፍራፍሬ፣ ሥራ-ሥር፣ ቅጠላ ቅጠል ይመገባል። በዚህኛው ግጥም ውስጥ ያለውም “Diidaa Baaraa qotee” የሚለው ስንኝ ልጆች በአካባቢው ከመሬት ተቆፍሮ የሚበላውን “በራ” የተባለ ውሃ አዘል ሥራ-ሥር ተመግበው እንደሚውሉ ለማመልከት ነው። እንዲሁም ልጆች ለሆዳቸው የማያስቸግሩ በአካባቢው የተገኘውን በልተው፣ ሲጫወቱና የአቅማቸውን አገልግሎት ሲሰጡ እንደሚውሉ ያመለክታል።

Diidaa fardoo raaree	ከፈረስ ኋላ ሆኖ እየነዳ
Abboo badhaafatee	አባቱን አስደሰተ
Diidaa Caamee gootee	ከዋለበት ለቤት የሚሆን ይዞ እየገባ
Hayyoo badhaafatee	እናቱን አስደሰተ

እነዚህ ደግሞ ልጅ የሌላ አካል ድጋፍ ከመጠበቅ፣ ጫወታ ብቻ ከመከታተል ደረጃ አልፎ አገልግሎት በመስጠት ቤተሰቦቹን ከልፋት ማሳረፉን የሚያመለክቱ ስንኞች ናቸው። አባቱ በየቀኑ የሚከውነውን ለግጥም የተሠማሩ ከብቶችና የጋማ ከብቶች ሰብስቦ ወደ ቤት መመለስ፣ እንዲሁም ውጭ ውሎ ሲመለስ ለቤት ውስጥ አገልግሎት የሚውል እንደ ማገድና ሌሎች ቁሳቁሶችን ይዞ በመግባት እናቱን ማገልገሉንና ማሳረፉን ያትታሉ።

ከዚህ ኢያንገሎ ዜማ ግጥም የምንገነዘበው፣ ልጅ ርቆ እንዳይሄድ፣ ጉዳት እንዳይደርስበት እንዴት እንደሚጠበቅ፣ ቤተሰብ ለልጅ የሚያሳየውን ፍቅር፣ እንዲሁም ልጅ ለቤተሰቡ ማድረግ የሚገባውን ድጋፍ ነው። በጉቢሣ በዓል ወጣት፣ ልጅ፣ አዛውንት የሚሳተፍበትና ዜማውም የማይቀር በመሆኑ ወጣቱ ከዜማው የልጅ መብትና ግዴታ ምን እንደሆነ ይማርበታል። ባህሉም ከትውልድ ትውልድ የሚተላለፈው በዚህ መንገድ ነው።

5.2.2. Bultumoo bulee (ቡልቱም ቡሌ)

ይህ ዜማ በሁለተኛ ደረጃ የሚቀርብ በአባትየው የሚዜምና ቶርቦን ጅላዎቹ በተቀባይነት የሚሳተፉበት ነው።

Bultumoo Bulee yoo hoo	ቡልቱም ቡሌ ዮ ሆ
Bulegaa marabbaa yoo hoo	አድሬያለሁ ተመስገን
Bultumoo hee, waaq naabulchi	አምላክ ቡልትምን አሳድግልኝ
Karra naa bani yaa abbee	ልጄ በር ክፈትልኝ
Warri dhaarritoo yoo hoo	እነ ዳራቶ!
Dharraa kee hin baane yaa abbaa koo	ጌታዬ ናፍቆትህ አልወጣልኝም

Bultumoo waaq naabulchi
 Karra naa bani yaabbee
 Kateeba Areeroo, Reerii yaammatee abbaa koo
 Akka galaana dhiibuu dachaa abbaa koo
 Akka goobanaa dhiibamaa dhufe abbaa koo
 Akka dhaddacha guddaa daraaree abbaa koo

አምላክ ቡልቱምን አሳድግልኝ
 ልጄ ሆይ በር ክፈትልኝ
 የአሬሮ ልጅ ጎሳውን ጠራ
 እንደ ሸለቆ ጎርፍ ድርብ
 እንደ ጠዋት ከከብ እየገፋ መጣ
 እንደ ትልቁ “ዳደቻ” አበበ

በዚህ ግጥም የመጀመሪያዎቹ ስድስት ስንኞች ውስጥ የሰፈረው ፍሬ ጉዳይ ልጄ ተወልዶ ለዚህ በዓል መብቃቱን አምላክን ማመስገን፣ ለወደፊትም አድጎ እንዲያገለግለው ከበር ቆሞ እንዲጠብቀው አምላኩን የሚማፀንበትና ለልጄ ያለው ፍቅር የጠና መሆኑን የገለፀባቸው ናቸው። በመጨረሻ ላይ የመጡት አራት ስንኞች ደግሞ የልጄን ትልቅነት፣ ታላቅነትን ወደፊትም አድጎ የሚያብብ መሆኑ በንፅፅር የቀረበበት ነው። በተጨማሪም ልጄ የተወለደበትን ጊዜና ሁኔታም ለማመልከትም የሚያገለግሉ ናቸው።

ይህ ዜማ አባትየውና ቶርቦን ጅላዎቹ ከሚያከናውኑት እንቅስቃሴ ጋር የተጣመረ ነው። ኢያንገሎና ቡልቱም ቡሌ ቀደም ሲል እንደተገለፀው “ቆቲ” ቆርጠው ሲመለሱ በገዛ ላይ የሚዘሙ ግጥሞች ናቸው። በተለይ ቡልቱም ቡሌ ወደ በዓሉ መከወኛ ቀዬ ሲቃረቡ የሚዘሙ በመሆኑ በቃል ግጥሙ ውስጥ “karra naa bani yaabbee” የሚለው ስንኝ፣ ገልግው በር ላይ ተደርሶ የሚባልና ወዲያው በር ተከፍቶ ወደ ገልግው የሚገባበት ነው። በሩ የሚከፈተው በሀሳብ እንጂ በፊትም ክፍት ነው። ገብተው አይቆሙም፣ አይቀመጡም። ይዘውት ያመጡትን “ቆቲ” በተዘጋጀለት ቦታ ተክለው፣ ለስም ስያሜ የተዘጋጀው ቦታ ላይ ይቀመጣሉ። ስም ከወጣ በኋላ ቦታ ቀይረው “ሆ ሃሩሶ” የሚል መግቢያ መሰል አጭር ዜማ በአባትየው መሪነት ያሰማሉ።

ይህ አጭር ዜማ ዐሎታዊ ይዘት አለው። ወንድ ልጅ ስጠኝ ባርክልኝ የሚል መልዕክት በውስጡ አዝሏል። አቀራረቡ፦

1. Hoo harusoo
 Maalimallayyaa
 Abbeeraa uumaa
 Ilma naa uumi abbaa
2. Hoo haruusoo
 Maalimalayyaa

ሆ! ሃሩሶ
 ምን ይበጃል (ምን ይሻላል)
 የፈጣሪ ልጅ
 ልጅ ፍጠርልኝ (ልጅ ስጠኝ)
 ሆ! ሃሩሶ
 ምን ይበጃል (ምን ይሻላል)

Abbeeraa uumaa	የፈጣሪ ልጅ
Ilma naa uumi abbaa	ልጅ ፍጠርልኝ (ልጅ ስጠኝ)
3. Hoo haruusoo	ሆ! ሃሩሶ
Maali malayyaa	ምን ይበጃል (ምን ይሻላል)
Abbeeraa uumaa	የፈጣሪ ልጅ
Ilma naa uumi abbaa	ልጅ ፍጠርልኝ (ልጅ ስጠኝ)

በቁጥር የተጠቀሱት አባትየው ሲል፣ ቶርቦን ጅላዎቹና በገልጫው ውስጥ ያሉት ተከትለው ያሉትን ስንኞች በማዘም ይቀበሉታል። ሦስት ጊዜ አከታትለው ብለው ያበቃሉ። ሆ! ሃሩሶ የሚለው ቃል ትክክለኛ ትርጉሙ በውል ባይታወቅም በልጅ ስም ስያሜ ጊዜ ይቀርባል። አባትየው ቃሉን ሦስት ጊዜ በዜማ ሲጠራው፣ ቶርቦን ጅላዎቹና በገልጫው ውስጥ የተገኙ የበዓሉ ታዳሚዎች እየተቀበሉ ያስተጋባሉ። አባትየው አሁንም ተመልሶ ከላይ የተጠቀሱትን ሦስት ስንኞች ይላል።

እነዚህም ስንኞች፣ ልጅ እሻለሁ ፍጠርልኝ አንተ /አባቴ/ የሚል ምልጃ አዘል መልዕክት የያዙ ናቸው። በውስጣቸው ሰፊ ያለ ፍች ይዘዋል። ስሜ የሚጠራበት፣ ዘር፣ ታሪክና ባህል የሚተላለፍበት ልጅ ስጠኝ ብቻዬን አታስቀረኝ ማለት ነው። ይህን የአባትየውን ፀሎት መሰል ዜማ ተቀባዮቹ አከታትለው ሦስት ሦስት ጊዜ በመድገም ተራ በተራ ተቀባብለው ከተዳረሰ በኋላ፣ ቀደም ሲል ካዘመኑት “ኢያንገሉ” ሆ ሀሩሶ የሚለውን አጭር ዜማ ጀምረው፣ “ቡልቴሞ ቡሌን” አስከትለው ወደ ሦስተኛ ዜማ ይሸጋገራሉ።

5.2.3. Sagadee Mallayyoo (ሰገዴ መለዮ)

Sagadee Sageeto qaba	ሰገዴ ‘ሰጌቶ’ አለው
Ka duraa Arboora qaba	ታላቅ (ጀግና) “አርቦራ” አለው
Arboora Bulee Dhaddachaa	የቡሌ ዳደቻ “አርቦራ”
Hawwaxuu Dhaddacha Yaayaa	የደደቻ ያያው ሀወጡ
Konnituu Waasolee Booraa	የዋሶሌው ቦራው ኮንቱ
Konnituu Waasolee Booraa	

ይህ ግጥም ሙሉው ሲቀርብ፣ የሰው ልጅ ተወልዶ፣ አድን እስኪሞት ድረስ የሚያሳልፋቸውን የህይወት ውጣውረድ የሚያሳይ ዓይነት ሲሆን፣ ከህፃናት ጋር የተያያዘ ጉዳይ በመጀመሪያው ስንኞች አካባቢ ጎልቶ ይታያል።

“Sagadee Sageeto qaba” ሰገዴ ጦር አለው። /አነስ ያለ ጦር/ የሚለው ስንኝ፣ ልጁ አድጎ ከጥንጆች ጋር ከመንደሩ ወጣ ብሎ ሲያግድ አነስ ያለ ከእርሱ አቅም የሚመጣጠን ጦር ይዞ ይወጣል። ትናንሽ እንደፍልፈል ያሉ አውሬዎች ይገድልበታል። አጋጥሞት ገድሎ ከገባ አባት ስጦታ ሰጥቶ ያበረታታል። (ጃተኒ ዲዳ፣ ቃለመጠይቅ ሚያዝያ 22 ቀን 1999)

Ka duraa Arboora qaba” የመጀመሪያ አርቦራ አለው፣ ይህ ማለት፣ አብ ጃተኒ እንዳሉት ልጁ አድጎ ለጀግንነት ይበቃል። ለጀግንነቱ ምልክት አርቦራ ክንዱ ላይ ያደርጋል ነው። አርቦራ ከዝሆን ጥርስ የሚዘጋጅ ከክንድ በላይ የሚጠለቅ ሲሆን፣ ማንም ተራ ሰው አያደርገውም። ጠላት ወይም ትላልቅ አውሬ የገደለ ጀግና እንጂ። ስለዚህ ለህፃኑ መዘመድ አድገህ ለቁምነገር ትበቃለህ የሚል ምኞት ለመግለፅ ነው። ከዚህ ጋር በአርቦራ የተሰየመ ስም ያለውን አርቦራ ቡሌ ዳደቻ (አባገዳ) ያነሳል። ይህ አባገዳ ዝነኛና ትልቅ ታሪክ የሠራ ሰው መሆኑንም በማስታወስ ልጁን ለትልቅ ባለታሪክነት ትበቃለህ ለማለት በስም ስያሜ በዓሉ ላይ ያቀርቡታል።

5.2.4. Ashanee Dooyyoo (አሸኔ ዶዮ)

አሸኔ ዶዮ የሰው ስም ነው። በቦረና ለመጀመሪያ ጊዜ ጫት በመቃም ልምዱን ያስፋፋ ሰው ነው ተብሎ ይታወቃል። ይህንኑ ለማስታወስ በስሙ ይዘምበታል። ይህ ዜማ የጫት ማሞገሻ ነው። በቦረና አሮሞ ጫት በአሁኑ ጊዜ በከተማ እንደምንመለከተው ለጊዜ ማሳለፊያ ተብሎ የሚቃም ወይም የሱስ ማስታገሻ ሆኖ የሚቀርብ አይደለም። ጫት በትላልቅ በዓላት ላይ የሚቀርብ፣ አዛውንቶች በአካባቢያቸው ማህበራዊ፣ ኢኮኖሚያዊና ፖለቲካዊ (አስተዳደራዊ) ጉዳዮች ላይ ሲወያዩ የሚቀርብ የመስተንግዶ፣ የመነጋገሪያ አንዱ ቁስ ነው። (ጃተኒ ዲዳ፣ ቃለ መጠይቅ፣ ሚያዝያ 22 ቀን 1999)

Ashanee Dooyyoo lattuu haasaa tolte
 Baallisee yoo ha yoo haa,
 Har'a ardaan nagayaa ayyana baballisa
 Sagadaa sagadi kiyya araada
 Ta lagaa Guula baate tiksituun guurte

አሸኔ ዶዮ ለጫወታ የተመቸች
 ለምለም
 ቅጠሏ፣ አቤት! አቤት!
 ዛሬ አካባቢው ሰላም ነው በዓላችን
 ይሳካል።
 ፀሎቴ ለአምሮት ነው
 ከጉለ ወንዝ የበቀለችን ለምለም እረኛ
 የቆረጣት

Ta qilxaa gooda baate goduun yaamte

ከቅልጣር ጎዳ አካባቢ የበቀለችን

ለምለም ሁሉም ፈለገው

Araadee hammaadhe lattuu uuba'ii nyaadhe

ሱስ ይዘኝ ሳልመርጥ ቃምኩ

Ubbayiin aadaa lattuu balchaan oolaa

የለምለም አያያዝ ባህሉ በቅጠል ሸፍኖ ነው

Daroleen baatee, lattuu namni dare hin cabsu

በዳሮሌ አካባቢ የበቀለን ለምለም

የታረዘ ሰው አይቆርጠውም

Mana gubbisaan baate lattuu goduu gabbistee

የጉቢሣ በዓል የተከበረበት፣ ለምለም በዓሉን አገዘፈው

Arbooleen baatee lattuu miilli arrayyaa

በአርቦሌ፣ አዲስ ለምለም ወጣች (በቀለች)

ግጥሙ ጫት ለጫወታ የሚመረጥ፣ ሰላም መኖሩን፣ መግባባትን፣ አብሮ መኖርን የሚያበስር፣ ያገኘው ሰው ሁሉ የማይቆርጠውና የተከበረ መሆኑን ያወሳል። ከስም ስያሜ ጋር በተያያዘ ሁኔታ፣ mana gubbisaan baate lattuu gooduu gabbistee የሚለው ስንኝ የበኩር ልጅ ስም ስያሜ በተካሄደበት ቤት የበዓል ማድመቂያ ማሞቂያ መሆኑን ይገልጻል።

5.2.5. Ilmee Hooyoo (እልሜ ሆዮ)

በዚህኛው ዜማ ለልጁ የተሰየመው ስም፣ የተሰየመበት ዘመን እየተጠቀሰ ይሞገሳል። ዘመን ሲባል በአማርኛ የክርስትና /ኦርቶዶክስ/ እምነት ዘመን የሐንስ ዘመን ማቲዮስ እንደሚባለው አይነት በቦረና ኦሮሞዎች ዘንድም በየስምንት ዓመቱ የሚቀያየሩ ዘመናት አሉ። የአንድ ጉቢሣ በዓል አክባሪ ወይም ተሰያሚም በዓሉን ያከበረበት ዘመን በዚህ ዜማ ውስጥ እየተጠቀሰ ይዘምለታል። እነዚህ ዘመናት “Daraaraa”/ደራራ/፣ “Libaasa”/ሊባሰ/፣ “Fullaasa”/ፉላሰ/፣ “Mardiida”/መርዲደ/ የተባሉ ናቸው። ለምሳሌ አሁን ያለው የቦረና አባገዳ የሊባሰን ጅልዴሣ የገዳ ዘመን /ዶሥልጣን ዘመን/ “Daraaraa” /ደራራ/ የተባለው ነው። እነዚህን ሁኔታዎች ከግጥሙ መመልከት ይቻላል። ግጥሙ የሚቀርበውና የሚታወቀው በ “Sabbaqa” ዘመን ነው። (ጃተኒ ዲዳ፣ ቃለ መጠይቅ፣ ሚያዝያ 22 ቀን 1999)

Ilmee hoo yoo, ilmaan sabbaaq duulaa
Sabbaaqii duula qabataa
Mucaan abbaa qabataa

እልሜ ሆዮ የሰባቀ ዱላ ልጆች
ሰባቅ ጦር ይይዛል
ልጁ አባቱን ይይዛል

Mucaan maqaa baafata
Maqaa Boruu baafata
Boruu Waaqaa angafaa
Boruu abbaa angafaa
Boruu eenyu wallaala

ልጅ ስም ይሰየማል
ቦሩ የተሰኘ ስም ይሰየማል
ንጋት ለብርሃን ታላቅ ነው ለሌሎች ለአምላክ ታላቅ ነው/
ቦሩ የተባለ ልጅ ለአባት ታላቅ ነው
ቦሩን ማን ያጣዋል /ሁሉም ያውቀዋል/

ከዚህ ዜማ ግጥምም ብዙ ቁምነገር መምዘዝ ይቻላል።

Mucaan abbaa qabataa
Mucaan maqaa baafata

የተባሉትን ስንኞች ብንመለከት በጽሑፉ ላይ ግልፅ ሆኖ የሚታይ ነገር የለም። ግን የስም ስያሜው ሲሰጥ በድርጊት የሚገለፀውን ደምረን ስንመለከት ሰፊ ትርጉም እናገኛለን። እነዚህ ሁለት ስንኞች በጥሬ ትርጉማቸው ልጅ አባቱን ይይዛል፣ ስም ይወጣለታል ነው። በድርጊት ሲገለፅ ግን ስም የሚወጣለት ልጅ ስም ሊሰየምለት በአባቱ ተይዞ ከቶርቦን ጅላዎቹ መሀከል ሲገኝ፣ አባትየው ሁለት እግሩን ከፈት አድርጎ ልጁን መሀል በማስገባት በሁለት እጆቹ የአባቱን ጉልበቶች እንዲይዝ ይደረጋል። እዚህ ላይ ነው ሰፊው ፍች የሚመጣው። ይኸውም ጉልበቱን መያዙ ወደእኔ የሚያስተላልፈውን ታሪክ፣ ባህል፣ አደራ እቀበላለሁ፣ እወርሳለሁ ብሎ ቃል የሚገባበት፣ ብድሩን እመልሳለሁ የሚልበት ሲሆን፣ በሁለት እግሩ መሀል ገብቶ መሰየሙ ደግሞ ከእርሱ ተወለድኩ፣ ከጉያው ወጣሁ በማለት አባትነቱን ለማረጋገጥ ነው። (ሰለሞን ኅዳና፣ ቃለመጠይቅ፣ ሰኔ 21 ቀን 1999)

በሌሎች ስንኞችም እንዲሁ ጠለቅ ያለ ፍች ያላቸው ቃላት ሠፍረው እናገኛለን።

Boruu Waaqaa angafaa
Boruu abbaa angafaa
Boruu eenyu wallaala

አብ ሰለሞን እንደገለፁት የመጀመሪያው ስንኝ ውስጥ ያለው “Boruu” የሰው ስም አይደለም። በቦርሃኖች ንጋት ማለት ነው። በስንኝ ውስጥ ንጋት ከቀን ቀድሞ የሚመጣ ታላቅ (የመጀመሪያ) መሆኑን፣ ሁለተኛው ስንኝ ውስጥ ያለው Boruu ደግሞ የተሰየመው ልጅ ነው። ለአባቱ የመጀመሪያ ልጅ ነው። ንጋትና ልጁን በንፅፅር የሚያቀርብ፣ ታላቅ ቀድሞ የተገኘ መሆኑን የሚያረጋግጥ ነው። በሦስተኛው ስንኝ ይህንኑ ቃል ሲደግም፣ /Boruu eenyu wallaala/ ይህንን ቁምነገር ወይም እውነታ ማን ያጣዋል ግልፅ የሆነ ነገር

ቆረጥ የባህሉ ማስፈጸሚያ በመሆኑ ቆራጮቹና ተሸክመው የሚያንገዙት ሊሾን ይዛሉ፣ የህጋዊነታቸው ማረጋገጫ ነው። ቶርቦን ጅላዎቹም የበዓሉ አስፈጻሚ አካላት መሆናቸው ሊሾ ይይዛሉ።

5.3.2.3. Meedhichaa (ሜዲቻ)

ሜዲቻ በስም ስያሜው ማብቂያ ዕለት ወደ ንጋቱ ላይ ከሚታረደው ከብት ቆዳ ማዘጋጃ የወጣ ቁስ ነው። ሜዲቻ ከበሬው እንብርትና ቁርጭምጭሚት አካባቢ ተልትሎ ወጥቶ፣ የልጁ አባት፣ እናት፣ አያቶቹ፣ ቶርቦን ጅላዎቹና እራሱ ልጁ፣ ሴቶች አንገት ላይ ወንዶች በእጅ ላይ እንዲያጠልቁት የሚደረግ ቆዳ ነው።

ሜዲቻ ለወትሮ ጉዳይ ከሚታረድ ከብት አይዘጋጅም። እንደ ጉቢሣ፣ በገዳ ሥርዓ ውስጥ ከአንድ ደረጃ ወደ ሌላ ደረጃ በሚደረግ የሽግግር ማብሰሪያ በዓል፣ እንዲሁም ገዳ ሥርዓት የየስምንት ዓመት ጉባኤ ላይ ከሚታረዱ ከብቶች ነው። በተለይ ሜዲቻ ገዳላት ጊዜ እጅ ላይ የሚጠለቅና የሚጠራቀም ስለሆነ የሜዲቻው ብዛት የአጥላቂውን ውክብር፣ ሀብት፣ የትላልቅ በዓላት አዘጋጅነት ወይም በትላልቅ በዓል ላይ በክብር ተዳሚነት መገኘት ያመለክታል። (ቦርቦር ቡሌ፣ ቃለመጠይቅ፣ ሚያዝያ 24 ቀን 1999)

ሜዲቻ ግን ለእንግዳ ማስተናገጃ ከታረደ በሬ ተዘጋጅቶ በእጅ ላይ ሊጠለቅ ትላል። እዚህ ላይ ግንዛቤ ሊያገኝ የሚገባው፣ ለእንግዳ ከታረደ ከብት የተዘጋጀ ሜዲቻ ጠልቆ ከተወሰነ ሰዓት ወይም ጊዜ በኋላ ሊጣል ይችላል። በጉቢሣና በሌሎች ትላልቅ ህላዌ በዓላት ላይ ከታረደ በሬ የተዘጋጀው ሜዲቻ ግን እስከ መቼውም አይጣልም፣ ዘወትር ቀን አይደረግም። በበዓላት ጊዜ ባለሜዲቻው አድርጎት “አባጅላ” እንደነበር ይም የክብር ታዳሚ ሆኖ ማላለፉን ያሳይበታል። ክብር ያገኛበታል። (ካሉ ጂሎ፣ ቃለ መጠይቅ፣ ሰኔ 12 ቀን 1999)

5.3.2.4. ሲንቄ (Siinqee)

ሲንቄ ቀጭን በሴቶች የሚያዝ የወጣ በትር ነው። በአሮሞ ሴት ልጅ ተዳረችበት ዕለት ጀምሮ በባህላዊ በዓላት፣ በሽምግልና ቦታ፣ መብታቸውን ለማስከበር ወደ ሀገር ሽማግሌዎች፣ አባገዳዎች ጋ ሲሄዱ ይይዙታል። ሲንቄ የያዘች ሴት ክብር ላት። አትሰድብም፣ አትመታም። በጉቢሣ በዓል ላይ የልጁ እናት፣ ሴት አያቶቹና በዓሉ ይ የተገኙት ሴት እንግዶችም ይዘዋል። ክብር በዓል ላይ ያሉ መሆናቸውን ረጋግጧል።

5.3.2.5. ሰቃ (Saqqaa)

ሰቃ ከቆዳና ከተለያዩ ሲጋጩ ድምፅ ከሚሰጡ ቁሳቁሶች ለሴት የሚዘጋጅና በእጅ ላይ የሚጠለቅ የወግ ቁስ ነው። ይህ ሰቃ የሚዘጋጀው፣ ለበኩር ልጅ ስም ስያሜ በዓል ሲሆን፣ የበዓሉ የመጀመሪያ ዕለት (muka muraa) እናትየው ከሌላና ጎርፎ ለብላ ትንሽ ቁርብት ይዛ ከበረት አዛባ ለመጥረግ ስትገባ የሚዘጋጅላትና የሚሰጣት የበኩር ልጅ እናትነት፣ የጉቢሣ በዓል አዘጋጅነቷንና አዘጋጅታ ማለፏን የምታረጋግጥበት የወግ ቁስ ነው። ይህንን ለማመልከት ሌሎች ሴቶችም ይህን ሰቃ እጃቸው ላይ አጥልቀው በበዓሉ ላይ ተገኝተዋል።

5.3.3. መሰየሚያ ገልማውና በውስጡ የሚካተቱ

ገልማ የበዓል መከወኛ ዳስ ነው። ገልማን ልዩ የሚያደርገው ለበዓል ስለሚዘጋጅ የሚሠራበት ደንብ አፈፃፀምና ለሥራው የሚያስፈልጉ ባህላዊ ክዋኔዎችና ቁሳቁሶች ናቸው።

5.3.3.1. Galma Jila Gubbisaa (መሰየሚያ ገልማ)

የበኩር ልጅ ስም ስያሜ ገልማም፣ የበዓሉ አንዱ መለዩ ነው። ገልማ ሳይሠሩ የበኩር ልጅ ስም ስያሜ አይከወንም። ገልማውን ልዩ የሚያደርገው፣ ቅርፁ፣ ስፋቱ ወይም የሚሠራበት ቁሳቁስ አይደለም። በህዝቡ የሚሰጠው ቦታ እንጂ፣ ከስሙ ብንነሳ ለጉቢሣ የሚሠራው ዳስ “ገልማ” ይባላል። ገልማ በአሮሞ ከፍተኛ ቦታ የሚሰጠው በዓል የሚከበርበት አዲስ ዳስ መሰል ቤት ነው። የወገናዎች መገናኛ፣ ቁምነገር መነጋገሪያና ማስፈፀሚያ ቦታ ነው። ገልማ መባሉ ለክብሩ እንጂ በቅርፁ እምብዛም ከሌላው የአካባቢው ቤት ተለይቶ አይደለም። በአጠቃላይ ገልማውን ልዩ የሚያደርጉት ተሠርቶ እስካበቃበት ጊዜ ድረስ የሚከወኑ ድርጊቶችና የማስፈፀሚያ ደንቦች ናቸው።

ይህን ገልማ የሚሠሩ ሰዎች፣ በተለይ ግንባታውን የሚያስጀምሩ እነ ማን እንደሆኑ፣ እንዴት እንደሚጀመር የሚወስኑ ሥነሥርዓቶች በገዳው ሥርዓት ተደንግገው የተቀመጡ ናቸው። ከእንጨቱ ቆረጣ ጀምሮ ተሠርቶ እስከተጠናቀቀበት ጊዜ ድረስ ደረጃ በደረጃ የሚከወኑ ድርጊቶች አሉ።

የ“መ-ከመ-ራ” ዕለት (የመጀመሪያው ቀን) ለገልማው ሥራ አስፈላጊ የሆኑ ነገሮችና ሰዎች መዘጋጀታቸው (ሃዩና ቶርቦን ጂላዎቹ)። እነዚህ የተመረጡ ሀዩዎች ወዴሣ ለበቁረጥ ሲሄዱ በእጃቸው “ሆሮሮ” (የአባ ገዳ በትር) መያዛቸው ለበዓሉ ገልማ

የሚደረገውን ክብር ያመለክታል። በመጨረሻ ቀን ተቆርጦ በገልጫው የተለያዩ ቦታ ላይ ለሚተከለው ቆቲ የሚሰጠውም ክብር ገልጫ በበዓሉ ውስጥ የያዘውን ቦታ ያሳያል። በረናዎች በባህላዊ አኗኗራቸውና በአካባቢያቸው አየር ሁኔታ ሰብብ ከቦታ ቦታ ሲዘዋወሩ የመኖሪያ ቤታቸውን አፍርሰው እንጨቱን በግመል ጭነው ወደ አዲሱ የሠፈራ መንደራቸው ይወስዱታል። ለጉቢሣ በዓል የተሠራውን “ገልጫ” ግን አያፈርሱም። ባለበት ትተውት ይሄዳሉ። ይህም ገልጫ ምን ያህል እንደሚከበር የሚያመለክት ነው። ስም ስያሜው እንደተፈፀመ ያንን አካባቢ ለቀው እንዲሄዱ የሚያስገድድ እንደ ውሃና ሣር ፍለጋ ገዞ ቢኖር፣ በገልጫ ውስጥና በአካባቢው የተተከለው ቆቲ ቅጠል ጠውልን እስኪረገፍ ለቀው አይሔዱም። (ጃተኒ ዲዳ፣ ቃለመጠይቅ፣ ሚያዝያ 24 ቀን 1999 ቦርቦር ቡሌ፣ ቃለ መጠይቅ፣ ሚያዝያ 24 ቀን 1999)።

5.3.3.2. Waddeessaa (ወዴሣ)

ወዴሣ የእንጨት አይነት ነው። በቦረና አሮሞች ዘንድ ወዴሣ ከሰው ልጅ ቀጥሎ የተፈጠረ ታላቅ እንጨት ነው ተብሎ ስለሚታመንበት ለበኩር ልጅ ስም ስያሜ በዓል ክብር የመጀመሪያ ክንዋኔ የሚጀመርበት ሆኗል።

አንድ በኩር ልጁን በጉቢሣ በዓል የሚያሰይም አባት አስቆርጦ ያቀረበውን ወዴሣ እንጨት ለበዓሉ ወቅት ብቻ ሥርዓቱን ለመሙላት የሚጠቀምበት አይደለም። የወዴሣው እንጨት በበዓሉ ማጠናቀቂያ ሦስተኛው ቀን ማታ ላይ አባትየውና ልጁ ፀጉራቸውን ተላጭተው ወደ ገልጫው ለስም ስያሜ ሲገቡ አብሮ ገብቷል። ስም ተሰይሞ፣ "ሆ ሆሩሶ" ከተባለ በኋላ የልጁ አባት የለበሰውን ነጠላ መሰል ልብስ ገልበቱ ላይ ዘርግቶ በስለት የወዴሣውን ጫፍ እንደ መላጩት ፋቅ ፋቅ አድርጎ የሚረገፈውን ፍቅፋቂ በገልጫው ወደ ጓዳ ያለ ቦታ ላይ ረጭቶታል። ይህን ድርጊት ሰው ልብ አድርጎ በማይከታተለው ጊዜ ነው የከወነው። ወዴሣው የልጁ ተምሳሌት ተደርጎ ይወሰዳል። ጫፉን የሚፈቀፍቀው እንደተሰየመው ልጅ ፀጉር መላጩት ከነበረበት ደረጃ መሸጋገሩን ለማመልከት ነው። ልጁ በህይወት እስካለ ድረስ ከቤት አይለይም። መኖሪያ አካባቢ ሲቀይሩም ይዘውት ይሔዳሉ። (ገልገሎ ዶዶ፣ ቃለመጠይቅ፣ ሰኔ 14-16 ቀን 1999)

5.3.3.3. Qotii (ቆቲ)

ቆቲ የእንጨት ዓይነት ነው። መደበኛ ስሙ mi'eessaa (ምኤሣ) ነው። ቦርናዎች የበዓል እንጨት ይሉታል። በጉቢሣ በዓል ማክበሪያ ገልጫ ደጃፍ፣ በረትና ገልጫ ውስጥ ይሰካካል። ቆቲ የሚቆርጡት ቶርቦን ጂላዎች ሲሆኑ፣ ሲቆርጡ እንዳገኙት ሳይሆን

አንዱን አልፈው ሁለተኛውን በሥሩ ደራራ አፍሰው፣ ማክበራቸውን ከገለፁ በኋላ ነው። ቆቲ እራሱን ብቻ ሳይሆን የበዓሉን ገልጫም ያስከብራል። ቆቲ ተቆርጦ የሚቀርበው ከነቅጠሉ ሲሆን፣ በገልጫ ውስጥ የተተከለው ቆቲ ቅጠሉ ደርቆ እስኪረገፍ የጉቢሣ ባለጉዳዮች ገልጫውን ለቀው አይሄዱም። ለምለምነት፣ የልጅ ለጋነት የተፈጥሮ ሀብት ክቡርነት የሚገለፅበት ነው።

5.3.3.4. Handaraaka (ሀንደራክ)

ሀንደራክም የእንጨት ዓይነት ነው። የሙከሙራ ዕለት መጀመሪያ የሚቆረጠው ሀንደራክ ነው። የሚቆርጡትም ሴቶች ናቸው። እነዚህ ሴቶች በሚሰየመው በኩር ልጅ እናት ይመራሉ። ዱር ሄደው ሀንደራክውን ቆርጠው ከበረቱ ደጃፍ ያስቀምጡታል። በሁለተኛው ዕለት የገልጫው ሥራ ሲጀመር እንደ መሠረት የተቀመጠው ይህ ሀንደራክ ነው። መሠረቱን በገልጫው Boroo (ቦሮ) የተባለ አቅጣጫ ላይ ያኖሩት የልጅ አያት (የአባት እናት) እና የልጁ እናት ናቸው። ይህም ክዋኔ፣ የሚሠራው ገልጫ የበዓል፣ የተከበረ፣ መሠረት ያለውና ከቤተሰብ ወደ ልጅ የሚተላለፍ ወግ መሆኑ የሚገለፅበት ነው።

5.3.4. ሌሎች

በዚህ ንዑስ ርዕስ ሥር የተገለፁት የቁሳዊ ባህል አካል ሆነው በይዘታቸው የተለያዩ ናቸው።

5.3.4.1. Gumaata (ጉማተ)

ጉማተ የወለደች ሴት፣ የገዳ ሥርዓት ያከበረ ሰው፣ የግርዛት በዓል ያከበረ ልጅ መጠየቂያ ቁስ ነው። በአብዛኛው ጊዜ ጉማተ ለምግብ ነክ መጠየቂያዎች የሚሰጥ ስም ነው። አንዳንድ ጊዜ ልብስ፣ ሌሎች የስጦታ ዕቃዎችና ገንዘብም ጉማተ ተብለው ይጠራሉ።

በጉማተ መልክ ሕይወት ያላቸው እንደ በግ፣ ፍየል፣ ኩብት፣ ግመል የመሳሰሉት በስጦታነት ለጉቢሣ ሲሰጡ ሀንዱራ (Handhuuraa) የሚል ስያሜ ይኖራቸዋል። ሀንዱራ ብዙ ጊዜ በዘመድ፣ በቅርብ የቤተሰብ አባላት ታስቦበት ልጁንና አባትየውን ለመርዳት የሚሰጥ ነው።

አባጅላው የሚያርደው ከብት ከሌለው፣ ከሀንዳራው ከብት ታርዶ ጉዳዩ ይከወንበታል። የአባጅላው ቤት ዝግጅት የተሟላ ከሆነ ደግሞ ተነድተው የመጡት የሀንዳራ ከብቶች ከበረቱ ካሉት ላይ ተጨምረው ንብረቱን ያበራክቱለታል።

በአጠቃላይ ይህ የ“ጉማተ” ወይም የ“ሀንዳራ” ሂደት የቦረና ኦሮሞን የመረዳዳትና የምጣኔ ሐብት አገነባብ ባህላዊ ዘዴን ያሳያል።

የሀንዳራ ከብቶች በሙሉ በልጁ ስም የሚመጡ ናቸው። በመጨረሻ የበዓሉ ቀን የልጁ የተላጩ ፀጉሩና የወደቀ ዕትብቱ በወተት ተቀላቅሎ አባትየው በሰጠው ከብቶች ጀርባ ላይ እያፈሰሱ እንዲነዳቸው የሚደረጉትም የሀንዳራ ከብቶች ይባላሉ። እነዚህ የሀንዳራ ከብቶች በሙሉ የልጁ የግል ንብረት ናቸው። የቦረና ኦሮሞ ልጁን ባለንብረት ማድረግ የሚጀምርበት አንዱ አጋጣሚ በዚህ የስም ስያሜ በዓል ሰብብ የሚሰጠው ጉመተ መሆኑን ካለው ክዋኔ ሂደት መገንዘብ ይቻላል።

5.3.4.2. Kochee (ኮቼ)

ኮቼ ባህላዊ የምግብ አይነት ነው። በአብዛኛው ኦሮሞ ዘንድ ኮቼ ከሥጋ የሚዘጋጅ የምግብ ማባያ ሆኖ ይታወቃል። በቦረና ኦሮሞዎች ግን ኮቼ ከገብስና ቅቤ የሚዘጋጅና ለጉቢሣ በዓል ለኮቼ ወጣቶች የሚቀርብ ባህላዊ ምግብ ነው። አዘገጃጀቱ ገብስ ተንጣጥቶ በሽርክቱ ከተፈጨ በኋላ የተነጠረ ቅቤ በደንብ ተጨምሮበት ታሽቶ ዲቤ በተሰኘ ባህላዊ ዕቃ ተከትቶ ለወጣቶች ይቀርባል። ምግቡ አካል ይገነባል ተብሎም ይታመናል። ለዚህም ነው ለወጣቶቹ ተለይቶ የሚዘጋጀው (ወ/ሮ ከሹ አባሩፋ /የተሰየመው ልጅ እናት/ ቃለመጠይቅ፣ ሰኔ 14 ቀን 1999)

5.3.4.3. Gaadii ጋዲ

ጋዲ ከበሬ ቆዳ የሚዘጋጅ፣ ላም ስትታለብ እግሯ የሚታሰርበት ነው። የሚዘጋጀው ለበዓል ከታደረ በሬ ቆዳ ብቻ ነው። በዚህ በጉቢሣ በዓልም በበዓሉ ላይ ተጠርተው “ጉማተ” (Gumaata) ስጦታ ለሰጡ ሰዎች፣ የተቀረው የበሬው ቆዳ በቀጫጭኑ ተቀዳዶ በቦረና ውስጥ ባላቸው የንፁሣን ክፍሎች ታላቅነት ቅደም ተከተል እንዲደርሳቸው ተደረገ። ይህ በቀጫጭኑ ተሰነጣጥቆ የሚከፋፈለው ቆዳ፣ ጋዲ (Gaadii) ይባላል። ላም ሲታለብ እግር የሚታሰርበት ነው።

ይህ ጋዲ የመከፋፈሉ ሥርዓት የራሱ የሆነ ትርጉም አለው። ይኸውም ህዝቡ በጋራ የሚከውኑዋቸውን ለማመልከት፣ ጉዳይህ ጉዳዬ፣ ችግሩንም ደስታውንም ተጋርተን

እንወጠዋለን ለማለት፣ ለመተሳሰራቸው ተምሳሌት መሆኑን ለማሳየት የሚያደርጉት ነው። (ገልገሎ ዶ.የ፣ ቃለመጠይቅ፣ ሰኔ 16 ቀን 1999)

5.4. መንፈሳዊ ይዘት ያላቸው

በዚህ ንዑስ ክፍል ሥር የተጠቃለሉት ለስም ስያሜው በዓል መሳካት ምርቃት የተሰጡባቸውና መልካምነቱ የተለካባቸው ቁሶች ናቸው።

5.4.1. Bunaqalaa (ቡነ ቀላ)

ቡነ ቀላ በአሮሞ ባህል በትላልቅ በዓላት፣ እንደሠርግ፣ ሃይማኖታዊ ክብረ በዓላት እንደ እሬቻ፣ በገዳ ሥርዓት ውስጥ በሚከበሩ ከደረጃ ወደ ደረጃ የሚደረጉ የሽግግር ማብሰሪያ በዓላት፣ በጉቢሣ ሆነ በሞጋሣ ሥነሥርዓት ላይ፣ ከየትኛውም የበዓላት ማክበሪያ ሥነሥርዓቶች ቀድሞ የሚከወን ነው።

ቡነቀላ፣ ቀጥተኛ አማርኛ ትርጉሙ የቡና እርድ ማለት ነው። ቡና አይታረድም፣ ግን የዕርድ ተምሳሌት ነው። የሚሰጠው ክብርና ቦታም በሬ አርዶ ከማቅረብ አይተናነስም። (አለማየሁ ኃይሌ፣ ቃለመጠይቅ፣ ሚያዝያ 6 ቀን 1999)

ቡነቀላ የሚዘጋጀው፣ ድፍን እሸት ቡና (የቀላው) ተለቅሞ፣ ጫፍ ጫፉ እየተቆረጠ (ይህን የመቁረጡን ሂደት ነው ማረድ የሚለው ተግባር የሰጡት) ለዚህ በተዘጋጀ ሸክላ (ማሰሮ) የተነጠረ ቅቤ ተጨምሮ እሳት ላይ ይጣዳል። ቅቤው እንደውሃ እየተንተከተከ ውስጡ ባለው ቡና እየተመጠጠ በመጨረሻ መንጣጣትና መብሰል ይጀምራል። እዚህ ደረጃ ሲደርስ በቦርናዎች የጉቢሣ በዓል ላይ እንደታየው የታለበ ወተት ተጨምሮበት በጮጮ ተገልብጦ፣ ተመርቆ ከልጁ ቤተሰቦችና ቶርቦን ጅላዎች ተጀምሮ ሁሉም ተሳታፊ እየተጎነጩ እንዲቃመስ ይደረጋል። ሲጎነጭ ቡናው አብሮ የደረሰው እድለኛ ነው ይባላል።

ይህ የቡነቀላ ሥነሥርዓት አቀራረቡ በውስጡ መንፈሳዊ ይዘት አለው። ለጥጋብ ወይም ለሱስ የሚቀርብ ምግብ ወይም መጠጥ አይደለም። ቡነ ቀላ አምላክ መለመኛ፣ መመረቂያ ነው። አንድ በዓል በቤት ውስጥ ሆነ በአደባባይ ቢከበር ክዋኔው የሚጀመረው በምርቃትና በቡነቀላ ነው። የቦርና አሮሞ የቡናን ፍሬ በቦርና ህዝብ ይመስለዋል።

5.4.2. Buna Dhahaa (ቡነ ደሃ)

ቡነደሃ ሁልጊዜ የሚቀርብ ክዋኔ አይደለም። በጉቢሣ፣ በጋብቻና ሰው ሲሞት ነው። አዘገጃጀቱ፣ የቡና ፍሬን ቆጥሮ ረመጥ ውስጥ በመጨመር ሲንጣጣ አውጥተው የታለበ

ይቀምሳለ። አፋቸው ውስጥ አቆይተው ይተፋታል። ተንቦ /ትንባሆ/ የማነቃቃት ባህርይ አለው።

5.4.4. Eebbaa (ምርቃት)

በአሮሞ ባህል ማንኛውም ሥራ፣ በዓል፣ ትንሽ ትልቅ ሳይባል፣ ሲጀመርና ሲጠናቀቅ ምርቃት ይሰጥበታል። ሲመረቅ ደግሞ የሚያገባ ነገር ያስፈልጋል።

በአባሩ፣ የጉቢሣ በዓል ላይ የመጀመሪያው ቡነቀላ በተዘጋጀ ጊዜ ምርቃት ተሰጥቶ ነበር። አሰጣጡ፡-

ቡነቀላ ያዘጋጀች ሴት፣ ቡናውን ይዞ ቀርባ ጭልፋ በመሰለ ዕቃ እየቀዳች እየመለሰች ሀዩ የሆነ፣ የተለያዩ የገዳ የዕድሜ ደረጃዎች ውስጥ ያለፈ ሰው ይመርቃል። ምርቃቱ ረጅም ነው በክፊል የሚከተለውን ይመስላል።

መራቂ	ምርቃት ተቀባዮች	መራቂ አማርኛ ትርጉም	ተቀባይ
Bobba'an nagayaa	Nagahi	የሚሠማራ ሰላም	ይድረሰኝ
Bobbaan nagayaa	Nagahi	ስምራት ሰላም	ይድረሰኝ
Olmaan nagayaa	Nagahi	ውሎ ሰላም	ይድረሰኝ
Galchuun nagayaa	Nagahi	መመለስ ሰላም /አሰሚርቶ ማስገባት/	ይድረሰኝ
Barri nagayaa	Nagahi	ዘመኑ ሰላም	ይድረሰኝ
Bariin nagayaa	Nagahi	ንጋት ሰላም	ይድረሰኝ
Waareen nagayaa	Nagahi	ረፋዳ ሰላም	ይድረሰኝ
Waariin nagayaa	Nagahi	ምሽቱ ሰላም	ይድረሰኝ
Elmaan nagayaa	Nagahi	ከብት ማለብ ሰላም	ይድረሰኝ
Elmituun nagayaa	Nagahi	አላቢዎች ሰላም	ይድረሰኝ
Elmaa gaadii nagayaa	Nagahi	የወተት አካባቢ ሰላም	ይድረሰኝ
Tissa huleen nagayaa	Nagahi	የወተት ማለቢያ ቁላቁሶች ሰላም አጋጁ እረኛና ማጋጃው በትር ሰላም	ይድረሰኝ
Liiban Dirreen nagayaa	Nagahi	ሊበንና ድሬ ሰላም	ይድረሰኝ
Gadaan sadeen nagayaa	Nagahi	ሦስቱ ገዳዎች ሰላም	ይድረሰኝ
Raabaa Kuusii nagayaa	Nagahi	ለራባ ኩሣ ሰላም	ይድረሰኝ
Gosa Booranaa Sabboo	Nagahi	ለቦረና ንሣዎች	ይድረሰኝ
Gonaa nagayaa		ለሰቦና ንና ሰላም	

እያለ ይቀጥላል።

Waarii nagayaa

Elmituun nagayaa

Tissa huleen nagayaa

Gadaa sadeen nagayaa

Raabaa Kuusii nagayaa

የሚሉት በውስጣቸው ዘርዘር ያለ ነገር ይዘዋል።

Waarii nagayaa የሚለው ምሽቱ ሰላም የሚል የአማርኛ ትርጉም አለው። በምሽት ውስጥ ደግሞ ብዙ ድርጊቶች ይከናወናሉ። ከብቱ፣ ቤተሰቡ ወደ ቤት ተሰብስቦ በአንድነት የሚቆይበት፣ እራት በልተው፣ የሚያመሻሽ እንደቡናቀላ ተዘጋጅቶ ቤተሰብ የሚጨዋውትበት ወቅት ነው። በጫወታዎች ውስጥ ደግሞ ብዙ ቁምነገሮች፣ አዝናኝ ድርጊቶች ይኖራሉ። እነዚህ ድርጊቶች ሁሉ ሰላም ይሁኑ ለሰላም ይዋሉ ነው ምርቃቱ።

Elmaa gaadii nagayaa - ወተት የማለቡ ሥራ የሚታሉብባቸው የማለቢያ ሥርዓቱ ሰላም እንደ ማለት

Tissa huleen nagayaa - ከብት አጋጆች ሰላም

ይህም በውስጡ ጠለቅ ያለ ትርጉም አለው። ወተት ማለብ የሚቻለው፣ ጥሩ የወተት መጠን ሊገኝ የሚችለው፣ በቂ ሣርና ውሃ ሲኖር፣ ወቅቱ ለም ሲሆን ነው። ምርቃቱም ከብቶች ተራብተው በረቱ ይሙላ፣ ከብቶቹ የሚግጡትን ሣርና የሚጠጡትን ውሃ በበቂ አግኝተው ወተት ይስጡን፣ ከነሱ ጋር ሲወጡ ሲገቡ፣ ሲወጡ ሲወርዱ የሚውሉ እረኞችም ሰላም ይሁኑ። እነዚህ ሲኖሩ ነው የምንኖረው የሚል መልዕክት የያዘ ምርቃት ነው።

Gadaan sadeen nagayaa

Nagahi

ሦስቱ ገዳዎች ሰላም

Raabaa Kuusii nagayaa

Nagahi

ለራባ ኩሣ ሰላም

እነዚህ ሁለቱ ስንኞች ደግሞ ምርቃቱ ጠለቅ እያለ መሄዱን ያሳያሉ። ይኸውም ሦስቱ ገዳዎች ሰላም ሦስቱ ገዳዎች አርቦረ፣ ኮኒቱና አወጡ ናቸው። ሰላም ይሁኑ። ይኸኛው አስተዳደሩ፣ ሀገሩ ሰላም፣ ይሁን ማለት ነው። ተከትሎ ያለው ስንኝ ራባ ኩስ የሚለው፣ በገዳ ሥርዓቱ የስምንት ዓመት የስልጣን ሽግግር ተከታዩ ማን እንደሆነ ይታወቃል። አሁን ያለውን ገዳ የሚተካ ተከታዩ ሥልጣን ተረካቢ ራባ ነው። ከሱ ደግሞ ከርሱ ቀጥሎ ያለ ነው እነርሱ ሁሉ ሰላም ይሁኑ ነው። እዚህ ላይ ለግለሰቦች አይደለም ለተከታዮቹ ሥልጣን ተቀባይ ፓርቲዎችም ጭምር ነው። ቅደም ተከተሉ ሳይዛባ በሰላም ይሂድ ማለት ነው።

ምርቃቱ በዚህ አይነት የአካባቢው የተፈጥሮ ሀብት ሳይቀር ይመረቃል። ትንሽ ትልቅ ሳይል ለህዝቡ ህይወት አስፈላጊ የሆኑ ሁሉ ይመረቃሉ።

ሌላው ምርቃት ስም ሲሰየም አባትየው፣ ለምሳሌ በምልክታው ከተከታተልኩት ጀተኒ አባሩ በሉ ብለው ሲጀምሩ አያቶቹ፣ ቶርቦን ጂላዎቹ ታዳሚዎቹ ሦስት ተመሳሳይ ስም ያላቸው እነርሱና ወላጆቻቸው በህይወት ያሉትን ይጠሩና አስከትለው ይመርቃሉ። ምርቃቱ፣

Abbeetiifi haadha kee bulfadhu

Loonguddoo bobbaasi

Jabbiyyee guddoo tiksi የሚለውን ስንኞች ይይዛል።

Abbeetiifi haadha kee bulfadhu የሚለው ስንኝ ብቻውን ሰፊ ትርጉም አለው። የመጀመሪያው እናት አባትህ ዕድሜ ይኑራቸው ማለት ይሆናል። ሌላው፣ እናት አባትህን የምትጠርቡት ሃብት ንብረት ይኑርህ፣ አትጣ ሲሆን፣ ጥላቻ መቃረንና መለያየት ሳይገጥማችሁ ሙሉ ዕድሜያችሁን በሰላም አብራችሁ ኑሩ የሚል መልዕክትም በውስጡ ይዟል።

በሁለተኛው ስንኝ፣ Loon guddoo bobbaasi/jabbiyyee guddoo tiksi ያለውን ደግሞ በሀረግ ደረጃ ከፍለን ብንመለከት በየራሳቸው ሰፊ መልዕክት ያስተላልፋሉ።

Loon guddoo bobbaasi – ብዙ ከብት አሠማራ ይህ ማለት በአጭሩ ባለ ብዙ ሀብት /ከብት/ ሁን፣ አትጣ ማለት ነው።

Jabbiyyee guddoo tiksi – ብዙ ጥጆች አግድ

መልዕክቱ የልጁን ጥጆች የማገድ ተግባር መግለፅ አይደለም። ብዙ ጥጆች ይኑሩ ማለት ብዙ ላሞች ይታለቡ፣ ከፍተኛ የወተት ምርት ይኑር ማለት ነው። ስለዚህ ለልጅ ይህ ምርቃት ሲሰጥ የሚኖሩህ ከብቶች የሚራቡ፣ ከፍተኛ ጥቅም የሚሰጡ ይሁኑ ነው። በሌላ አባባል ደግሞ ለቤተሰቦችህ የምትታዘዝ ሁን ነው።

ባጠቃላይ ምርቃት ጥሩ ምኞት የሚገለፅበት፣ አንዱ የቦረና ህዝብ የፎክሎር ገፅታ ነው ማለት ይቻላል።

6. ማጠቃለያ

የቦረና ኦሮሞ የበኩር ልጅ የስም ስያሜ በዓልን (Gubbisaa) ከፍተኛ ቦታ ሰጥቶት፤ አቅዶ ከፍተኛ ወጪ አወጥቶ ደግሞ ወገኑን፣ ወዳጅ ዘመዱን ጠርቶ ያከብረዋል። በዓሉም በቦረና ኦሮሞዎች ባህልና መተዳደሪያ ሥርዓት ጥብቅ ህጎች የሚመራ በመሆኑ በክዋኔዎች የተሞላና የተለያዩ የፎክሎር ዝርያዎች (genres) መከሰቻ ነው ማለት ይቻላል።

የበዓሉ መነሻ የሆነው ስም በቦረና የሚሰየምበት ህግ አለው። የበኩር፣ የታናሽና የሴት ልጅ ስም የሚሰየመው ወላጆቻቸው የመረጡላቸው ሲሆን፣ የሚመረጠው በአካባቢ ተመሳሳይ ስም ያላቸው፣ ወላጆቻቸው በሕይወት ያሉት የሦስት ሰዎች (ልጆች) ስም መሆን አለበት። የአያት ስም የተመረጠ ከሆነም ኑዛዜ ወይም ልጅ (ልጅቱ) ሲወለድ (ስትወለድ) አያትየው በህይወት የነበሩ መሆን አለባቸው። ይህ የሚያመለክተው የምርጫው ትኩረት ይዘቱ ላይ ሳይሆን፣ ሕያው መሆኑ ላይ ነው። ይህ ደግሞ በአንድ መንደር ወይም አካባቢ ተመሳሳይ ስሞች እንዲኖሩ፣ በመጠንም ውስን እንዲሆኑ ያደርጋል። ከዚህ ባሻገር የሚሰየሙት ስሞች ይዘት ሲቃኝ በአብዛኛው ተሰያሚዎቹ የተወለዱበትን ቦታ፣ ጊዜ፣ ቀናት፣ ወቅቶችና ሁኔታዎች እንዲሁም የሰያሚዎችን ማህበራዊና ኢኮኖሚያዊ ሁኔታዎች፣ እምነትና አተያይ የሚያንፀባርቁ ናቸው።

የቦረና የበኩር ልጅ ስም ስያሜ ሦስት ቀን በሚቆይ በበዓል የታጀበ ስለሆነ ብዙ ሰዎችን የሚያገናኝ፣ የሚያወያይ፣ ውለታ የሚያዋውል ከመሆኑ ባሻገር የህዝቡን ማህበራዊና፣ ኢኮኖሚያዊ ግንኙነት፣ እምነትና አተያይን የሚያንፀባርቁ የተለያዩ የፎክሎር ዝርያዎች መቅረቢያ ሆኖም ይገኛል።

በዚህ መሠረት በስም ስያሜው /ጉቢህ/ በዓል ላይ የታዩት የፎክሎር ዝርያዎች ከሞላ ጎደል ፈቃድ አዘዘ ዶርሰንን ተከትለው በአራት የከፈሉዋቸውን የፎክሎር ዝርያዎች ሥነቃል፣ ቁሳዊ ባህል፣ ሀገረሰባዊ ትውን ጥበባት፣ ሀገረሰባዊ ልማድ ሥር ሊጠቃለሉ የሚችሉ ናቸው፣ ማለት ይቻላል።

በሥነቃል ሥር የሚመደቡት ለጉቢህ በዓል ብቻ ተብለው የሚዘመሩ /የሚዘሙ/ "ኢያንገሎ"፣ "ቡሉቴሞ ቡሌ"፣ "ሰገዴ መለዩ፣ አሸኔ ዶዮ"፣ "እልሜ ሆዮ"፣ "ሊዮ ኢልዮ" የተሰኙ የቃል ግጥም አይነቶች ናቸው። እነዚህም የበዓሉ ልዩ መለዮ ከመሆናቸውም በላይ በይዘታቸው የቦረናን ኦሮሞ የልጅ አያያዝ፣ ለልጅ የሚሰጠውን ቦታ፣ የልጆችን የሥራ ድርሻ፣ መብትና ግዴታ የሚያንፀባርቁ፣ በየስም ስያሜው በዓል /ጉቢህ/ በመዘመር ባህሉን ከትውልድ ትውልድ ለማስተላለፍ ከፍተኛ ቦታ ይዘው የቆዩ የቦረና የፎክሎር ሀብት ናቸው።

በቁሳዊ ባህል ረገድም የበዓሉ ልዩ መለዎ የሆኑት፣ ከሎ፣ ስቃ የሚጠቀሱ ሲሆኑ በሌሎች ትላልቅ በዓላት እንደ ጋብቻና የተለያዩ የገዳ ሥነሥርዓቶች ላይ የሚለበሱ፣ እንደ ነርፎ፣ መርጦ፣ ሱሬፋፋ በእጅ የሚያዙ ዳኒህ፣ ሊቾና ሲንቄ፣ በበዓሉ ባለቤቶችና በበዓሉ አስፈጻሚ አካል /ቶርቦን ጅላ/ መለበስና መያዝ የግድ መሆኑ፣ ለበዓሉ ገልጫ ለማዘጋጀት፣ ልጅ በህይወት እስካለ ድረስ በቤተሰቡ እጅ የሚቆየውን ከሰው ልጅ ቀጥሎ ተፈጠረ የሚባለውን ወዴህ የእንጨት አይነት ቆርጦ ማዘጋጀት፣ ሌሎችም የቁሳዊ ባህል የፎክሎር ዘሮች የጉቢህን በዓል ትልቅነትና ከትውልድ ትውልድ ሲቀባበሉ እዚህ ያደረሱት የቦረና ኦሮሞ ማንነት መገለጫ መሆኑን ያስገነዝባሉ።

የስም ስያሜው በዓል የቦረና ህዝብ ታላቅን የማክበር ባህል ኅልቶ የሚንገባረቅበት ነው። ታላቅነት በንሣና በዕድሜ ተለይቶ ክብር የሚሰጠው ነው። ታላቅ የአባት ተተኪ የቤተሰብ አስተዳዳሪ የባህልና የታሪክ ወራሽ ነው።

የጉቢህ በዓል የአንድ ቤተሰብ በዓል ብቻ ሳይሆን የቦረና ኦሮሞ የተለያዩ ክፍሎች፣ የቤተሰቡ ሁሉ ጉዳይ ነው። ይህም የሚገለጸው በበዓሉ አስፈጻሚ አባላት ቶርቦን ጅላዎቹ ስብጥር ነው። በቶርቦን ጅላዎቹ የቦረና ሁለቱ ዋና ዋና ክፍሎች መገኘት የግድ መሆን፣ በዓሉ ላይ የተጠራ ሰው ሁሉ ስጦታ-ጉማተ መስጠት ለበዓሉ አፈጻጸም ስምረት ተብሎ በህብረት የሚከወን መሆኑን ያሳያል። የቦረና ኦሮሞ አባላት ከማጣት የተነሳ በአብሮነት የሚከውኑት ባህላቸው እንደይዳከም፣ ቀጣይነት እንዲኖረው፣ ተጋግዘው የሚያራምዱት የጋራ ጉዳይ መሆኑን በግልፅ ከማሳየቱም ባሻገር የምጣኔ ሀብት አገናብብ ዘዴያቸውን ያሳያል።

ይኸውም ለበዓሉ ባለቤቶች የሚመጣው ጉማተና ሀንዳራ፣ በተለይ ሀንዳራው ከብት፣ ገንዘብን የሚያጠቃልል ስለሆነ ለነገ ኑሮአቸው ማደራጃ እንዲውልም ታስቦ የሚፈፀም ነው። ይህ የሚመጣው ስጦታ ልጁ አድጎ ቤተሰብ እስኪመሠርት የወላጆቹን ንብረት ቢሆንም ከተዳረ በኋላ የሚደራጅበት ስለሆነ በምጣኔ ሐብት በኩል ላለው የነገ ሕይወቱ አቅጣጫ አመልካች ነው።

በጉቢህ የበኩር ልጅ ስም ስያሜ አሉታዊ ውጤት ያላቸው ልማድና ድርጊቶችም ነጥረው የሚታዩበት ነው። ይኸውም ዕድሜን መሠረት ያደረገው ክፍፍል ሴትን አለማቀፋ፣ ጉቢህ በዓል የበኩር ልጅ ብቻ መሆኑ፣ በአንድ ቤተሰብ ልጆች መሀከል በጾታ ልዩነትና በአወላለድ ቅደም ተከተል የደረጃ ተዋረድ እንዲኖር ከማድረጉም በተጨማሪ፣ የሴት ልጅ ሰብዓናን አሳንሶ ያቀርባል። ሴት የመጀመሪያ ሆና ብትወለድም በጉቢህ ሥርዓት እንድትሰየም አይፈቅድም። በታላቅነቷ የቤተሰቦቿ መጠሪያ ትሆናለች ቢባልም ወንድ ልጅ ተከትሏት ከተወለደ የእርሷ መጠሪያነት እንዲቀር ስለሚደረግ ዞሮ

ዞሮ ለሴት ልጅ የሚሰጠው ቦታ ዝቅተኛ መሆኑን ያሳያል። ይህም በመሆኑ በነዚህ ወገኖች ላይ የሚያሳድረው የምጣኔና የሞራል ተፅዕኖ ቀላል የሚባል አይሆንም።

ሴት ልጅ በቤተሰቧም ሆነ በተዳረችበት ቦታ በተለይ ካልወለደች በጂ ምንም ንብረት ስለሌለ ሕይወቷ መሪ ይሆናል። የመረጃ አቀባይ፣ አቶ ካሉ ጂሎ "ሴት ምንም የላትም፣ የሌላ ንሣ ናት" ያሉት ይህንን ይገልጻል። ሴት ልጅ በቤተሰቧ ስትዳር የሌላ ንሣ አባል ጋ ትሔዳለች በሚል ትኩረት አይሰጧትም። ከተዳረች በኋላ በአባቷ እንኳ አትጠራም። የምትጠራው በባሏ ስም፣ ንሣዬ የምትለውም የባሏን ንሣ ነው። ተድራ ካልወለደች ደግሞ የሚሰጣት ክብር ከዚህም ይቀንሳል።

ታላቅ ወንድ ልጅ ከፍተኛ ቦታና ክብር በሚሰጠው በጉቢሣ መሰየሙና በጉማታ የሚመጡ የሀንዳራ ከብቶች ባለቤት፣ የአባቱ ወራሽና በቀዬ የሚቀር እርሱ ብቻ መሆኑ፣ በአንድ ቤተሰብ ልጆች መካከል የደረጃና የምጣኔ ሐብት አደረጃጀት ከፍተኛ ልዩነት እንዲኖር የሚያደርግ በመሆኑ፣ አንዳንድ በቤተሰብ መካከል ለሚፈጠር አለመግባባቶች መነሻ ሊሆን ይችላል ወደሚል ድምዳሜ ያደርሳል።

ባጠቃላይ የቡኩር ለጅ ስም ስያሜ በዓል ጉቢሣ የቦረናን ኦሮሞ ባህላዊ የጠነከረ የርስ በርስ ግንኙነት፣ የመተጋገዝ ዘዴ፣ የባህል ህግጋት ጥንካሬ፣ እምነት፣ አተያይ፣ የምጣኔ ሐብት አያያዝን የሚያመለክት ባህል ነው።

ከዚህ በመነሳት እንደ ይሁንታ ልጠቅሰው የምሻው የቦረና ኦሮሞ ጉቢሣን መሰል የተለያዩ የፎክሎር ዘርፎች፣ ልማዳዊ ድርጊቶች፣ እምነቱና የመሳሰሉት በየራሳቸው ሊጠኑ የሚችሉ እስከ ዛሬ ያልተዳሰሱ አሉት። እነዚህ የተለያዩ የፎክሎር ዝርያዎችን አካትተው የያዙ ባህላዊ ክዋኔዎች አሁንም በተግባር ላይ ያሉ የህዝቡ ታሪክና ባህል ተጨባጭ መረጃዎች ናቸው። ስለዚህ ትኩረት ተሰጥቷቸው ቢጠኑ፣ ህዝቡንና አካባቢውን መሠረት አድርጎ ለሚወጠን ማንኛውም ኢኮኖሚያዊ፣ ማህበራዊና ፖለቲካዊ ሥራ መሳካት እገዛ ያደርጋሉ።

የዋቢዎች ዝርዝር

- Alemayehu Gurmu. "Naming in Kistanne Notes on form and Content," In Proceeding of the 12th Annual Conference of the Institute of Language Studies, A.A, AAU Printing Press, 2000.
- Almagor, U. Name-Oxen and Ox-names among the Dassanetch of South Ethiopia 1972.
- Areggaa Hailemicheal. " A Sociolinguistic Approach to the Study of Anyowa Personal Names: A contribution to Socio-Onomastic Studies In A Nilo-Saharan Language." Ethiopia Journal of Educational Researchers' Association. A.A Vol. 2 No 1, 2005: 39-53.
- Asefa Jaleta. Oromia and Ethiopia: State Formation and Ethno National Conflict 1868-1992. Boulder and London: Lynne Rienner Publishers, 1993.
- Asmarom Legesse. Gada, Three Approaches to the Study of African Society. New York: The Free Press. A Division of Macmillan Publishing Co. Inc. 1973.
- Baxter, P.T.W, "Repetition in Certain Borana Ceremonies." In Africa System of Thought. London: International African Institute, 1955.
- _____ Being and Becoming Oromo: Historical and Antropological Enquiries. Asmara: the Red Sea Press, Inc. 1996.
- _____ "Stock Management and Diffusion of Property Right among the Borana." In Proceedings of the 3rd International Conference of Ethiopian Studies. Addis Ababa University, 1970,116-27.
- Baxter, P.T.W, and Uri Almagor (ed). Age, Generation and Some Features of East African Age Organizations. London: C. Hurst and Company, 1978.
- Baye Yimam. "Personal Names and Identity Formation Across-Cultural Prospective." THE PERILS OF FACE. Essays on cultural contact respect and self esteem in Southern Ethiopia. (Ed) Stirecker Ivo and Jean Lydal. London: Tranaction publisher, 2006:37-69.
- Bukenya, Austin, Wanjiku M. Kabira, Okoth okombo (eds). Understanding Oral Literature. Nairobi: Nairobi University Press, 1994.
- Dorson, Richard M. (ed) Folklore and Folklife: An Inturduction. Chicago and London: The University of Chicago press, 1970.
- Dundes, A. (ed.) The Study of Folklore. Englewood Cliffs N,J,: Prentice-Hall, Inc. 1965.

Feqade Azeze. "The State of Oral Literature Research in Ethiopia: Retrospect and Prospect" Journal of Ethiopian Studies. V,34,No 1, Addis Ababa University, Institute of Ethiopian Studies, 2001:43-85.

_____ "Ethiopia Oral Literature: a Preliminary review and bibliography" 8th International Conference of Ethiopian Studies, November 26-30. Addis Ababa University, Institute of Ethiopian Studies, 1984:1-56,.

Gada Melba. Oromia: An Introduction to the History of the Oromo People. Khartoum, Sudan, 1988.

Gemachu Taye. "Indigenous Survival Strategies in the Face of Famine: The Case of Borana Oromo Southern Ethiopia," A.A.U. 2002 (M.A. thesis).

Gammachu Taayyee. "Moggaasa maqaa Booranatti." Kallacha Oromiyaa. (bara 1989, Guraandhala 6 ful.3)

Gennep, Arnold Van. The Rites of Passage. (Translated by Monika B. Vizedom and Gabrielle L. Caffé) London, Western Printing Service, 1960.

Gluckman, Mas. Ritual of Social Relations (Essays) (ed) Manchester, Manchester University Press, 1962.

Masfin Tashoomaa. "Oromoon Booranaa Angafa ni Gubbisa." Kallacha Oromiyaa. (lakk. bara 1998, Sadaasa 29 ful. 3)

Mohammad Hasen. The Oromoo of Ethiopia: a History 1570-1860. Trenton NJ. The Red Sea Press ,1994.

Nikodimos Idiris. "Traditional Name and Naming Among Kunama." 5th Annual Seminar of the Institute of Language Studies. Addis Ababa University, 1991.

Sahilu Kidane. "Borana Folktales: A Contextual Study". Addis Ababa University, 1996 (M.A.Thesis).

Sims, Martha C. and Marthin Stephen. "Living Folklore" An Introduction the Study of People and Their Traditons. Longan Ut. Utaha. State University Press, 2005.

Tadhi Liben. "Historical Assembly at Gayo." Borana Pastoral Development Bazar Bulletin. A.A. Mega Printing Press. 2007.

ሳሙኤል ኅንደሬ፤ "የሰው የተወሰደ ስሞች በጋሞ ብሔረሰብ" የኢትዮጵያ ቋንቋዎች ሥነጽሑፍ ክፍል፣ ድማጽ፣ አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ፣ 1975።

ብርሃኑ ሐንካራ፤ "የሰው ስም አወጣጥ በሲዳማ ብሔረሰብ"፤ የኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ሥነጽሑፍ ክፍል፤ የአርትስ ባችለር ማሟያ ጽሑፍ፤ አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ፤ 1980።

አያሌው ምትኩ፤ "የአደሬ ብሔረሰብ የስም አወጣጥ" የኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ሥነጽሑፍ ክፍል፤ ድማጽ፤ አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ፤ 1976።

አብረሃም ስዩም፤ የትግርኛ የሰው የተፀውኦ ስሞች፤ የኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ሥነጽሑፍ ክፍል፤ ድማጽ፤ አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ፤ 1963።

ኢብራሂም ሰይድ፤ "በወለጋ ኦሮሞ የሰው የተፀውኦ ስሞች" የኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ሥነጽሑፍ ክፍል፤ ድማጽ፤ አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ 1974።

ከበደ መርጊያ። ሬዲዮ ድራማ በኢትዮጵያ ለቋንቋዎችና ቴያትር ጥበባት ክፍል፤ ድማጽ፤ አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ፤ 1975።

ጉልላት አበራ፤ "የጎጃም የሰው የተፀውኦ ስሞች" የኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ሥነጽሑፍ ክፍል፤ ድማጽ፤ አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ 1963።

ጌታሁን ተፈራ፤ "የሰው ስም አወጣጥ በሀዲያ ብሔረሰብ"፤ የኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ሥነጽሑፍ ክፍል፤ ድማጽ፤ አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ 1980።

ደብረቴ ተፈራ፤ "የደራሼ /ጊደሌ/ ብሔረሰብ የተፀውኦ ስሞች የአሰያዩም ስልት"፤ የኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ሥነጽሑፍ ክፍል፤ ድማጽ፤ አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ 1978።

ፈቃደ አዘዘ፤ የኢትዮጵያ ብሔረሰቦች ሥነቃል ጥናት ቅኝት ግምገማና የሥነቃል ስብስቦችና ጥናቶች መዘርዘር /ቢብሎግራፊ/፤ አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ፤ ሐምሌ፤ 1977።

፤ የሥነቃል መምሪያ፤ አዲስ አበባ፤ ቦሌ ማተሚያ ድርጅት፤ 1991።

መረጃ አቀባቶችና መረጃ የሰጡባቸው ጉዳዮች

ተራቁ	ሙሉ ስም	ዎታ	የት/ደረጃ	ዕድሜ	ሥራ	የመኖሪያ አድራሻ	የመረጃ አይነት	መረጃ የሰጡበት ቀን	መረጃ የሰጡበት ቦታ
1	አብ ቦርቦር ቡሌ	ወንድ		60	አርብቶ አደር	ቦረና፣ ድሬ ወረዳ	ቃለ መጠይቅ ስለ ጉቢሣ፣ የቦረና አሮሞ ታሪክና ባህል	ሚያዝያ 24 ቀን 1999	ያቤሎ ወረዳ፣ ያቤሎ ከተማ
2	አብ ካሉ ጂሎ	ወንድ		48	አርብቶ አደር	ቦረና፣ ያቤሎ ወረዳ	ቃለ መጠይቅ የጉቢሣ በዓል አፈፃፀም ቅደም ተከተል፣ የቦረና አሮሞ ታሪክና ባህል	ሰኔ 12 ቀን 1999	ያቤሎ ከተማ
3	አብ ጃተኒ ዲዳ	ወንድ		38	የታሪክ ኤክስፐርት	ያቤሎ ከተማ	ቃለ መጠይቅ ስለ ጉቢሣና የቦረና አሮሞ ባህልና ታሪክ	ሚያዝያ 22 ቀን 1999፣ ሰኔ 12-17 1999 በተለያዩ ጊዜ በስልክ፣ በፋክስ	ያቤሎ ከተማ ያቤሎ ወረዳ፣ ዳዲ አርብቶ አደር የገጠር ቀበሌ
4	አብ ሰለሞን ጎዳና	ወንድ	12ኛ ክፍል	36	ሪፖርተር	አ.አ.	ስለ ቦረና አሮሞ ባህል በተለይ ጉቢሣ አከዋወንና ደንብ፣ ስለ ቦረና ስሞች አይነትና ምንነት	የጥናቱ ርዕስ ከፀደቀበት ቀን ጀምሮ የቦረና አሮሞ ባህል አስመልክቶ የቀረበላቸውን ጥያቄዎች መልሰውልኛል።	አዲስ አበባ
5	አዴ ሰሎ ዲዳ	ሴት	4ኛ	30	አርብቶ አደር	ቦረና ያቤሎ ዳዲ	በጉቢሣ ላይ ሴቶች ስለሚዘፍኑባቸው ዘፈኖች	ሰኔ 14 ቀን 1999	ዳዲ አርብቶ አደር ቀበሌ

ተራቁ	ሙሉ ስም	ዎታ	የት/ደረጃ	ዕድሜ	ሥራ	የመኖሪያ አድራሻ	የመረጃ አይነት	መረጃ የሰጡበት ቀን	መረጃ የሰጡበት ቦታ
6	አዴ ደቦ ደበሶ ደደቻ	ሴት		40	አርብቶ አደር	ያቤሎ ዳዲ	ሴቶች ስለሚዘፍኑትና በበዓሉ ላይ የሚያደርጉት አስተዋዕዖ	ሰኔ 14 ቀን 1999	ዳዲ አርብቶ አደር ቀበሌ
7	አብ አባሩፍ ጃተኒ /የተስያሚው ልጅ አባት/	ወንድ	ዲግሪ	30	አስተባባሪ	ድሬ	ለበዓሉ ስለተደረገው ዝግጅትና ስለ በዓሉ አስፈላጊነት	ሰኔ 14-17/1999	ዳዲ አርብቶ አደር ቀበሌ
8	አዴ ከሹ አባሩፍ /የተስያሚው ልጅ እናት/	ሴት	ማንበብና መጻፍ	25	የቤት እመቤት	ድሬ	በበዓሉ የሴቶች ድርሻ፣ የዝግጅት ሁኔታ፣ ስለባህሉ	ሰኔ 14-17 1999	ዳዲ አርብቶ አደር ቀበሌ
9	አብ ኑራ ጉዮ	ወንድ	ማንበብና መጻፍ	48	አርብቶ አደር	ያቤሎ	በዓሉ ላይ እንግዶች እንዴት እንደሚስተናገዱ ይዘውት ስለሚመጡ ስጦታ	ሰኔ 14 እና 15 ቀን 1999	ዳዲ አርብቶ አደር ቀበሌ
10	አብ ሀሮ ኤሌማ	ወንድ	ማንበብና መጻፍ	30	አርብቶ አደር	ያቤሎ	በበዓሉ ላይ ስለወጣቶች ድርሻና ስለሚዘፍኑት ዘፈን	ሰኔ 15 ቀን 1999	ዳዲ አርብቶ አደር ቀበሌ
11	አብ ገልገሎ ደዮ	ወንድ	-	70	አርብቶ አደር	ያቤሎ	በበዓሉ ላይ ስለሚከውኑ ድርጊቶች	ሰኔ 14-16 ቀን 1999	ዳዲ አርብቶ አደር ቀበሌ
12	አብ ደበሶ አዲ	ወንድ	-	74	አርብቶ አደር	ያቤሎ	ስለ ጉቢሣ በዓል አከባቢ	ሰኔ 14 ቀን 1999	ዳዲ አርብቶ አደር ቀበሌ
13	አብ ሃለኬ ደዮ	ወንድ	-	54	አርብቶ አደር	ያቤሎ	የጉቢሣ በዓል ድርጊቶች ቅደም ተከተል	ሰኔ 14 ቀን 1999	ዳዲ አርብቶ አደር ቀበሌ

ተራ.ቁ	ሙሉ ስም	ፆታ	የት/ደረጃ	ዕድሜ	ሥራ	የመኖሪያ አድራሻ	የመረጃ አይነት	መረጃ የሰጡበት ቀን	መረጃ የሰጡበት ቦታ
14	አዴ ገልሞ ቦሩ	ሴት	10ኛ ክፍል	29	ሠራተኛ	ያቤሎ	የጉቢሣ ዓል ወቅት ዜማዎች በሌላ ጊዜ እንዴት እንደሚዘገቡ	ሚያዝያ 23 ቀን 1999	ያቤሎ ከተማ
15	ዋሪዮ አሬሮ /ቡሬ/	ወንድ	10ኛ ክፍል	32	ሠራተኛ	ያቤሎ	የጉቢሣ ወቅት ዜማዎች በሌላ ጊዜ እንዴት እንደሚዘገቡ	ሚያዝያ 23 ቀን 1999	ያቤሎ ከተማ
16	አባገዳ ሂዶ ገልገሎ	ወንድ	-	52	አርብቶ አደር	ሊበን ወረዳ	የቦረና ኦሮሞ ታሪካዊ አመጣጥ	ሰኔ 12 ቀን 1999	ያቤሎ
17	አቶ አለማየሁ ኃይሌ	ወንድ	M.A.	48	ሠራተኛ	አ.አ.	ስለኦሮሞ ታሪክ አጠቃላይ ሁኔታ	ሚያዝያ 6 ቀን 1999	አዲስ አበባ
18	አብ ሳራ ዴራ	ወንድ	B.A.	36	ሠራተኛ	ያቤሎ	ስለቦረና መልካም ድራቂ አቀማመጥና የተፈጥሮ ሀብት	ሚያዝያ 24 ቀን 1999	ያቤሎ
19	አዴ ሳኬ ዋቆ	ሴት	12+2	32	ሠራተኛ	ያቤሎ	ሴቶች በባህሉ ያላቸው ቦታ	ሚያዝያ 22 ቀን 1999	ያቤሎ
20	አብ ዋሪዮ ገልገሎ	ወንድ	-	65	አርብቶ አደር	አሬሮ	ስለ ጉቢሣ በዓል ክዋኔዎች ቅደም ተከተል	ሐምሌ 28 ቀን 1999	አሬሮ

ለመረጃ አቀባዮች የቀረቡ ጥያቄዎች በአማርኛ ትርጉማቸው

1. የአሮሞ ህዝብ ታሪክ ምን ይመስላል?
- ከየት መጣ? ለመጀመሪያ ጊዜ የሠፈረባቸው ቦታዎች የት ናቸው?
2. ከአሮሞ ባህል ምን ምን ዋና ዋና ጉዳዮችን ማንሳት ይቻላል?
- እምነቱስ እንዴት ይገለጻል?
3. የአሮሞ ጎሣዎች ዋና ዋናዎቹ የትኞቹ ናቸው? አስፋፈራቸውስ ምን ይመስላል?
4. የቦረና አሮሞ የት ይኖራል?
- የአካባቢው መልካምድራዊ አቀማመጥ ምን ይመስላል? የተፈጥሮ ሀብቱስ?
5. ቦረናን ልዩ የሚያደርጉት የታሪክና የባህል እሴቶች ምን ምንድናቸው?
6. የቦረና አሮሞ ህዝብ በተለያዩ ጊዜ የሚያከብራቸው በዓላት ምን ምንድናቸው?
7. ጉቢሣ አንዱ የሚከበር በዓል ነው ይባላል። እንማናቸው የሚያከብሩት?
8. ጉቢሣ ማለት እራሱ ምንድነው?
9. ይህ በዓል በህዝቡ ዘንድ የሚሰጠው ቦታ ምን ይመስላል?
10. የጉቢሣ በዓል ለምን ይከበራል?
11. የጉቢሣ በዓል እንዴት ይከበራል ምን ምን ጉዳዮች /ድርጊቶች/ ይከናወናሉ?
12. የጉቢሣ በዓል የበኩር ልጅ ስም ስያሜ ነው ተብሏል። የበኩር ልጅ ያልሆኑትስ እንዴት ይሰየማሉ?
13. በቦረና የተለያዩ የስም ስያሜ አሰጣጥ ሥርዓቶች አሉ ይባላል ልዩነታቸው ምንድነው?
14. በኩር ወይም ታላቅነት ለቦረና ምንድነው? በምን በምን ሁኔታዎች ይገለጻል?
15. የበኩር ልጅ ስም ስያሜ በዓል ለስንት ቀን ይቆያል?
- በየቀኑ ምን ይሠራል። ለበዓሉ የሚያስፈልጉ ነገሮች /ቁሳቁሶች/ ምንድናቸው?
16. በዓመቱ ውስጥ የበኩር ልጅ ስም ስያሜ በዓል መቼ ይከበራል?
17. ጉቢሣ በዓል ከሆነ በዓልነቱን የሚገልፁ ዘፈኖች /ዝማሬዎች/ ምን ምንድናቸው?
18. ጉቢሣ በዓል ላይ የሚሳተፉ እድምተኞች እንዴት ይመጣሉ? እንማን ናቸው?
19. ለበዓሉ ጥሪ የተደረገላቸው ሰዎች ምን ይዘው ይመጣሉ?
20. በበዓሉ የሚሰየመው ስም እንዴት ይሰየማል? ማን ይሰየማል?
21. ተሰያሚው ልጅ ከስሙ ሌላ ከበዓሉ ምን ያገኛል?

22. ቤተሰቦቹ ከበዓሉ ምን ያገኛሉ?
23. የቦረና ኦሮሞ ሆኖ ይህን የስም ስያሜ የማያከብር አለ? የማያከብሩት እንዴት ይታያሉ?
24. በቦረና ኦሮሞዎች ዘንድ ልጅ እንዴት ይያዛል? በሴት ልጆችና በወንዶች ልጆች መሀከል ያለው ግንኙነትና ልዩነት ምንድነው?
25. የቦረና ኦሮሞዎች ጋብቻ እንዴት ይፈጠማል? ልጅ ከማፍራት አንጻር ትዳር ምን ቦታ አለው?
26. የምራት ልጆች የጉቢሣ በዓል እንዴት ይከበራል?
27. በቃሉና በአያንቱ መሀከል ያለው ግንኙነትና ልዩነት ምን ይመስላል?
28. በአባገዳና በቃሉ መሀከል ያለው ልዩነትና አንድነት ምንድነው?
29. በጉቢሣ በዓል ሆነ በሌላ ጊዜ የሚሰየሙ ስሞች ምን ምንድናቸው?
30. የወንድና የሴት ስሞች ይለያሉ?
31. በጉቢሣ ስም ስያሜ ሰብብ በታላቅና በታናናሽ ወንድሞች መሀከል ያለው ግንኙነት ምን ያህል ጠንካራና ሰላማዊ ነው?
32. ቶርቦን ጂላዎች ምንድናቸው?
33. ቀደዱስ?
34. በቦረና ሴቶች ያላቸው ቦታና ክብር ምን ይመስላል?
35. ከታላቅ ሴት ልጅ ቀጥሎ የተወለደ ወንድ ልጅ የጉቢሣ በዓል ይዘጋጅለታል?

የቦረና ኦሮሞ የተፀውጋ ስሞችና የአማርኛ ፍቺያቸው

ብዙውን ጊዜ ለታላቅ ወንድ ልጅ የሚሰየሙ ስሞች

ኦሮምኛ

የአማርኛ ፍቺ /የተሰያመበት ሁኔታ/

1. Boruu (ቦሩ/ ----- ጠዋት ለተወለደ ሰው የሚሰየም
2. Guyyoo /ጉዮ/----- ቀትር ሰዓት የተወለደ
3. Alakee /አለኬ/ ----- ከቤት ውጭ የተወለደ
4. Liiban/ቢቢን/ ----- ሊቢን አከባቢ የተወለደ
5. Galamaa /ገልማ/----- በበዓል መከወኛ ቤት ውስጥ የተወለደ ልጅ
6. Galgalo /ገልገሎ/----- ማታ የተወለደ
7. Huqqaa /ሁቃ/----- ቀጭን ሆኖ የተወለደ
8. Qaallichaa /ቃልቻ/----- የተከበረ እንጨት በዚህ እንጨት የሚሰየም ስም
ለገድ ነው፣ ለመልካምነቱ
9. Doyyoo /ዶዮ/ ----- ዶዮ የቦታ ለምነው፣ የበዓል ማክበሪያ ቦታ ነው ይህ
ስም በዚህ ቦታና በበዓል ቀን ለተወለደ ልጅ ይሰጣል
10. Jaldessaa /ጆልዴሳ/ ----- የዱር እንስሳ ስም ነው ዝንጀሮ/ ልጅ ደጋግሞ
የሞተባቸው ተከታዩን ይሰይሙበታል፣ ከጳብሌ
ወደ ጋሜ ለሚሸጋገሩ አባገዳ በዚህ ስም ይሰይማል
11. Bulee /ቡሌ/ ----- የቀለም አይነት
12. Elmaa /ኤልማ/ ----- ወተት /ላም በሚታሉበት ጊዜ ለተወለደ ይወጣል/
13. Gaayyoo /ጋዩ/ ----- የቦታ ስም /የገዳ ሥርዓት የሚከወንበት ቦታ/ በቦታ
ወይም በሥነሥርዓቱ መከወኛ ወቅት ለተወለዱ
ልጆች ይሰየማል
14. Jiloo /ጂሎ/ ----- በዓል /በበዓል ቀን ለተወለደ/ የሚሰየም

- 15. Jaatanii /ጃተኒ/ ----- ረዳት
- 16. Areeroo /አሬሮ/ ----- የቦታ ስም /በከባቢው ለተወለደ ሰው ይሰየማል
- 17. Diidaa /ዲዳ/----- ገላጣ ቦታ
- 18. Waaqoo /ዋቆ/ ----- /አምላክ /ለማመስገን የሚሰየም፣ አምላኩ፣ ቆይቶ ለተወለደ የሚሰየም ይሰየማል
- 19. Nuuraa /ኑራ/----- የቦታ ስም /የባዓል ቦታ / በአከባቢው ለተወለደ ይሰየማል
- 20. Dhaddachaa /ዳደቻ/ ----- የእንጨት አይነት ነው፣ ለጥሩ ምኞት ይሰየማል -አንደ ደደቻ እንጨት ተስፋፋ ቅርንጫፍህ ይብዛ ለማለት ነው
- 21. Gobbaa /ጎባ/ ----- የዳበረ
- 22. Maalichaa /መልቻ/----- ዘዳኛ
- 23. Yaayyaa /ያያ/ ----- የጎሣ ስም
- 24. Dammichaa /ደምቻ/----- ማሩ

ታናሽ ወንድ ልጆች የሚሰየሙባቸው

- 25. Aagaa /አጋ/ ----- ሀብት የተገኘበት ጊዜ ለተወለደ የሚሰየም
- 26. Gadayyoo /ገዳዮ/----- ገዳ /አስታሪቂነ አስተዳዳሪ/
- 27. Xaaxoo /ጣጦ/ ----- የእንጨት ዓይነት /ፍሬው ጥቁር የሆነ/ ሲወለድ አፋ ጠቆር ያለ ልጅ የሚሰየምበት ነው፣ አፈጭቃ
- 28. Caaccuu /ጫጩ/ ----- ያማረ
- 29. Dootii /ዶቲ/ ----- የቀለም አይነት ለፍቅር መግለጫ የሚሰየም
- 30. Mataa /መታ/ ----- የሰውነት አከል /እራስ/፣ ታላቅ
- 31. Moluu /ሞሉ/ ----- መላጣ /ሲወለድ ፀገር የሌለው/

32. Danbalaa /ደንበላ/ ----- ብዙ ውሃ ያለበት ቦታ በጥጋብ ጊዜ
የተወለዳ ልጅ ይሰየምበታል ::
33. Gonboo /ጎንቦ/ ----- የዕቃ ስም ነው:: ሲወለድ ወፍራም የሆነ
ልጅ የሚሰየምበት
34. Daada /ደደ/ ----- ሰላም፣ መረጋጋት የሰፈነበት
35. Soraa /ሶራ/ ----- በዝናብ ወቅት የተወለደ
36. Godaanaa /ጎዳና/----- ከቦታ ቦታ ዝውውር ሲደረግ የተወለደ ሰው
የሚሰየምበት
37. Qottoo /ቆቶ/ ----- መጥረቢያ /የሰላ/
38. Diimataa /ዲመታ/ ----- ቀይ
39. Waariyoo /ዋሪዮ/ ----- ምሽት
40. Diidolee /ዲዶሌ/ ----- ሜዳ
41. Abguddaa /አበጉደ/ ----- ታላቁ
42. Culkii /ጨልኪ/ ----- ዕዳ
43. Taaraa /ታራ/ ----- የወተት መናጫ: ሲወለድ ወፍራም የሆነ
44. Goollisaa /ጎሊሣ/ ----- ዘንክታ /ረዥም/
45. Kiyoo /ኪዮ/ ----- የኔነህ
46. Gurree /ጉሬ/ ----- የቀለም አይነት /ጥቁረት/
47. Gurraachaa /ጉራቻ/ ----- የቀለም ዓይነት /ጥቁር/
48. Xuunnicha /ጡኒቸ/ ----- ትንሽ /ሲወለድ ክብደቱ አነስተኛ የሆነ/
49. Jirma /ጅርመ/ ----- ወፍራም
50. Bilaalaa /ቢላላ/ ----- ፀጉሩ የሣሣና የተበታተነ
51. Bilisoo/ ቢሊሶ/ ----- ነፃ የሆነ
52. Dabbasaa /ደበሳ/ ----- ፀጉራም

53. Dhokataa /ዶክታ/ ----- ደብቅ
54. Taanuu /ታኑ/ ----- ያልተጠበቀ
55. Sanphaloo /ሰንጸሎ/ ----- የቦታ ስም
56. Carfoolee /ጫርፎሌ/ ----- መናጫ
57. Carfii /ጨርፊ/ ----- መናጫ
58. Waaccuu /ዋጩ/ ----- የእንጨት ዓይነት /ቀይ የሆነ/
59. Marquu /መርቁ / ----- አጭራ
60. Turee /ቱራ/ ----- አጭር /ድንክ/
61. Kanaa /ከና/----- ይኸውነው
62. Qallaa / ቀላ/----- ቀጭኑ
63. Gobbuu /ጎቡ/ ----- ብዙ
64. Waacilee (ዋጭሌ/ ----- የቦታ ስም
65. Abbaa Jirmaa / አባጅርማ/----- ወፍራሙ
66. Abduuba /አብዱብ/ ----- ከኋላ
67. Duuloo /ዱሎ/ ----- ዘማች
68. Jabaa /ጅባ/ ----- ጠንከራ
69. Godoo /ጎዶ/ ----- ጠባብ
70. Naqataa /ነቀታ/ ----- ሀብታም
71. Maraa / መራ/ ----- በጉዞ
72. Buttee /ቡቴ/ ----- ትልቁ /ወፍራም/ ውሃ የሚቀዳበት እንጦራ
73. Garbii /ገርቢ/ ----- የእንጨት ዓይነት ክረምት ከበጋ ለምለም የሆነ
74. Diimaa /ዲማ/ ----- ቀዩ
75. Taadhichaa /ታዲቻ/----- ቀጭኑ

- 76. Garboolee /ገርቦሌ/ ----- ባራዬ
- 77. Kottolaa /ኮቶላ/ ----- አጭር ወፍራም
- 78. Garsee /ገርሴ/ ----- የእንጨት ዓይት /ለምለም/
- 79. Duuba /ዱብ/ ----- ኋላ
- 80. Yaraa / ያራ/ ----- አቅመቢስ
- 81. Abkuula / አብኩላ/ ----- ውብ
- 82. Haroo /ሀሮ/ ----- ሀይቅ: ውሃማ /ለም/
- 83. Gabaabaa /ገባባ/ ----- አጭሬ
- 84. Dheeraa /ደራ/ ----- ዘንካታ/ረዥመ
- 85. Alii /አሊ/ ----- የውጭ
- 86. Jibicha /ጅብቻ/ ----- ጠንካራ /ወይፈን/
- 87. Daalacha / ዳለቻ/ ----- ለመልክ /ቀይ ወይ ጥቁር ያልሆነ/
- 88. Raamataa /ራመታ/ ----- ጥጋብ
- 89. Fooraa /ፎራ/----- ምቹ
- 90. Shoobaa /ሾባ/ ----- ንፁህ

ለሴቶች የሚወጡ ስሞች

- 91. Qabballee /ቀበሌ/ ----- የረጋች
- 92. Lookoo /ሎኮ/ ----- ረዥም: እንከን የለሽ
- 93. Darmii /ደርሚ/ ----- ቆንጆ /የፈረስ ግልገል/
- 94. Adii /አዲ/ ----- ለመልክ ቀይ /ለፍቅር/
- 95. Dhakki /ዳኪ/----- ትንሽ
- 96. Qaroo /ቀሮ/ ----- ብልህ /ብልጥ/
- 97. Gubaalaa /ጉባላ/ ----- ቆንጆ /አፈጭቃ/

98. Qamalee /ቀመሌ/ ----- ብልጥ
99. Teessoo /ቴሶ/ ----- ዘገዮች
100. Xummee /ጠጫ/----- ውብ /አፈጠባብ፡ ጠጦ አፍ/
101. Diiramuu /ዲረሙ/----- ጠዋት የተወለደች
102. Horgoolee /ሆረጎሌ/ ----- የግመል ግልገል /ፍቅር መግለጫ/
103. Cuquliisa /ጨቁሊሣ/ ----- የወፍ አይነት - ውበትን ለመግለፅ
104. Jiloo /ጅሎ/ ----- በበዓል ዕለት የተወለደች
105. Cuquloo /ጨቁሎ/ ----- ውቧ
106. Taadhittii /ታዲቲ/ ----- ቀጭኗ
107. Ruufoo /ሩፎ/ ----- ገዳም
108. Elmaa /ኤልማ/ ----- ሀብታሟ
109. Obaatuu /ኦባቲ/ ----- ገዳም
110. Waaree /ዋራ/ ----- ሞቅሲል የተወለደች
111. Dabboo /ደቦ/ ----- ወፍራም
112. Diqqoo /ዲቆ/ ----- ትንሽ
113. Inseenee /ኢንሲኔ/ ----- አልታሰብሽ /አልተጠረጠረሽ/
114. Alaakuu /አላኩ/ ----- ውጭ የተወለደች
115. Kuulee /ኩሌ/ ----- ውብ
116. Haa kuula /ሃኩላ/ ----- ውበት ለአይን
117. Bilisoo /ቢልሶ/----- ነፃ
118. Hadiidaa /ሀዲዳ/ ----- ሜዳማ
119. Dheeratuu /ደርቲ/----- ራዥም
120. Gogorrii /ጎጎሪ/ ----- ጅግራ /ውብ/

121. Dureetti /ዱራቲ/ ----- ሀብታሚ
122. Galgaluu /ገልገለ/----- ምሽት
123. Galmoo /ገልሞ/ ----- ገልማ ውስጥ የተወለደች
124. Guuyyaatuu /ጉያቲ/----- ቀን የተወለደች
125. Haagannaa /ሀገና/----- እርጥቧ /ገዳሚ/
126. Xaxoo /ጣጦ/ ----- የእንጨት አይነት /ለምለም/
127. Dhalee /ዳሌ/ ----- የኔነሽ /ወለድኩሽ/
128. Tarrii /ተሪ/----- የአውሬ አይነት /ትንሽ/
129. Lootii /ሎቲ/----- ጌጤ
130. Bonee /ቦኔ/ ----- በበጋ የተወለደች

በጉቢሣ በዓል አጋጣሚ የተገኙ ቃል ግጥሞች

ኢያንገሎ (Iyyangaloo)

ኢያንገሎ የመጀመሪያው የጉቢሣ በዓል ዜማ ነው።

Iyyaan galoo tiyya eega	ተጫዋቹን እጠብቃለሁ
Haagaloo qabatee	ሃገሎ በአንገቱ አንጠልጥሎ
Simpahirree gaadatee	ወፍ በወንጭፍ ይመታል
Haagaloon qilliftee	ሀገሎ አቃጨለች
Taphaa bakkaafatee	ተጫወተ እየተንገዳገደ
Caara yaabbii tika eega	ጥጃ እየጠበቀ(እየተንጫጩ ጥጃ ይጠብቃሉ)
Diidaa Baaraa qotee	ከሜዳው “ባራ” ቆፍሮ /ባራ የሚበላ ሥር/
Baree qundhii kuttee	ወፍሮ የእጁ ላይ እስር ሰረሰረው
Diidaa fardoo raaree	ፈረስ ኋላ ሆኖ እየነዳ
Abboo badhaafatee	አባቱን አስደሰተ
Diidaa Caamee gootee	ከዋለበት ለቤት የሚሆን ይዞ እየገባ
Hayyoo badhaafatee	እናቱን አስደሰተ
Iyyaan galoo tiyya eega	ተጫዋቹን ጠብቃለሁ
Tuutoo addaan duraa	ባለ ቁንጮ አናት
Boruuun waaqaan duraa	ጠዋት ሳይነጋ
Guddaan warra duraa	የመጀመሪያ ልጅ
Lafa Liiban duraa	ከመሬት ሊበን የመጀመሪያ
Ibidda irraa daandee	በእሳት ዙሪያ እየሄደ
Harkaan galoo daandee eega	እኔ በእጅ እጠብቃለሁ
Galaan gulloo daandee	መሬት ላይ ሲንከባለለል
Shunxoon dhulaandhula eega	ጥበቃ ያስፈልገዋል
Ulaannaan urgooft ee eega	መሸኛው አልቅት መሳይ
	ጠረኑ ለኔ ያውደኛል

ቡልቱም ቡሌ (Bultumoo bulee)

ይህ ዜማ በሁለተኛ ደረጃ የሚቀርብ በአባትየው የሚዜምና ቶርቦን ጅላዎቹ በተቀባይነት የሚሳተፉበት ነው።

Bultumoo Bulee yoo hoo	ቡልቱም ቡሌ ዮ ሆ
Bulegaa marabbaa yoo hoo	አድሬያለሁ ተመስገን
Bultumoo hee, waaq naabulchi	አምላክ ቡልቱምን አሳድግልኝ
Karra naa bani yaa abbee	ልጅ በር ክፈትልኝ
Warri dhaarritoo yoo hoo	እነ ዳራቶ
Dharraa kee hin baane yaa abbaa koo	ጌታዬ ናፍቆትህ አልወጣልኝም
Bultumoo waaq naabulchi	እግዚር ቡልቱምን አሳድግልኝ
Karra naa bani yaabee	ልጅ ሆይ በር ክፈትልኝ
Kateeba Areeroo, Reerrii yaammatee abbaa koo	የአሬሮ ልጅ ጎሳውን ጠራ
Akka galaana dhiibuu dachaa abbaa koo	እንደ ሸለቆ ንርፍ ድርብ
Akka goobanaa dhiibamaa dhufe abbaa koo	እንደ ጠዋት ኮከብ እየገፋ መጣ
Akka dhaddacha guddaa daraaree abbaa koo	እንደ ትልቁ ዳደቻ አበበ

ሆ! ሃሩሶ

1. Hoo haruusoo	ሆ! ሃሩሶ
Maalimallayyaa	ምን ይበጃል (ምን ይሻላል)
Abbeeraa uumaa	የፈጣሪ ልጅ
Ilma naa uumi abbaa	ልጅ ፍጠርልኝ (ልጅ ስጠኝ)
2. Hoo haruusoo	ሆ! ሃሩሶ
Maalimalayyaa	ምን ይበጃል (ምን ይሻላል)
Abbeeraa uumaa	የፈጣሪ ልጅ
Ilma naa uumi abbaa	ልጅ ፍጠርልኝ (ልጅ ስጠኝ)
3. Hoo haruusoo	ሆ! ሃሩሶ
Maali malayyaa	ምን ይበጃል (ምን ይሻላል)
Abbeeraa uumaa	የፈጣሪ ልጅ
Ilma naa uumi abbaa	ልጅ ፍጠርልኝ (ልጅ ስጠኝ)

ሰገዴ መለዮ (Sagadee Mallayyoo)

Sagadee Sageeto qaba	ሰገዴ ‘ሰጌቶ’ አለው
Ka duraa Arboora qaba	ታላቅ (ጀግና) “አርቦራ” አለው
Arboora Bulee Dhaddachaa	የቡሌ ዳደቻ “አርቦራ”
Hawwaxuu Dhaddacha Yaayaa	የደደቻ ያያው ሀወጡ
Konnituu Waasolee Booraa	የዋሶሌው ቦራው ኮንቲ
Konnituu Waasolee Booraa	

አሸኔ ደዮ (Ashanee Dooyyoo)

Ashanee Doyyoo lattuu haasaa tolte	አሸኔ ደዮ ለጫወታ የተመቸች ለምለም
Baallisee yoo ha yoo haa,	ቅጠሏ፣ አቤት! አቤት!
Har’a ardaan nagayaa ayyana baballisa	ዛሬ አካባቢው ሰላም ነው በዓላችን ይሳካል፣
Sagadaa sagadi kiyya araada	ፀሎቴ ለአምሮት ነው
Ta lagaa Guula baate tiksituun guurte	ከጉለ ወንዝ የበቀለችን ለምለም እረኛ የቆረጣት
Ta Qilxaa gooda baate goduun yaamte	ተቅልጣ ጎዳ አካባቢ የበቀለችን ለምለም ሁሉም ፈለገው
Araadee hammaadhe lattuu uuba’ii nyaadhe	ሱስ ይዞኝ ሳልመርጥ ቃምኩ
Ubbayiin aadaa lattuu balchaan ollaa	የለምለም አያያዝ ባህሉ በቅጠል ሸፍኖ ነው
Daroleen baatee, lattuu namni dare hin cabsu	በዳሮሌ አካባቢ የበቀለን ለምለም የታረዘ ሰው አይቆርጠውም
Mana gubbisaan baate lattuu goduu gabbistee	የጉቢሣ በዓል የተከበረበት፣ ለምለም በዓሉን አገዘፈው
Arbooleen baatee lattuu miilli arrayyaa	በአርቦሌ፣ አዲስ ለምለም ወጣች (በቀለች)

እልሜ ሆዮ

Ilmee hoo yoo, ilmaan sabbaaq duulaa
 Sabbaaqii duula qabataa
 Mucaan abbaa qabataa
 Mucaan maqaa baafata
 Maqaa Boruu baafata
 Boruun Waaqaa angafaa
 Boruu abbaa angafaa
 Boruu eenyu wallaala

እልሜ ሆዮ የሰባቀ ዳላ ልጆች
 ሰባቅ ጦር ይይዛል
 ልጁ አባቱን ይይዛል
 ልጁ ስም ይሰየማል
 ቦሩ የተሰኘ ስም ይሰየማል
 ንጋት ለብርሃን ታላቅ ነው
 ቦሩ የተባለ ልጅ ለአባት ታላቅ ነው
 ቦሩን ማን ያጣዋል /ሁሉም ያውቀዋል/

የቃሉ ማሞገሻ

Alii Aliyoo Simuudaa
 Ali Gurraachaa sumuudaa
 Gurraacha Yaayyaa simuudaa
 Yaayyaa Muunyoo simuudaa
 Moonaa Curruuxxee "
 Daraaraa Dheeddee "
 Daraaraa Marraa "
 Waaq sifeesse "
 Daraaraa ilmaa "
 Waaq Urgeesse "

አሊ አሊዮ ይሾምሃል
 አሊ ጉራቻ ይሾምሃል
 ጉራቻ ያያ "
 ያያ ሙኛ "
 ከግቢው ድኸህ
 ለምለሙን ግጠህ
 የለመለመ ሣር
 አምላክ ባረከልህ
 የልጅ አበባ
 አምላክ አሳደገ

የልጁ ወላጆች የሚሞገሱበት በሴቶች የሚዘፈን

Abbaa jilaa taatee, harka lichoon daaxxee
 Abbaa biyyaa taatee, dubbiin sibaarbaaddee
 Torban jilaa taatee daannisaan mardaadde
 Abbaan jilaa gurraacha surree ruufaa
 Ayyoon jilaa diimtuu mataa yuubaa

ባለድግሥ ሆነህ እጅህ በሊቾ ደመቀ
 ባለሀገር ሆነህ ጉዳይ ሁሉ አንተን አለ
 ቶርቦን ጅላ ሆነህ ዳኒላ ይዘህ ተንጎራደደህ
 ባለበዓል ጥቁሩ ሰሬ ሩፋ የጠመጠመ
 የበዓሉ እናት ቀይ ፀጉረ ረዥሚ

Warri jilaa akkuma baanan jira
Gololchituu jilaa abbaatu fandii fila

ባለ በዓሎች እንደሚወራላቸው ናቸው
ጥሩ የበዓል አስተናጋጅን ባለቤቱ ይመርጣል

የከብት ማሞገሻ

Galoosame hagaloo malaan dhaane
Galuu didee tissaan dhaane
Faayoon bulee, duuba bulee
Faayoon kiyyaa bule Burree dhaanee
Hinbullu buleen jette
Hinbullu dheebuun jette

ከብቱ እንዲገባ ደወል አሰማ
አልገባ ሲል እረኛው መታው
ፋዮ ውጭ አደረ
የኔ ፋዮ አደረ፤ ቡሬ ተመታ
አናድርም አለ
በጥም አናድርም አለ

ከቶዎቹ የወደዲትን ሴት የሚያሞግሱበት

Hoo hammee hoyyoo(2)
Waaqi boru bonaa
Amma roobee gannaa
Salloo mataa gannaa
Cirrii foora bultee

Foora galaa duultee
Omacha galaa dhuddee
Diidi gufuu hinqabne, silaa gunnaa tolaa
Mormi lafee hin qabne silaa sirbaa ta'aa
Guntatni lafee hinqabne silaa irribaa tolaa

መግቢያ አይነት ነው
ሰማዩ ነገ በጋ ነው
አሁን ዘነበ ክረምት ነው
ውቧ ፀጉሯ የራስ (በቅቤ)
ጭሪ (የወፍ አይነት) ከብቶች የተሠማሩበት ያደረች
(ጭሪ ለውበት የምትጠቀስ ወፍ ናት)
ከርቀት የምትመለስ
የግመል ወተት ጠጥታ ያደገች
እንቅፋት የሌለበት ሜዳ ለሌሊት መንገድ ይመቻል
አጥንት የሌለው አንገት ለዘፈን ይመቻል
አጥንት የሌለው አጎጠጎጤ ለመኝታ ይመቻል

ምርቃት

መራቂ	ምርቃት ተቀባዮች
Bobba'an nagayaa	Nagahi
Bobbaan nagayaa	Nagahi
Olmaan nagayaa	Nagahi
Galchuun nagayaa	Nagahi
Barri nagayaa	Nagahi

መራቂ አማርኛ ትርጉም	ተቀባይ
የሚሠማራ ሰላም	ይድረሰኝ
ስምራት ሰላም	ይድረሰኝ
ውሎ ሰላም	ይድረሰኝ
መመለስ ሰላም	ይድረሰኝ
/አሰሚርቶ ማስገባት/	
ዘመኑ ሰላም	ይድረሰኝ

		ፊሊ	
Bariin nagayaa	Nagahi	ንጋት ሰላም	ይድረሰኝ
Waareen nagayaa	Nagahi	ረፋዳ ሰላም	ይድረሰኝ
Waariin nagayaa	Nagahi	ምሽቱ ሰላም	ይድረሰኝ
Elmaan nagayaa	Nagahi	ከብት ማለብ ሰላም	ይድረሰኝ
Elmituun nagayaa	Nagahi	አላቢዎች ሰላም	ይድረሰኝ
Elmaa gaadii nagayaa	Nagahi	የወተት አካባቢ ሰላም	ይድረሰኝ
Tissaa huleen nagayaa	Nagahi	የወተት ማለቢያ ቁሳቁሶች ሰላም	ይድረሰኝ
Liiban Dirreen nagayaa	Nagahi	ሊበንና ድሬ ሰላም	ይድረሰኝ
Gadaan sadeen nagayaa	Nagahi	ሦስቱ ገዳዎች ሰላም	ይድረሰኝ
Raabaa Kuusi nagayaa	Nagahi	ለራባ ኩሣ ሰላም	ይድረሰኝ
Gosa Booranaa Sabboo	Nagahi	ለቦሪና ንሣዎች	ይድረሰኝ
Gonaa nagayaa		ለሰቦና ንፍ ሰላም	

ስም ከተሰየመ በኋላ ከሚቀርቡት የክብቶች
ሙጋሣ ዘፋን

Hoo, hoo simallellaa
E, ee maaloo guddoo dhoofna
Yoo guddoo hadi beshaa
E'ee dibbee qabaa jennaa
Dhageettee dibbee waariif dhoofnaa

Barraaqoo lukkun barii dhoofnaa
Bariitee karraa faayaa bantuun dhoofna
Yoos elmtuun gaadii dhoofna

Waamii moonaafti nuu barfannaa

E'ee sangaan abbaan marrannaa
Yoos abboon keenna dallannaa
Ka'ee cufnaa gargannaa

Dhageettee cufnaan shakkifnaa

Isatti aanee butumeen kukkifnaa

E'ee tisaan nuu dhaqqabnaa

Waama arcumme diraan dhoofnaa
Ee guddoo fiiquu gurratti hoofnaa
Tisaan lafoo dhaadhaatti baasaa
E'ee tissan waaqaa shaooggannaa
Yoo guduu waaqni dhugaa beeka
Yoo suma duumassoo galmeeshaa
Yoo guddoo jaldo gaddiseessaa
E'ee gaaddisoon Hagayyaa

ሆ ሆ እንከባከብሃለን
ኤኤ ትልቅ መላ እንፈጥራለን
ወዳጄ ከበሮን እንመታለን
ኤ ኤ የከበሮን ድምፅ ተቀበሉ
ሰምተናል ከበሮውን ለምሽት ጨዋታ
ብለን ነው የምንመታው
በማለዳ ዶሮ ንጋትን ታበስራለች
ሲነጋ የክብት በረት ከፋቾች ያስተውላሉ
በዚያን ጊዜ ከብት አላቢዎች የማለቢያ
ዕቃቸውን ይዘው ይስተዋላሉ
በዚያን ሁኔታ ላይ እያሉ ክብቶች በበረት
አረፈዱ
ኤ ኤ የአባቴን ሰንጋዎች ድምጻቸውን አሰሙ
በዚያን ጊዜ አባቴ ተናደደ
ተነስቶ የበረት መዝጊያ እንጨቶችን
በታተናቸው
ሰምተሃል የበረት መዝጊያ እንጨቶች ሼክ
የሚል ድምጽ ሲያሰማ
ከእርሱ ቀጥሎ የቡልቱሜ እንጨት
ሲወድቅ ድምጽ ተሰማ
ክብቶች ከበረት ወጥተው ስለሄዱ እረኛ
ተከተላቸው ደረሰባቸው
በአርጨሜ ጀርባ ጀርባቸውን መታቸው
በጀሮዎቸው ላይ አፏጨን
እረኛው ወደ በረሃ አካባቢ ወሰዳቸው
እረኛው እግዚአብሔርን ለመነ
ኦ ጉዶ እግዚአብሔር እውነትን ያውቃል
ወዲያውኑ ዳመና አነገርበበ
የተበታተነ ዳመና ጋረደ
የበልግ ወቅት ደመና ነው
ጸሐዩ የበልግ መባቻ የደረቅ ወቅት
ነው

E'ee qallaan miilaa buunaa

Dafnee nama haawwichaa waamnaa

Waamnee ni hoggeenan jennaa

Yoos hin hoggeenuun jennaa

Yoo guddoo ma diddaa gaafannaa

Deebsee lafan fagoo jennaa

Ammalle daandiin martoo fennaa

Yoo guddoo hoggansaa waliigall a

Yoo san lammachoon burraandhaa

Eegasii hawwichoon horiinaa

E'ee lolaan qallan dhufnaa

Waamii qulluu ambuuqqannaa

Yoo dhabee booruu dhuudhuman

ቀጠጠን ያለና ካፊያ የመሰለ ዝናብ ጣለ

በፍጥነት የከብቶችን እረኛ ጠራን

ጠርተን ወደ ዝናቡ አንባቢ እንምራቸው አልነው

እርሱ ግን አንመራቸውም አለ

አሁንም ደግመን ለምን አልወሰዳቸውም እንዳለ ጠየቅነው

አካባቢው እሩቅ ነው ሲል መለሰ

መንገዱም አስቸጋሪና ጠመዝማዛ ነው አለ

በጎሳ በመውሰዱ ላይ ተስማማን

በዚያን ጊዜ ጊደሮች መቧረቅ ጀመሩ

ከዚያ ላሞቹም መሮጥ ቀጠለ

ኤ ኤ ቀጭን ጉርፍ መጣ

ከብቶቹ ከንጹህ ውሃ ተጎነጩ

ሲያጡ ግን ድፍርሱን አግበሰበሱ

ሴቶች ለስም ስያሜ ከሚያዘውሩት የገዳ ዘመናትን የሚገልጹበት

Maakula malloliyyee e'ee maakulyyoo e'ee maakulaa
Fullaasaa malloliyyee e'ee Fullaasayyoo e'ee Fullaasaa
Sabbaqa malloliyyee e'ee Sabbaaqayyoo e'ee Sabbaaqa
Daraara malloliyyee e'ee Daraarayyoo e'ee Daraara
Libbaasa malloliyyee e'ee Libbaasayyoo e'ee Libaasa
Mardiida malloliyyee e'ee Mardidayyoo e'ee Mardiida
Moggisa malloliyyee e'ee Moggisayyoo e'ee Moggisa

ዘመኑ የመከለ ነው አዎ የመከለ ነው

ዘመኑ የፍላጎ ነው አዎ የፍላጎ ነው

ዘመኑ የሰባቀ ነው አዎ የሰባቀ ነው

ዘመኑ የደራራ ነው አዎ የደራራ ነው

ዘመኑ የሊባሳ ነው አዎ የሊባሳ ነው

ዘመኑ የመርዲዳ ነው አዎ የመርዲዳ ነው

ዘመኑ የሞጊሳ ነው አዎ የሞጊሳ ነው

- በሞጊሳ ዘመን ልጆች በዓል ተዘጋጅቶ ስም አይሰየሙም። ጎዶሎ ዘመን ተብሎ ስለሚታወቅ በዚህ ዘመን የተወለዱ ልጆች በተከታዩ ዘመን ይሰየማሉ።

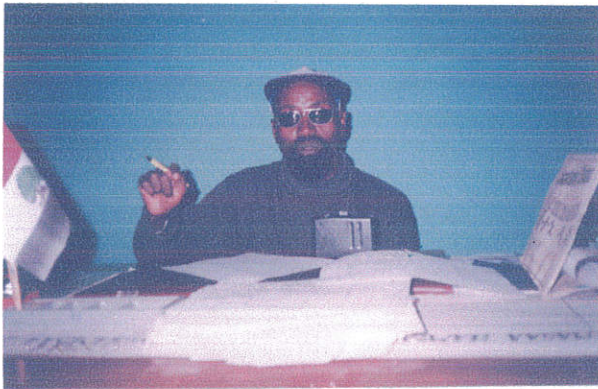
ዋና ዋና ክዋኔዎችን የሚያሳዩ ፎቶዎች

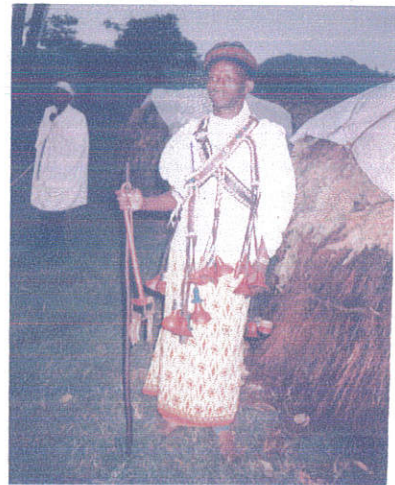
ቦርቦር ቦሌ

ካሉ ጁሉ

ጃተኔ ዲዳ

አባጃላው (አባሩፋ ጃተኔ)

አባጃላ፣ ሃይጃላና አዳት ሰገዚሳ የሚያስፈልገውን አለባበስ ተጎናጽፈው

ለሃይ ጃላዋ ሰቃ ለማዘጋጀት ቁርባት መተልተል ሲጀመር

በዓሉ በተጀመረበት ዕለት ሃይ ጃላዋ ከበረት አዛባ ስታኑሳ

ሃይጃላዋ ሀንደራካ ይመሰረት መጣ፤ እንደዚህ በሌሎች ታጅባ ቆርጠው ሲመለሱ

በኑቀላ ቀርቦ ሲመረቅ

ሴቶች የገልማ መስሪያውን እንጨት ቆርጠው ሲመጡ

የገልማው ሥራ በቀደዱው ሲጀመር

የገልማው ሥራ በተጀመረበት ጊዜ

ግንዳራ ሲረከቡ

ገልማው ተሠርቶ ከተጠናቀቀ በኋላ ይህን ይመስላል

አባጂላው ሀገሩን ሲለጭ

ተሰያሚው ልጅ ሀገር ሲለጭ

ልጆቹ ፀጉራቸውን ከተላው በኋላ

ቆቲ ቆርጠው ሲመጡ በአባጃላው መሪነት

አባት በኩር ልጁን አቅፎ ለሰዶሜ እንደተቀመጠ

ከኩቹ አባት በከሬል

በበዓሉ መጨረሻ የሜዲቻ ከብት ለእርድ ተርቦ ሲመረቅ

እኔ ከዚህ በታች ፊርማዬን ያኖርኩኝ የደባረ ምረቃ ተማሪ፣ ይህ ጥናት የራሴ ስራና በጥናቱም ውስጥ የተጠቀምኩባቸውን ጽሑፎች ምንጭ በትክክል የጠቀስኩ መሆኔን አረጋግጣለሁ።

ስም ዳካተ ኀሳን

ፊርማ *Daketa*

ጥር 30 ቀን 2000 ዓ.ም.